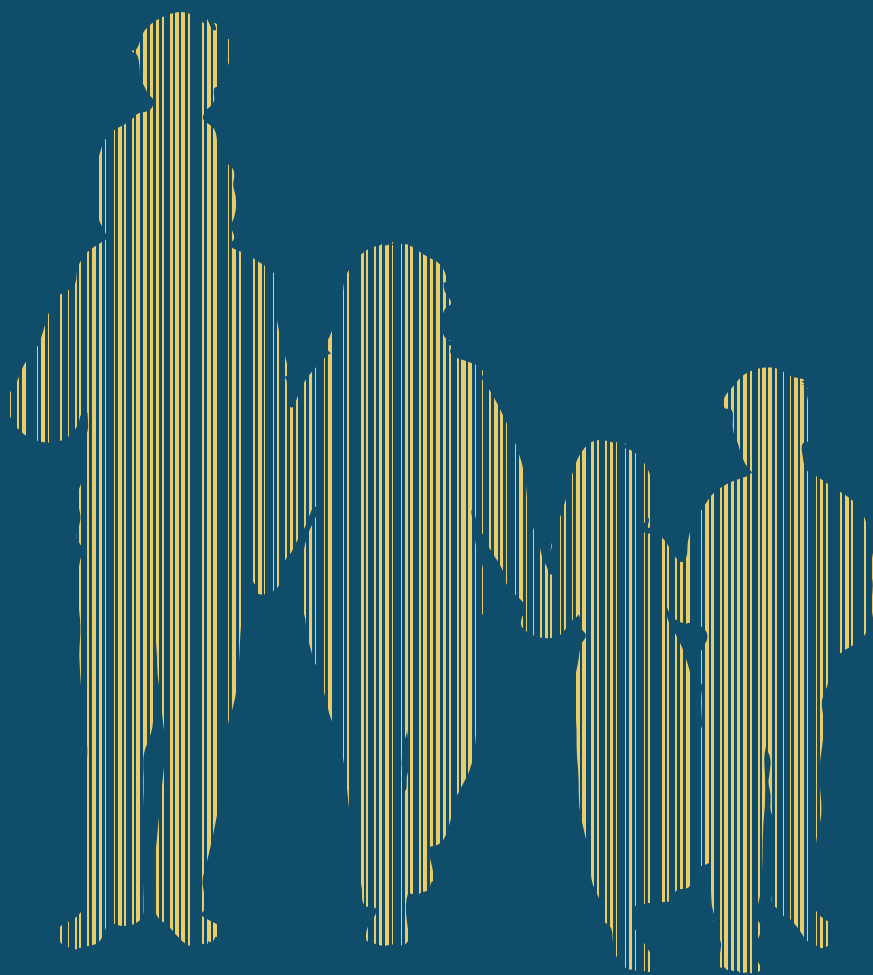


БЕЗПЕКА ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ
ЯК ВОНА Є



ПРОТИДІЯ

ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу / Автори-упорядники: Е. Мручківська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. – К.: ВАІТЕ, 2017. – 88 с.

Посібник до спецкурсу «Протидія торгівлі людьми в Україні» розроблено з метою забезпечення викладання відповідного спецкурсу в інститутах післядипломної педагогічної освіти на виконання Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо реалізації Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року. Він містить концептуальні положення щодо попередження та протидії торгівлі людьми в Україні та методологічні засади здійснення превентивної роботи у закладах загальної середньої освіти. Розглядаються особливості поняття торгівлі людьми, досліджуються масштабність проблеми, групи ризику, національне та міжнародне законодавство у цій сфері. Автори посібника приділили значну увагу Національному механізмові взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема ролі й межам повноважень працівників закладів освіти у заходах із виявлення та реабілітації осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Призначений для керівників навчальних закладів загальної середньої освіти, заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників, соціальних педагогів, практичних психологів, педагогічних працівників інтернатних закладів, а також для всіх, хто вболіває за майбутнє зростаючого покоління в Україні.

Рецензенти:

- **О. ЯРОШ**, доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, член робочої групи МОН з питань протидії дискримінації у сфері освіти.
- **П. ОЛЕШКО**, кандидат історичних наук, доцент, ректор Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.
- **В. КОВАЛЬЧУК**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України.



Уряд Федеративної Республіки Німеччина

Видано Координатором проектів ОБСЕ в Україні у рамках проекту «Поширення Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в Україні», що впроваджується за фінансової підтримки урядів Канади та Німеччини.

Усі права захищено. Зміст посібника можна безкоштовно копіювати та використовувати в освітніх та інших некомерційних цілях за умови посилання на джерело інформації.

Координатор проектів ОБСЕ в Україні та уряди Канади та Німеччини не несуть відповідальності за зміст та погляди, висловлені у цій публікації.

Автори-упорядники:

- **Ельвіра МРУЧКОВСЬКА**, керівник Чернівецького обласного громадського об'єднання «Сучасник», викладач педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
- **Ніна ПАХОМ'ЮК**, голова правління громадського об'єднання «Волинські перспективи», викладач Волинського обласного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій.
- **Олександр КОЧЕРГА**, кандидат психологічних наук, доцент, заступник директора з навчально-методичної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Загальна редакція:

- **Казимир ЛЕВКІВСЬКИЙ**, кандидат історичних наук, професор, заступник директора Інституту модернізації змісту освіти МОН України.
- **Надія СЕМЧУК**, кандидат філософських наук, доцент, начальник відділу соціальної роботи й етики Інституту модернізації змісту освіти МОН України.
- **Наталія КРАВЧЕНКО**, начальник відділу сприяння вивченню мов Інституту модернізації змісту освіти МОН України.
- **Олена КОСЬМІЙ**, кандидат політичних наук, доцент, завідувач сектору етики відділу соціальної роботи й етики Інституту модернізації змісту освіти МОН України.
- **Вікторія КОСИК**, начальник відділу цифрової освіти, фінансової грамотності та навичок підприємництва Інституту модернізації змісту освіти МОН України.
- **Тетяна РУДЕНКО**, керівник програми «Людська безпека» Координатора проектів ОБСЕ в Україні.
- **Лілія ГРУДКО**, національний спеціаліст проектів Координатора проектів ОБСЕ в Україні.

Мовне редагування – Олександр СТАРЦЕВ

ПРОТИДІЯ

ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Навчально-методичний посібник до спецкурсу

Київ 2017
ВАІТЕ



ЗМІСТ

ВСТУП	7
--------------------	----------

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»: МАСШТАБИ, ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ. СИТУАЦІЯ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ І СВІТІ. ГРУПИ РИЗИКУ. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ.....	8
---	----------

1.1. Визначення поняття «торгівля людьми», масштаби та групи ризику.....	8
1.2. Причини та наслідки потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.....	12
1.3. Етапи торгівлі людьми.....	17
1.4. Порушення основоположних прав та свобод людини в контексті торгівлі людьми. Нормативно-правова база з протидії торгівлі людьми в Україні. Закон України «Про протидію торгівлі людьми».....	19

ТЕМА 2. ВИЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЗОКРЕМА ДІТЕЙ, ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З НИМИ	22
--	-----------

2.1. Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, основні індикатори.....	22
2.2. Особливості проведення первинного опитування (інтерв'ю) дитини, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми.....	28
2.3. Основні потреби та проблеми постраждалих від торгівлі людьми	30
2.4. Моральні принципи та етичні засади роботи з постраждалими від торгівлі людьми	33
2.5. Особливості роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми	34

ТЕМА 3. НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, В УКРАЇНІ	37
---	-----------

3.1. Визначення Національного механізму взаємодії суб'єктів, процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.....	37
3.2. Роль, місце і повноваження закладу освіти в системі надання комплексної допомоги особам, зокрема дітям, які постраждали від торгівлі людьми.....	42

ТЕМА 4. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	51
--	-----------

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	55
-------------------------------	-----------

ГЛОСАРІЙ	60
-----------------------	-----------



РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНШІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА..... 66

ДОДАТКИ..... 68

Додаток 1. Навчально-тематичний план до спецкурсу68

Додаток 2. Критерії (індикатори) для виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми69

Додаток 3. Теоретичні основи проведення тренінгів.....76

Додаток 4. Ситуації для обговорення.....83

Додаток 5. Регіональні неурядові організації в Україні, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми.....85



ВСТУП

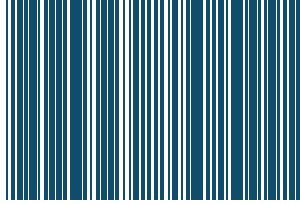
Торгівля людьми, зокрема дітьми, є порушенням прав і суперечить міжнародним нормам та Конституції України. Проте це явище було і залишається актуальною проблемою для України. Сучасні форми експлуатації та нові виклики, що їх переживає світ і Україна зокрема, створюють загрозу потрапляння у ситуацію торгівлі людьми практично всіх соціальних груп населення. Низка факторів, а саме: збройний конфлікт на Сході країни, підвищення рівня мобільності населення, поява внутрішньо переміщених осіб та пов'язані з цим трудова міграція населення, економічна нестабільність, зростання рівня безробіття, сприяють, на жаль, поширенню випадків учинення цих злочинів.

Україна докладает чимало зусиль у сфері протидії торгівлі людьми. Міністерство освіти і науки України, його структурні підрозділи та заклади освіти відповідно до статті 5 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» у межах своєї компетенції беруть участь у заходах із попередження торгівлі людьми, зокрема дітьми, виявлення постраждалих осіб та перенаправлення їх з метою надання комплексної допомоги.

Спецкурс «Протидія торгівлі людьми в Україні» розроблено відповідно до Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року (наказ МОН від 8 квітня 2016 р. № 405) на виконання відповідної Державної соціальної програми, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111. Поява спецкурсу зумовлена необхідністю поширювати серед освітянської спільноти знання про сутність явища торгівлі людьми, його причини, масштаби та наслідки, ознайомлювати з процесом ідентифікації осіб, особливо дітей, постраждалих від торгівлі людьми, з особливостями надання відповідної допомоги, а також із основними принципами та компонентами Національного механізму взаємодії для надання такої допомоги в рамках Закону України «Про протидію торгівлі людьми».

Програма спецкурсу містить концептуальні положення щодо попередження та протидії торгівлі людьми в Україні, методологічні засади здійснення превентивної роботи у закладах освіти і охоплює національне та міжнародне законодавство у цій сфері.

Уведення спецкурсу «Протидія торгівлі людьми в Україні» до планів підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти сприятиме підвищенню рівня громадянської та професійної компетентності педагогів і психологів закладів освіти та дозволить створити превентивний освітньо-інформаційний простір у навчальному закладі, місцевій громаді для унеможливлення потрапляння у ситуацію торгівлі людьми.



ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ
«ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»:
**МАСШТАБИ,
ОСНОВНІ ПРИЧИНИ
ТА НАСЛІДКИ**

**СИТУАЦІЯ З
ТОРГІВЛЕЮ
ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ
І СВІТ**

ГРУПИ РИЗИКУ

**НОРМАТИВНО-
ПРАВОВА БАЗА З
ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ
ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ**

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Проблема торгівлі
людьми як порушення
прав людини.

Зміст поняття «торгівля
людьми».

Масштаби торгівлі
людьми в Україні та
за її межами, основні
причини потрапляння
у ситуацію торгівлі
людьми та наслідки
такого злочину проти
особи.

Етапи вчинення злочину.

Основні групи ризику у
торгівлі людьми.

Висвітлення контексту
злочину торгівлі
людьми як порушення
основоположних прав
та свобод людини.

Законодавча база
України у сфері протидії
торгівлі людьми.

1.1. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ», МАСШТАБИ ТА ГРУПИ РИЗИКУ



У світі процвітає работоргівля. Йдеться не про страшний період рабства у прадавні часи. Серед найголовніших порушень прав людини у сучасному світі актуальним залишається злочин, який має багато назв: «біле рабство», «торгівля людьми», «контрабанда людей».

Торгівля людьми є однією зі сфер кримінального бізнесу, що розвивається найбільш стрімкими темпами у світі. Вона приносить мільйонні прибутки, поступово витісняючи собою торгівлю зброєю та наркотиками.

У цій індустрії домінують добре організовані кримінальні синдикати, а одержані прибутки спрямовуються на фінансування інших різновидів злочинної діяльності, зокрема торгівлі наркотиками та зброєю.

За оцінками експертів, щороку жертвами торгівлі людьми у всьому світі стають 800 – 900 тис. осіб, причому їх основну частину становлять жінки та діти.¹ Отже, для когось це – «великий бізнес», для інших – крах надій і сподівань на краще майбутнє.

Наша держава – це країна, з якої, як правило, здійснюється експорт «живого товару» на світові «ринки» – до Туреччини, Італії, Польщі, Іспанії, Німеччини, Угорщини, Чехії, Греції, Російської Федерації, Об'єднаних Арабських Еміратів, Ізраїлю, Сполучених Штатів Америки та інших країн.

Торгівля людьми в Україні з'явилася як наслідок зростання безробіття, зниження асигнувань на програми соціального захисту, зuboжіння населення. Низький рівень життя штовхає громадян на пошуки роботи за кордоном, навіть без знання місцевого законодавства, мови, кваліфікації, на нелегальних умовах, що водночас зумовлює їх потрапляння до груп ризику. Таким чином, торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку. Негативний вплив цього явища спричиняє руйнування суспільної моралі, сприяє деградації та відчуженості особи, втраті родинних зв'язків, небезпечному «звиканню» до негативного явища, появі депресивних синдромів та суїцидальних тенденцій, зростанню агресивності та жорстокості, поширенню захворювань, що передаються статевим шляхом, та СНІДу. Останніми роками спостерігається поширення такого явища, як торгівля дітьми, з метою їх використання для примусової праці, жебракування, сексуальної експлуатації, розповсюдження наркотиків та інших форм злочинної діяльності.

За результатами репрезентативного опитування населення, здійсненого на замовлення Міжнародної організації з міграції (МОМ), частка тих, хто працює за кордоном неофіційно, становить близько 41% від усіх громадян України, які працюють за кордоном.² Більшість з них виїжджають за туристичними чи приватними візами, працюють без необхідних документів, що значно зменшує їхній правовий захист і стає причиною потрапляння їх у сферу інтересів торгівців людьми. Тому завданням загальнодержавного значення є боротьба з цим явищем, захист українських громадян за кордоном.

¹ *United States, Department of State, Trafficking in Persons Report (Washington D.C.: United States Department of State, 2003), P. 7.*

² *Новини прес-центру ООН // <http://www.un.org.ua/ua/informatsiyni-tsentri/news/3549-2015-07-30-14-43-47-ukrayinci-stayut-dedali-vrazli>*



Ефективно протидіяти зазначеному явищу можна лише за умов використання системного підходу, координації діяльності усіх заінтересованих сторін – державних та неурядових організацій, органів соціального захисту, міграційних служб тощо.

У всьому світі торгівля людьми вважається одним з найтяжчих злочинів проти особи. 15 листопада 2000 р. Комісія з прав людини ООН визнала торгівлю людьми сучасною формою рабства.

Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 55/25, яка містить Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. У цьому документі вперше дається міжнародне визначення поняття «торгівля людьми».

Торгівля людьми – це здійснювані з метою експлуатації вербування, переміщення, передача, переховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів (*стаття 3(а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності*³). При цьому згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо стосовно неї було використано будь-який із зазначених заходів впливу.

У 1998 році Верховною Радою України було внесене доповнення до Кримінального кодексу України про встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 124-1), а в 2001 році – прийнято новий Кримінальний кодекс України, до якого увійшла окрема стаття 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Зміни до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми були прийняті у 2006 році.⁴

Кримінальний кодекс України



Стаття 149. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини

1. Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

³ Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791

⁴ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3316-15>

Кримінальний кодекс України

Примітка.

1. Під експлуатацією людини у цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання у порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.
2. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.
3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

Останнім часом все частіше вживається термін «трафікінг», що також означає торгівлю людьми та рабство. Відповідно, з'явилося і слово «трафікер». Трафікерами називають тих, хто задіяний у злочинному бізнесі: агенти-вербувальники, які заманюють жертв брехливими обіцянками, працівники фірм із працевлаштування, перевізники та кур'єри, продавці й покупці «живого товару» тощо.

Отже, торгівля людьми є незаконною, більш того – злочинною діяльністю, основою якої є насильство над людиною. Комісія ООН з питань боротьби з міжнародною злочинністю вважає торгівлю людьми третім за своїми масштабами видом організованої злочинності, що поступається лише нелегальній торгівлі наркотиками та зброєю. За оцінками Комісії, щорічні прибутки цього транснаціонального бізнесу становлять 12 млрд дол. США.⁵

Центр безпеки людини (Ванкувер, Канада) з урахуванням внутрішньої торгівлі людьми в різних країнах оцінює кількість жертв цього злочину в 4 млн осіб.⁶

За оцінкою Міжнародної організації праці, щороку приблизно 1,2 млн дітей у всьому світі стають жертвами торгівлі людьми, в основному з метою комерційної сексуальної експлуатації чи примусової праці.⁷

У щорічній доповіді Державного департаменту США щодо торгівлі людьми відзначається ступінь прогресу заходів з протидії торгівлі людьми в Україні. В одній з останніх доповідей йдеться про те, що «Україна є країною походження, транзиту та поступово стає країною призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких піддають примусовій праці та сексуальній експлуатації. Українці стають жертвами торгівлі людьми в Україні, а також у Росії, Польщі, Іраку, Іспанії, Туреччині, Кіпрі, в Сейшельській республіці, Португалії, Чеській республіці, Ізраїлі, Італії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Чорногорії, Великобританії, Казахстані та Тунісі. Громадяни іноземних країн, зокрема Молдови, Узбекистану, Пакистану, Камеруну та Азербайджану, піддавалися в Україні примусовій праці».⁸

Останні дослідження, які проводилися Міжнародною організацією з міграції, свідчать про те, що в Україні у 2015 році збільшився відсоток чоловіків, які постраждали від трудової експлуатації, і на сьогодні він становить понад 50%. Якщо у 2000–2010 роках на першому місці у сфері торгівлі людьми була сексуальна експлуатація, то зараз ситуація докорінно змінилася: у пріоритеті – трудова експлуатація.

⁵ Матеріали міжнародної конференції 21–22 жовтня 2002 р. «Запобігання торгівлі людьми: економічні проблеми та шляхи їх вирішення». – К., 2003. – 168 с.

⁶ Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century. Human Security Centre, University of British Columbia // <http://www.hsr.org/human-security-reports/2005/text.aspx>

⁷ ILO Action Against Trafficking in Human Beings // http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_090356.pdf

⁸ Витяг із Доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми // olynpressclub.org.ua/



Постраждати від торгівлі людьми може будь-яка особа, незалежно від її статі та віку. За даними соціологічних досліджень, близько 10% мешканців України так чи інакше стикалися з випадками торгівлі людьми, де нерідко потерпілими стають діти і жінки.⁹ Таку ситуацію зумовлює бідність, соціальне сирітство, гендерна дискримінація та багато інших чинників.

НАЙБІЛЬШ УРАЗЛИВИМИ ДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ Є:

- БЕЗРОБІТНІ;
- НЕЗАМІЖНІ ЖІНКИ;
- САМОТНІ МАТЕРІ;
- РОЗЛУЧЕНІ ОСОБИ;
- МОЛОДЬ;
- ДІТИ ВУЛИЦІ;
- ДІТИ-СИРОТИ;
- ВИХІДЦІ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ;
- ОСОБИ-МІГРАНТИ;
- ОСОБИ, ЗВІЛЬНЕНІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ;
- ОСОБИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА (ЗОКРЕМА СЕКСУАЛЬНОГО);
- МАТЕРІАЛЬНО НЕЗАБЕЗПЕЧЕНІ ОСОБИ;
- ОСОБИ З ПРОБЛЕМАМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я;
- ДИСКРИМІНОВАНІ, СТИГМАТИЗОВАНІ ОСОБИ.

НОВА ДЛЯ УКРАЇНИ ГРУПА РИЗИКУ – ВИМУШЕНІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІ АБО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ (ВПО) ІЗ ЗОНИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ КРАЇНИ. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 10 жовтня 2016 р. в Україні зафіксовано майже 1,7 млн ВПО.¹⁰ Через невизначеність перспектив щодо подальшого влаштування, побутові труднощі та брак ресурсів (зокрема, фінансових), такі люди є особливо вразливими та схильними до прийняття сумнівних пропозицій вербувальників. Крім того, деякі переселенці намагаються отримати притулок за кордоном. Але брак знань щодо вимог міжнародного та внутрішнього законодавства інших країн щодо статусу біженця або шукача притулку робить їх легкою здобиччю для шахраїв і, що небезпечніше, – для торгівців людьми.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Що включає поняття «торгівля людьми»?
- Що чи хто є предметом торгівлі людьми?
- На які типи поділяються країни у контексті ситуації з торгівлею людьми? До яких країн належить Україна?
- Які масштаби торгівлі людьми у світі та в Україні?
- Назвіть основні групи ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.
- Торгівля людьми – поняття стале чи таке, що видозмінюється? Чи можна вважати торгівлю людьми новим явищем для України?

⁹ Міграція в Україні: факти і цифри // http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

¹⁰ Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України // <http://www.msp.gov.ua/news/10613.html>



1.2. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ПОТРАПЛЯННЯ В СИТУАЦІЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Існують багато причин потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Вони є комплексними та взаємопов'язаними. Якщо розглядати торгівлю людьми як певний світовий ринок, то жертви торгівлі становитимуть пропозицію, а корумповані роботодавці чи сексуальні експлуататори – попит. Пропозиції жертв торгівлі сприяє чимало чинників, серед яких, наприклад, бідність, привабливість ілюзорного кращого життя за кордоном, слабкі соціальні та економічні структури, безробіття, організована злочинність, насильство щодо жінок та дітей, дискримінація, корумпованість влади, політична нестабільність, збройні конфлікти тощо.

Зростання попиту на торгівлю людьми спричиняють і розвиток сексуальної індустрії, і потреба в експлуаторській праці. Сексуальний туризм та дитяча порнографія стали широко відомими в усьому світі «індустріями», що поширюються завдяки інформаційним технологіям та більшому доступу до Інтернету. Торгівлі людьми також сприяє світовий попит на дешеву та нелегальну робочу силу. Бідність та відсутність економічних можливостей робить усіх людей потенційними жертвами торгівців людьми, пов'язаних з міжнародними злочинними організаціями. Хоча переважно жінки та діти стають особливо вразливими потенційними жертвами сексуальної індустрії, проте торгівля людьми не обмежується сексуальною експлуатацією. Дедалі частіше трапляються випадки, де формою експлуатації є примусова вагітність, що означає посягання на волю жінки (зокрема вагітність шляхом штучного запліднення, у примусовому порядку).

В Україні виявлено випадки вилучення органів (видалення з організму людини її складової частини, яка має певну будову і спеціальне призначення, – органів зору, серця, легень, нирки, печінки тощо), що є також однією з форм експлуатації.

Діти є найбільш уразливими до такої форми експлуатації, як «втягнення у злочинну діяльність». Це дії, пов'язані з безпосереднім психічним або фізичним впливом на особу, вчинені з метою мотивувати її взяти участь в одному чи кількох злочинах.

Торгівля людьми також охоплює осіб, які постраждали від «примусових» шлюбів, або яких було продано на ринку праці, наприклад для роботи на виробництві, сільськогосподарських плантаціях та для хатньої роботи.

Останні кілька років гостро постає проблема використання чоловіків та дітей у військових конфліктах, а також втягування дітей у протиправні дії та вчинення злочинів.

ДО ЗОВНІШНІХ ПЕРЕДУМОВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ НАЛЕЖАТЬ ТАКІ:

1. Недієва система протидії торгівлі людьми у світі (відкриття кордонів, спрощені можливості для подорожування; невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо попередження торгівлі людьми та захисту потерпілих осіб реальним умовам, брак механізмів реалізації законодавчих положень; корумпованість відповідальних органів, які забезпечують дотримання законності; неузгодженість міграційної політики та реалій ринку праці в країнах; наявність у багатьох країнах світу законодавства, лояльного до заняття проституцією; формування міжнародних

ДО ВНУТРІШНІХ ПЕРЕДУМОВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ МОЖНА ВІДНЕСТИ ТАКІ:

1. Економічні (економічна нестабільність у державі; наявність тіньової економіки; деформація у сфері розподілу благ; порушення принципів соціальної справедливості; соціальна нерівність у країні; високий рівень безробіття; обмеженість можливостей працевлаштування; низький рівень матеріальних доходів та життя більшої частини населення, насамперед молоді; несприятливі побутові умови; матеріальна заінтересованість).
2. Соціальні (склад сім'ї – реструктурованість, багатодітність тощо; розлучення; стосунки в сім'ї – відсутня батьківська опіка над дітьми; наявність насильства в сім'ї; авторитарна поведінка батьків, жорстоке поводження та занедбаність, часто з боку батьків, членів родини або оточення; очікування фінансової допомоги від одного з членів сім'ї; виїзд членів родини за кордон; девіантна поведінка



кримінальних об'єднань; інтернаціоналізація тіньової економіки.

2. Попит на торгівлю людьми (обумовлений існуванням попиту на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо на експлуатацію дітей; працю у галузях, де основна частина населення не бажає працювати через низку причин, зокрема через небезпечні умови праці).
3. Наявність умов / сприятливих чинників для торгівців людьми (фінансова користь від торгівлі людьми; безкарність у разі вчинення злочинів, мінімальний ризик настання негативних наслідків для торгівців; відсутність справедливості щодо потерпілих та потенційних жертв, що дає змогу торгівцям маніпулювати своєю безкарністю).
4. Пропозиція, наявність потенційних жертв (бідність та економічна нерівність між країнами та регіонами; обмеження пропозиції щодо працевлаштування всередині своїх країн; наявність війн чи збройних конфліктів; відсутність реєстрації при народженні, легального статусу та громадянства значної частини населення, особливо національних меншин).

батьків – вживання алкоголю, наркотичних речовин та залежність від них, кримінальна діяльність; низький рівень освіти; слабкі професійні навички).

3. Психологічні (девальвація моральних цінностей значної частини населення та їхня деформація, що обумовлюється низкою причин: неблагополуччя у родині; бездоглядність або надмірно жорсткий контроль, який провокує протест, незалежно від статків родини; порушення емоційних контактів з членами родини; недоліки ставево-рольового виховання; несформованість позитивного образу «Я»; система цінностей у сім'ї; відсутність стійких моральних принципів; бажання ствердитися за рахунок інших; кризовий стан, у якому знаходяться українські громадяни, що призвів до зниження самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей).
4. Інформаційні (погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном та їх наслідки; публікації багатообіцяючої реклами в пресі, а також «агітація»; низька обізнаність щодо прав людини; соціальні стереотипи виховання).
5. Правові (відсутність належної системи захисту потерпілих; недостатня захищеність українських громадян від «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами; недостатня суворість покарання злочинців). Якщо 5–8 років тому основним чинником було безробіття, то сьогодні причиною бідності є не стільки безробіття як таке, скільки дуже низький поріг заробітної плати, що межує з бідністю (навіть за висококваліфіковану працю лікарів, медичних працівників, учителів, серед яких абсолютна більшість – жінки). Хоч випадки експлуатації людей та торгівлі ними не вичерпуються виключно зубожінням та відчуттям безвиході, вони є, безперечно, найбільш сприятливими для торгівлі людьми чинниками.

Останніми роками сотні тисяч українок та українців їдуть на роботу за кордон. Причини можуть бути різними, проте, однією з основних є бажання отримувати гідну роботу та заробітну плату.

Олександр зі Львова нелегально виїхав до Іспанії разом з дружиною і працював там на будівництві. Одного разу він упав з драбини й сильно забився. Звісно, ніякої страховки у нього не було, а роботодавець «умив руки». Коли чоловік повернувся зі шпиталю, виявилось, що у нього вирізали нирку. Це аж ніяк не в'язалося з висновком лікарів про струс мозку і незначну гематому. Винних шукають і досі.

За телефоном «гарячої лінії» звернулася молода дівчина. Її та ще трьох її подруг запросили танцювати у російському VIP-клубі. Уже під час розмови стало зрозуміло, що дівчат запрошують зовсім не танцювати, але, як фахівці «гарячої лінії» не намагалися переконати молоду панянку, вона їм не повірила. Номери телефонів російських організацій, що займаються захистом постраждалих від торгівлі людьми, вона узяла із собою. Через тиждень зателефонували з російської організації й попросили забрати дівчат. Потрапивши до так званого "VIP-клубу", вони були змушені займатися проституцією. У них були вилучені всі документи і особисті речі, обмежена свобода. Дивом одній із них вдалося зателефонувати російській організації, й за тиждень дівчат звільнили із сексуального рабства, в яке вони потрапили. По приїзді



до Києва, танцівниці були настільки шоковані, що довго не могли наважитися розповісти, що з ними сталося за кордоном.

Найбільша небезпека стати жертвою торгівлі людьми очікує на тих, хто вирішив поїхати на роботу за кордон, проте потрапити у рабство можна і не перетинаючи кордону.

У Чернівецькій області було затримано групу сутенерів, які направляли дівчат до Києва займатися проституцією. Вербувальники ходили по барах і нічних клубах Чернівців, знайомилися з дівчатами і пропонували їм хорошу роботу по догляду за дітьми у Києві, обіцяючи непогані гроші. Найбільшу увагу вони звертали на неповнолітніх дівчат з інтернатних закладів або з неблагополучних сімей. У столиці дівчат селили разом з охоронцем на орендованій квартирі і машиною відвозили до клієнтів, знущаючись за будь-яку провину, піддаючи залякуванню і тортурам. Троє із восьми дівчат, що стали жертвами сексуального рабства, були неповнолітніми.

Психологи зазначають, що поїхати з дому хочуть і люди, які потерпали від домашнього насильства: жінку б'є чоловік, дочку або сина принижують батьки, чоловіка сварять за те, що не працює або мало заробляє, тощо. Молодь мріє побачити нові країни та зробити запаморочливу кар'єру топ-моделі або комп'ютерного генія. На жаль, доволі часто дійсність руйнує ці плани. Чужий світ виявляється жорстоким та байдужим, а людина в ньому – обманутою та беззахисною.

Існує безліч сфер експлуатації людей. Для жінок це, переважно, робота хатньою робітницею, ведення домашнього господарства, проституція, порнографія, сфера розваг (танцівниці), сільське господарство; для чоловіків – робота на будівництві, сільське господарство; для дітей – жебракування, порнографія, секс-послуги, робота наркокур'єром тощо. Торгівля людьми особливо стосується жінок та дітей і є брутальним порушенням їхніх прав. Щороку десятки тисяч жінок і дітей у всьому світі стають предметом торгівлі; їх обдурюють, продають і примушують у більшості випадків до життя та праці на рабських умовах як проститутток чи робітниць, домашніх служниць або дружин.

Контрабанда жінок – це прибутковий та відносно безпечний (порівняно з контрабандою зброї і наркотиків) бізнес. **Німецьке бюро з боротьби з організованою злочинністю підрахувало, що до моменту закінчення терміну тримісячної візи жінки, яка працює нелегально, її «господарі» отримають прибуток у 21 тис. дол.**

НАЙЧАСТІШЕ ЖЕРТВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ОПИНЯЮТЬСЯ У СИТУАЦІЯХ, КОЛИ:

- обіцяючи легальне чи нелегальне працевлаштування за кордоном, людину примушують надавати секс-послуги. Водночас здійснюється насильство, обмеження свободи, людина потрапляє у боргову кабалу та ін.;
- людей за кордоном використовують на тяжких, небезпечних для здоров'я чи принизливих для їхньої гідності роботах, при цьому праця буває ненормованою, а оплата – набагато нижчою від обіцяної, або ж вона узагалі не видається;
- виконуючи тяжку ненормовану роботу, жертви (як правило, жінки) часто змушені примусово надавати роботодавцям сексуальні послуги. При цьому використовується залежне становище жінки;
- через свідомо неправдиву інформацію жінка з України, виходячи заміж за іноземця, потрапляє у повну залежність від чоловіка. При цьому щодо неї чиниться насильство, обмежуються права і свободи: її примусово використовують для сексуальних забаганок чоловіка, або власне чоловік є сутенером і змушує свою жінку ставати повією; її використовують як машину для народження дитини (після чого з нею розлучаються, висилають додому чи продають);
- жінка не виходить заміж, як було обіцяно, у багатій країні – часто обманом її завозять у важкодоступні місця, де немає елементарних побутових умов, де вона швидко гине через тяжку працю.

Нижче наведено основні форми торгівлі людьми.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Від цього злочину найбільше потерпають молоді жінки, неповнолітні дівчата, а часом – і діти (саме вони становлять основну групу ризику). Ця форма експлуатації стосується найінтимнішої сторони життя людини й належить до найбільш цинічних злочинів, адже руйнує її особисте життя, майбутнє, сімейні стосунки, знищує генофонд нації, а відтак – підриває майбутнє всього суспільства. З іншого боку, злочинці отримують надприбутки саме від використання жінок та дівчат на глобальному ринку сексуальних послуг.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ ТРУДОВОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Торгівля людиною з метою експлуатації її праці залишається актуальною проблемою для громадян України. Протягом останніх років проблему зафіксовано як на теренах власне України без перетину кордону, так і в країнах призначення, серед яких Росія, Чехія, Польща, Італія, Португалія та інші.

По допомогу зверталися потерпілі, які вивозилися, перепродавалися та експлуатувалися у таких сферах, як будівництво, каменоломні, лісопосади, прокладання залізничних колій, сільське господарство, нелегальний вилов риби, підпільні майстерні з пошиття одягу та переробка харчової продукції.

Водночас в Україні фіксувалися випадки торгівлі людьми з метою трудової експлуатації у вуличній торгівлі (м. Херсон), підпільних майстернях (м. Харків) з пошиття легкого літнього одягу (спортивні футболки, що швидко збувалися на місцевих базарах). В одному з цих випадків постраждалими виявилися жінки з селищ Киргизстану, які не володіли ані українською, ані російською мовами, а тому були особливо незахищені від шахрайських дій та маніпуляцій над ними. Більше того, вони прибули в Україну разом зі своїми дітьми, яких місяцями утримували з матерями у закритих підвалах, позбавляючи можливості пересування та спілкування з іншими людьми.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ ВИКОРИСТАННЯ У ЖЕБРАКУВАННІ

Від цієї проблеми найбільше потерпають діти, інваліди та люди літнього віку. Широковідомою стала кримінальна справа за фактом експлуатації дітей-інвалідів з Румунії на вулицях Риму в Італії. У румунських засобах масової інформації злочинці розмістили інформацію про реабілітацію дітей-інвалідів у клініках Італії на пільгових умовах. Злочинці зібрали дітей на візках і транспортували їх до Риму. Діти-інваліди були змушені проживати в долині ріки Тибр у наметах, а протягом дня їх виставляли в туристичних місцях Риму для жебракування. Самостійно діти не могли пересуватися, отже, опинялися в повній залежності від злочинців, які відмовляли їм навіть в елементарній медичній допомозі.

Вивезення дітей для використання в жебракуванні фіксувалося і в Україні. Так, малолітні діти з Вінницької області, яких виховувала мати-одиначка, були передані нею за певну грошову винагороду родині для жебракування на території Російської Федерації.

На вулицях Києва були встановлені факти експлуатації чоловіка-інваліда на візку, громадянина Росії, викраденого з будинку інвалідів цієї країни для використання в жебракуванні. Іншу літню жінку злочинці вивезли з віддаленого села Молдови і примусили жебракувати протягом 16 років, спочатку в Санкт-Петербурзі (РФ), а потім на ринках Києва.



ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ ВИКОРИСТАННЯ У ВИГОТОВЛЕННІ ПОРНОПРОДУКЦІЇ

Виготовлення на території України та направлення каналами Інтернету порнографічної продукції до країн, що мають на неї попит, приносить злочинним угрупованням неабиякий прибуток. Особливо це стосується дитячої порнографії, від чого потерпають діти різного віку і різної статі. В Україні було викрито цілий ряд так званих фотостудій, які використовували дітей для виконання своїх злочинних намірів.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ ВИЛУЧЕННЯ ОРГАНІВ

З розвитком медичних наук зростає попит на трансплантацію органів людини. Серед відомих випадків торгівлі людськими органами торгівля нирками – найпоширеніша, оскільки на них існує високий попит (трансплантувати нирку простіше порівняно з іншими людськими органами). Серед основних стримуючих чинників збільшення кількості таких злочинів фахівці називають складні медичні процедури та потребу в лікарях високої кваліфікації.

В Україні нещодавно силами правоохоронних органів було заарештовано жінку, яка через мережу Інтернет намагалася продати нирку свого чотирирічного сина. Також було затримано лікаря, який на території України нелегально підшукував донорів для трансплантації нирок.

Для нашої держави особливо актуальними є **трудова** та **сексуальна експлуатація**. Але останнім часом все більшого поширення набуває торгівля дітьми з метою використання у порнобізнесі та жебрацтві.

Стосовно трудової експлуатації слід зауважити, що постраждали зазвичай працюють на надважких роботах із цілковитим порушенням техніки безпеки праці. Йдеться про роботу у сільському господарстві, на будівництві, у промисловості по 16–18 годин на добу, без вихідних, без засобів захисту, у поганих соціально-побутових умовах. Часто такі особи повністю ізольовані. Нерідко потерпілі проживають у підвалах нелегального підприємства, що постійно охороняються, в антисанітарних умовах, без належного харчування та без будь-яких контактів поза межами робочого місця.

У разі трудової експлуатації постраждалим, як правило, на початку роботи обіцяють виплатити заробітну плату після виконання певного її обсягу чи по завершенні певного періоду. Крім того, у постраждалих відбирають паспорт, інші документи начебто для «проведення їхньої легалізації». Але після завершення виконання обумовленого обсягу чи періоду роботи заробітну плату не виплачують. Як правило, робітникам повідомляють, що заробіток вони отримають згодом. Проте, коли через кілька місяців постраждалі починають наполягати на виплаті грошей, їм пояснюють, що жодних коштів вони не отримуватимуть, оскільки їх купили, а гроші за них віддали тій особі, яка їх привезла, а відтак – вони працюватимуть стільки, скільки хазяїн вважатиме за потрібне. Будь-який опір робітника жорстко карається побоями, обмеженнями у пересуванні, голодом, залякуваннями.

До характерних рис сексуальної експлуатації можна віднести необхідність вступати з клієнтами у «небезпечний секс» (секс без жодних засобів захисту); примушення постраждалих до приймання (протягом тривалого часу) гормональних препаратів та антибіотиків у дозах, що значно перевищують терапевтичні, задля уникнення вагітності та запобігання зараженню клієнтів захворюваннями, що передаються статевим шляхом.

В Україні часто говорять про поняття **зовнішньої** (з перетином державного кордону) та **внутрішньої** (без перетину державного кордону) торгівлі людьми. Однак такі поняття не закріплені законодавством, відтак, торгівлю людьми вважається злочин, що був учинений як при перетині державного кордону, так і без цього, що не є його визначальною ознакою.



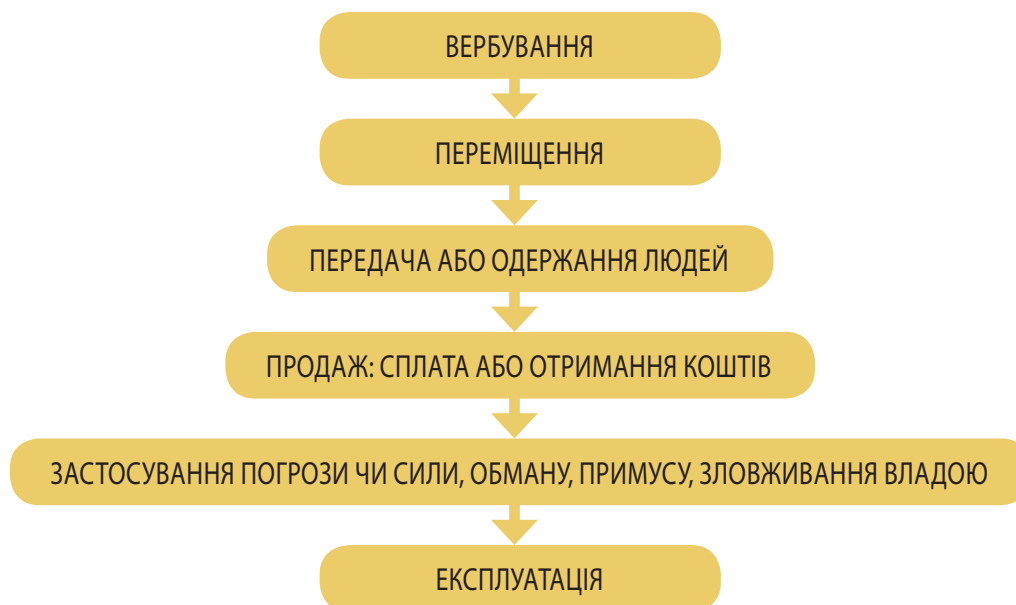
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Які головні причини поширення торгівлі людьми в Україні?
- Якими є зовнішні причини торгівлі людьми в Україні?
- Якими є внутрішні причини торгівлі людьми в Україні?
- Які види експлуатації використовуються у сфері торгівлі людьми?
- Чи може дитина стати об'єктом торгівлі людьми? Які види експлуатації використовуються у такому разі?
- Чи завжди торгівля людьми передбачає перетин кордону?



1.3. ЕТАПИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми становить собою складний, багатоетапний процес, кожна стадія якого супроводжується певними діями, спрямованими, насамперед, на поставлення жертви в повну залежність від торгівця людьми і забезпечення досягнення основної мети – експлуатації. У класичному варіанті схема діяльності злочинних груп, що займаються торгівлею людьми, виглядає так:



ВЕРБУВАННЯ – перший етап торгівлі людьми, який нерозривно пов’язаний з наступними та створює сприятливі умови для їхньої реалізації. Особливістю вербування є повний або частковий обман майбутньої жертви. У першому випадку людині, наприклад, обіцяють працевлаштування у певній сфері, а потім змушують займатися іншою діяльністю, у іншому вона, хоч і знає, чим буде займатися, однак її обманюють стосовно умов праці або країни призначення.

Результати дослідження проблеми торгівлі людьми свідчать також про те, що останнім часом спостерігається переорієнтація вербувальників на роботу в сільській місцевості та невеликих містах, де є труднощі з працевлаштуванням і досить низький рівень життя та поінформованості населення. Вербувальники почали ширше використовувати особисті знайомства і зв’язки.



ПЕРЕМІЩЕННЯ. Торгівля людьми, як правило, передбачає будь-яке пересування жертви, але не обов'язково з перетинанням міжнародних кордонів. Торгівці переміщують жертв з їхнього середовища, від їхніх сімей та друзів і тримають в ізоляції, в місцях, де можуть їх контролювати і утримувати в залежності.

У випадках транснаціональної торгівлі людьми в'їзд до країни призначення може відбуватися відкрито чи таємно, примусово чи добровільно, легально або нелегально.

Наступний етап торгівлі людьми – ПЕРЕДАЧА людини, яка є об'єктом торгівлі, до іншого представника злочинного ланцюга. Так само відповідною дією з боку партнера за угодою є ОДЕРЖАННЯ такої особи. Таким чином, здійснюється акт, унаслідок якого жертва переходить під контроль іншої людини. Після цього відбувається її ПРОДАЖ.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ є кінцевим етапом злочину торгівлі людьми. Відповідно до визначення, наданого в статті 149 КК України, вона охоплює всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення у боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Наразі достеменно не відомо, яка кількість постраждалих від торгівлі людьми потрапляє в той чи інший вид експлуатації, однак найбільш поширеними вважається трудова, сексуальна та змішана експлуатація.

У злочинному бізнесі, пов'язаному з торгівлею людьми, як правило, діють організовані злочинні групи, до яких належать:

- організатори / керівники злочинних груп, які займаються торгівлею людьми;
- агенти-вербувальники, які зваблюють жінок брехливими обіцянками привабливого закордонного життя;
- працівники фірм, які займаються нелегальним працевлаштуванням за кордоном;
- особи, які використовують свої зв'язки із корумпованими працівниками міграційної служби для оформлення необхідних для виїзду документів;
- перевізники живого товару («кур'єри»);
- сутенери і господарі, які використовують жертв у своєму нелегальному бізнесі (проституції та ін.).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Які основні елементи акту торгівлі людьми?
- Які основні способи вербування українських громадян?
- Якими є способи перевезення «живого товару»?
- Що є кінцевим етапом злочину торгівлі людьми?
- Хто може «допомагати» громадянам потрапляти до тенет «торгівлі людьми»?



1.4. ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРОТИДІЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ»



Відповідно до законодавства України об'єктом злочину торгівлі людьми є честь та гідність особи, про що зазначається у Кримінальному кодексі України. При цьому злочин може посягати на життя та здоров'я жертви торгівлі людьми.

Коли йдеться про волю особи, слід бути обачним, зважаючи на те, що трапляються випадки, коли особа погоджується на відповідні дії. Тому воля особи є лише факультативним об'єктом злочину торгівлі людьми.

Суб'єктом злочину торгівлі людьми, відповідно до КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку на момент вчинення злочину. При цьому суб'єктом є як особа, яка передає людину, так і особа, яка її одержує.

Факти свідчать про те, що сфера торгівлі людьми, яка є частиною національного та транснаціонального злочинного середовища, швидко трансформується та гнучко пристосовується до будь-яких змін, що відбуваються на політичному, соціальному та економічному рівнях і можуть чинити вплив на злочинний світ та його кримінальні прибутки.

Сьогодні поняття «торгівля людьми» визначається низкою нормативно-правових актів.¹¹ Базове, міжнародно-узгоджене визначення торгівлі людьми міститься в **Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності** (так званому «Палермському протоколі») у статті 3(а). Так, **торгівля людьми** означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

Експлуатація включає, щонайменше, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

У національному законодавстві поняття торгівлі людьми визначається у **Законі України «Про протидію торгівлі людьми»**.

Торгівля людьми розуміється як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Отже, торгівля людьми як злочин становить собою комбінацію трьох елементів: будь-якої із злочинних дій, будь-якого із засобів впливу і мети експлуатації.

¹¹ Основними міжнародними документами з питань протидії торгівлі людьми, що набули чинності в Україні, є: Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (ратифікована Україною 4 лютого 2004 р.) та два протоколи до неї: Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї та Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрям; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (ратифікована Україною 20 червня 2012 р.); Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифікована Україною 21 вересня 2010 р.); Конвенція МОП № 182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» (ратифікована Україною 5 жовтня 2000 р.); Конвенція МОП № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» (ратифікована Україною 10 серпня 1956 р.).



Згідно з Палермським протоколом для визнання цього злочину стосовно **дітей** достатньою вважається комбінація будь-якої з названих злочинних дій та мети (стаття 3(с)).

Крім того, статтею 3(b) встановлено, що **згода жертви** торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо було використано будь-який із зазначених засобів впливу.

Тлумачення поняття «експлуатація людини» міститься як у статті 1 Палермського протоколу, так і у примітці 1 до статті 149 Кримінального кодексу України. Під нею слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Але цей перелік не є вичерпним, що дозволяє застосовувати цю норму при виникненні нових видів експлуатації.

Крім того, зважаючи на те, що найчастіше як засіб впливу на свою жертву торгівці людьми використовують знаходження її в уразливому стані, законодавець визнав за необхідне розтлумачити і це поняття. Відповідно до примітки 2 до статті 149 КК України про **уразливий стан особи** можуть свідчити викликані суб'єктивними чи об'єктивними причинами:

- 1) нездатність особи (часткова або повна):
 - а) усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними;
 - б) приймати за своєю волею самостійні рішення;
 - в) чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а так само
- 2) збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Органи досудового слідства і суд на підставі конкретних обставин справи встановлюють, чи був стан особи уразливим. Уразливим стан особи слід визнавати в усіх випадках, коли за обставинами справи її згода на вербування, переміщення, переховування, передачу чи одержання була вимушеною, одержаною під впливом зазначених суб'єктивних та/або об'єктивних причин і не відповідала її справжнім інтересам.

Український законодавець, на відміну від міжнародних актів, як окрему форму виділяє власне торгівлю людьми, тобто вчинення актів купівлі-продажу людей без обов'язкової подальшої експлуатації. Здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, передбачає здійснення таких угод, як дарування, міна, надання в оренду, передача в рахунок погашення боргу тощо.

Також існують інші статті Кримінального кодексу України, що стосуються різних аспектів протидії торгівлі людьми, зокрема:

- стаття 143** «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини»
- стаття 144** «Насильницьке донорство»
- стаття 146** «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»
- стаття 150** «Експлуатація дітей»
- стаття 150-1** «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»
- стаття 301** «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»
- стаття 303** «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»
- стаття 304** «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність»
- стаття 332** «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України»



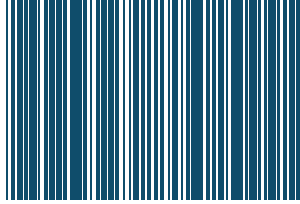


ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Що є об'єктом торгівлі людьми?
- Хто може бути суб'єктом торгівлі людьми?
- Які є визначення поняття «торгівля людьми», де вони закріплені?
- Що означає «уразливий стан» особи?
- Які злочини пов'язані з поняттям «торгівля людьми», та як вони караються відповідно до Кримінального кодексу України?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Протидія торгівлі людьми: збірник нормативно-правових актів. – К., 2016. – 196 с.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. посіб. / К.Б. Левченко, О.А. Удалова, І.М. Трубавіна та ін.; заг. ред. К.Б. Левченко, О.А. Удалової. – К.: Міленіум, 2005. – 210 с.
3. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми: Метод. рекомендації. / Н. Гусак, І. Романова. – К.: Києво-Могилянська академія, 2011. – 159 с.
4. Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / І.Г. Дюміна, В.М. Касьяненко, О.В. Татаренкова. – Донецьк. – 98 с.
5. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства / Заг. ред. К.Б. Левченко. – К., 2006. – 48 с.
6. Протидія торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / Н. Гусак та ін.; за ред. Т. Семигіна. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 166 с.



ТЕМА 2

ВІЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЗОКРЕМА ДІТЕЙ, ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З НИМИ

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Що становить собою процес виявлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми?

Показники та індикатори.

Ознаки злочину торгівлі людьми: як їх розпізнавати.

Основні нормативні, організаційні та етичні засади проведення первинного опитування дитини, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми.

Визначення морально-етичних принципів роботи з постраждалими від торгівлі людьми, зокрема з дітьми.

2.1. ВІЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ



Виявлення постраждалих від торгівлі людьми врегульовано законодавством України та має певні особливості. Міністерство освіти і науки України, його структурні підрозділи та відомчі заклади зазначені у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» як суб'єкти взаємодії, а відтак – також долучаються до виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, насамперед дітей.

Статистика державних структур та неурядових (в тому числі міжнародних) організацій в Україні щодо кількості осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, не є однаковою. Ці показники значною мірою різняться – в десятки разів. Причинами можуть бути:

- різні критерії та підходи до виявлення;
- рівень довіри та, як наслідок, взаємодії населення із владою (зокрема з правоохоронними органами) та неурядовими організаціями;
- професійні можливості (навички) виявлення відповідними органами та організаціями.

Якщо у першому та другому випадках це – чинники рівня національних стратегій, то в останньому – це чинник професійного рівня фахівця, що варіюється залежно від отриманих фахових знань та навичок під час різного виду навчання, самоосвіти тощо.

Отже, не володіючи відповідними знаннями про проблему торгівлі людьми, про ознаки цього злочину (індикатори), а також за відсутності навичок налагодження комунікативного зв'язку з особами, які ймовірно є постраждалими від торгівлі людьми, виявити таку особу практично неможливо.

Варто звернути увагу на те, що злочин торгівлі людьми є унікальним в тому аспекті, що в більшості випадків постраждалу (потерпілу) особу треба виявляти, організовуючи цілий процес з відповідними умовами. Рівень самоідентифікації жертв цієї категорії злочинів (коли жертви усвідомлюють, що стосовно них учинено злочин і вимагають захисту їхніх прав та свобод) є надзвичайно низьким. У випадках з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, це – поодинокі випадки. З огляду на вищезазначене виявлення осіб, які ймовірно стали жертвами злочину торгівлі людьми, становить неабияку важливість.

Виявлення таких осіб дасть можливість своєчасно:

- запобігти вчиненню злочину щодо цієї особи або групи інших осіб;
- отримати інформацію про торгівців людьми, способи і методи їх злочинних дій;
- врятувати осіб, які знаходяться під контролем злочинців;
- надати необхідний захист та допомогу особам, які зазнали знущань та експлуатації, отримали фізичні та психічні травми.

Поняття «виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми» визначено статтею 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми». Йдеться про з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми.



У світовій практиці також вживається термін «ідентифікація особи, яка постраждала від торгівлі людьми», тому вважаємо за необхідне зупинитися на його тлумаченні.

Ідентифікація – це комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та доходить висновку, є така особа постраждалою від торгівлі людьми чи ні.¹²

Ідентифікація – це розпізнання, співставлення фахівцем, який має певні знання та навички щодо виявлення суб'єктивних або об'єктивних ознак у особи, яка ймовірно постраждала від злочину торгівлі людьми.

Відповідно до законодавства України виявлення (ідентифікування) особи, яка постраждала від злочину торгівлі людьми, здійснює будь-який із суб'єктів взаємодії, до якого така особа звернеться за допомогою, або якому стане відоме про неї, зокрема:

- представники правоохоронних органів;
- медичні працівники (сімейні та дільничні лікарі, гінекологи, венерологи, педіатри, наркологи, інфекціоністи тощо);
- освітяни (шкільні психологи, вихователі, педагоги-організатори, соціальні педагоги, класні керівники та вчителі-предметники);
- представники соціальної сфери (фахівці служби у справах дітей, соціальний працівник або психолог притулку для дітей та представники освіти і науки, фахівці управління та відділів у справах сім'ї, молоді та спорту, центру для сім'ї, дітей та молоді, центрів зайнятості, фахівці управління праці та соціального захисту населення, соціальні працівники та працівники територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), кризового центру, центру матері та дитини тощо);
- представники неурядових організацій, які цілеспрямовано працюють з такою категорією осіб та безпосередньо займаються реабілітацією, реінтеграцією, надають послуги та соціальний супровід особам, які постраждали від злочину торгівлі людьми.

Крім того, таку особу можуть ідентифікувати батьки, родичі, знайомі, сусіди, друзі, тобто близьке коло знайомих, рідних людей, які безпосередньо можуть помітити або відчутти певні зміни в поведінці людини. Особливо це стосується дітей (звісно, якщо батьки не залучені до ситуації торгівлі).

Слід зазначити, що під час виявлення (ідентифікації) осіб, які постраждали від торгівлі людьми, варто враховувати ґендерні аспекти. Ситуації, в яких перебували постраждалі під час експлуатації, мають дуже руйнівний та інтимний характер, особливо якщо йдеться про сексуальну експлуатацію. На жаль, у законодавстві жодним чином не відображено цей аспект діяльності. Більш того, брак підготовлених фахівців обмежує право постраждалої особи у виборі фахівця відповідної статі, який буде проводити інтерв'ю, здійснювати заходи реабілітації тощо.

У більшості випадків виявлення (ідентифікація) постраждалої особи відбувається проактивним шляхом, тобто фахівцями безпосередньо. Особи, які пережили ситуацію торгівлі людьми, вкрай нечасто звертаються самостійно за допомогою через особливий психоемоційний стан, а у випадку із дітьми – через втрачений рівень довіри до дорослих.

За оцінками міжнародних експертів, близько 65% жертв торгівлі людьми у світі так і залишаються не ідентифікованими.¹³

Серед основних причин такого становища можна назвати:

- побоювання того, що друзі, близькі дізнаються про «ситуацію»;

¹² <http://www.osce.org/uk/ukraine/93271>

¹³ <http://www.osce.org/uk/ukraine/75880?download=true>

- побоювання «чужих» дорослих;
- побоювання покарання за порушення законів країни, в якій перебуває(ла) особа (наприклад, нелегальний перетин кордону чи перевищений термін перебування в країні);
- побоювання помсти злочинців (цілком ймовірно, що злочинці або частина з них знаходяться на волі та можуть помститися жертві або її близьким);
- побоювання осуду з боку оточення та близьких;
- неусвідомлення свого становища;
- недовіра до державних структур;
- низька професійна готовність (або відсутність відповідних знань та навичок) держструктур до ідентифікації (постійна ротація кадрів, скорочення спричинили ситуацію, коли бракує навчених фахівців);
- відсутність єдиних чітких критеріїв, якими могли б керуватись фахівці в процесі виявлення та надання відповідного статусу (на законодавчому рівні такі критерії досі не встановлені).

За українським законодавством, виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – це з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми.¹⁴

Щоб зрозуміти, чи є підстави вважати, що певна особа (дитина) стала жертвою торгівлі людьми, потрібно враховувати узагальнений багаторічний досвід діяльності організацій, що надають допомогу таким особам.

Характеризуючи особу, яка постраждала від торгівлі людьми, досить важко визначити чіткий та вичерпний перелік ознак для її виявлення. Кожна людина унікальна та індивідуальна, у кожної свій характер та темперамент, попередній досвід спілкування з оточуючими; різними є умови проживання, релігійні переконання, моральні цінності, сімейний стан та стосунки в сім'ї тощо. І найголовніше – поняття норми у кожного різне. Є сім'ї, де жебракування або використання дитячої праці є нормою. Це може стосуватися випадків використання дітей у жебракуванні серед ромських груп населення, а також сімей з узалежненими особами, які примушують дітей жебракувати, щоб, наприклад, придбати чергову порцію алкоголю. Тому навряд чи хтось із них поскаржиться на те, що не ходив до школи або не грався з іншими дітьми, оскільки родич примушував цілими днями ходити по вокзалах чи кафе та просити гроші, які потім до копійчини доводилося віддавати.

Існують певні індикатори або ознаки, знаючи та розуміючи які набагато простіше відбувається процес виявлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Розрізняють суб'єктивні (непрямі) та об'єктивні (прямі) ознаки торгівлі людьми.

Суб'єктивні (непрямі) ознаки – ті, що пов'язані із загальним описом «середньостатистичної» жертви торгівлі людьми та визначають її вік, стать, місце походження, зовнішній вигляд, психічний та фізичний стани, поведінкові реакції тощо. Вони включають:

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД:

- неохайність;
- яскравий макіяж;
- втомлений вигляд;
- невідповідність одягу (сезону або ситуації).

ФІЗИЧНИЙ СТАН:

- наявність слідів фізичного насильства (синці, опіки, рубці);
- наявність травм (каліцтво);
- захворювання статевої системи (в т.ч. інфекції, що передаються статевим шляхом);
- алкогольна, наркотична, інша залежність.

¹⁴ Стаття 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>



ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН:

- неможливість контролювати свої емоції;
- відсутність віри в себе;
- злість, ворожість;
- агресія;
- страх;
- почуття немотивованої тривоги;
- гнів;
- відчуття безпорадності;
- шок;
- розгубленість;
- провали в пам'яті;
- виражене почуття провини;
- депресія;
- суїцидальні наміри.

ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ:

- плач;
- замкнутість;
- небажання говорити;
- уникання погляду;
- демонстративна поведінка;
- звинувачення інших або себе в тому, що сталося.

Фізичні наслідки експлуатації виявити нескладно, і зробити це можна досить швидко. Розлади психіки (посттравматичні стресові розлади), які виникають внаслідок тривалого психічного та фізичного насильства в процесі експлуатації, обмеження свободи пересування та зв'язку із рідними, близькими, зовнішнім світом можна виявити у жертви під час розмови, яка ґрунтується на довірі.

На жаль, відомо багато випадків коли постраждалих б'ють, з них знущаються, на їх тілі часто можна побачити опіки від цигарок та рубці від порізів. Експлуататори, завдаючи фізичної шкоди, намагаються морально «зламати» людину, підкорити та примусити виконувати все, що їй накажуть. Примушуючи вживати алкогольні напої та наркотичні речовини, експлуататори таким чином також зменшують опір особи, роблять її залежною. У жінок, які потрапили до сексуальної експлуатації, практично не існує можливості використовувати засоби контрацепції та отримати консультацію лікаря-гінеколога, і, як наслідок, майже в усіх постраждалих є захворювання статевої системи.

Об'єктивні (прямі) ознаки – ґрунтуються на співставленні подій, про які стало відомо, із трьома складовими злочину торгівлі людьми: дії, способи та мета. Їх зміст та характеристика наводяться в Законі України «Про протидію торгівлі людьми»:

ДІЇ

→ ВЕРБУВАННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ, ПЕРЕХОВУВАННЯ, ПЕРЕДАЧА АБО ОДЕРЖАННЯ ЛЮДИНИ;

СПОСОБИ

→ ВИКОРИСТАННЯ ОБМАНУ, ШАХРАЙСТВА, ШАНТАЖУ, УРАЗЛИВОГО СТАНУ, ЗАСТОСУВАННЯ ЧИ ПОГРОЗИ ЗАСТОСУВАННЯ НАСИЛЬСТВА, ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВОГО СТАНОВИЩА АБО МАТЕРІАЛЬНОЇ ЧИ ІНШОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ІНШОЇ ОСОБИ ТОЩО;

МЕТА

→ ЕКСПЛУАТАЦІЯ.

Також до прямих ознак належать купівля-продаж людини та інша незаконна угода щодо людини (міна, користування, позика тощо).

Окремо важливо виділити таку об'єктивну (пряму) ознаку торгівлі людьми, як насильство. Ним є застосування (або погроза застосування) сили як вияву своєї волі стосовно інших.

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО

завдання фізичних ушкоджень людині або ризик таких ушкоджень. Насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, становить собою заподіяння легкого тілесного ушкодження, яке не призвело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння).

**ПСИХОЛОГІЧНЕ (ЕМОЦІЙНЕ)
НАСИЛЬСТВО**

постійний чи періодичний психологічний вплив експлуататорів на особу. Психологічне насильство може здійснюватися шляхом приниження, словесних образ, залякування, зневажливого ставлення. Такі дії зменшують здатність особи адекватно мислити, оцінювати ситуацію, здійснювати супротив і врешті-решт перетворюють її на «раба»

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО

умисне позбавлення однією особою іншої житла, їжі, одягу, іншого майна чи коштів, на які особа має законні права, що може призвести до її смерті, викликати порушення її фізичного чи психічного здоров'я.¹⁵

Спробуйте знайти прямі та непрямі ознаки торгівлі людьми у наступній історії.

16-річна Юлія навчалася в коледжі на першому курсі. Вона – дитина, позбавлена опіки та піклування, проживала у гуртожитку. По завершенні першого курсу Юлія сама залишилася у гуртожитку, всі поїхали додому на канікули. Одного разу знайома запропонувала дівчині поїхати до іншого міста та доглядати за її дитиною на літній період. За роботу пообіцяла непогану плату, безкоштовне харчування та проживання. Погодившись на пропозицію, Юлія у супроводі своєї знайомої вирушила потягом до столиці. У потязі Юлію повідомили, що вона буде надавати сексуальні послуги для водіїв-«далекобійників» на дорозі. За ніч Юлії доводилося обслуговувати до 7–10 клієнтів, грошей їй не платили, тільки купували одяг для «роботи» та абияку їжу. Одного разу, не витримавши, Юлія вдалася до втечі, але її знайшли та жорстоко побили. Відтоді Юлія боялася всього, особливо того, що наступного разу її вб'ють». Але один з клієнтів допоміг Юлії втекти. (З досвіду роботи громадської організації)

ДО НЕПРЯМИХ ОЗНАК МОЖНА ВІДНЕСИТИ:	ДО ПРЯМИХ ОЗНАК МОЖНА ВІДНЕСИТИ:
<ul style="list-style-type: none">– вік Юлії;– стать;– соціальний статус – сирота;– психологічний стан після втечі – «Юлія боялася всього, особливо того, що наступного разу її вб'ють».	<ul style="list-style-type: none">– «знайома запропонувала дівчині поїхати до іншого міста та доглядати за її дитиною на літній період» – вербування;– «Юлія у супроводі своєї знайомої вирушила потягом до столиці» – перевезення;– «Юлію повідомили, що вона буде надавати сексуальні послуги на дорозі» – обман;– «Юлія вдалася до втечі, але її знайшли та жорстоко побили» – фізичне насильство;– «За ніч Юлії доводилося обслуговувати до 7–10 клієнтів, грошей їй не платили, тільки купували одяг для «роботи» та абияку їжу» – сексуальна експлуатація.

Міністерство соціальної політики України затвердило критерії (індикатори) для виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (див. додаток 3). Нижче наведені основні індикатори, за якими можна ідентифікувати постраждалу дитину.

¹⁵ Закон України про попередження насильства в сім'ї <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>



ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ, ЗА ЯКИМИ МОЖНА ІДЕНТИФІКУВАТИ ПОСТРАЖДАЛУ ДИТИНУ

ПРЯМІ (ОБ'ЄКТИВНІ) ОЗНАКИ	
<p>Купівля-продаж дитини Інша незаконна угода (дарування, міна, надання у безоплатне користування, передача у рахунок погашення боргу) Вербування, переміщення, переховування, передача або одержання з метою експлуатації</p>	<p>згідно із Законом України «Про протидію торгівлі людьми» та Кримінальним кодексом України</p>
НЕПРЯМІ (СУБ'ЄКТИВНІ) ОЗНАКИ	
<p>Фізичний стан</p>	<p>синці, шрами, рани, сліди від стискання пальцями, сліди від ударів предметами (ременем, палицею), сліди від опіків (наприклад, цигарок або запальнички), переломи кісток, вивихи, ушкодження внутрішніх органів, захворювання, що передаються статевим шляхом, головні болі, соматичні захворювання, тики, енурез, енкопрез, заїкання, порушення сну, алкогольна, наркотична залежність</p>
<p>Психологічний стан</p>	<p>затримка розвитку, апатія, агресія, байдужість, істерія, загальмованість, замкнутість, страх, тривога, гнів, депресія, надмірна пасивність, низька самооцінка, почуття провини, сорому, нічні жахіття, спроби самогубства</p>
<p>Поведінкові реакції</p>	<p>відмова розмовляти, смоктання пальців, розгойдування, кусання нігтів або намагання вкусити, словесні образи, бажання заподіяти шкоду собі або іншим, бажання кудись бігти, ексцентрична поведінка, зміни в поведінці</p>
<p>Зовнішній вигляд</p>	<p>неохайність, одяг не за сезоном, яскравий макіяж, втомлений вигляд</p>

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Що означає поняття «виявлення», або «ідентифікація» осіб, які постраждали від торгівлі людьми?
- Чому кількість виявлених осіб, які постраждали від торгівлі людьми, у правоохоронних органів та громадських (в тому числі міжнародних) організацій різна?
- Чи врегульовано нормативно поняття «виявлення» в українському законодавстві?
- З яких етапів складається процес виявлення (ідентифікації) жертв торгівлі людьми?
- Які групи ознак жертв торгівлі людьми ви знаєте?
- Які особливості виявлення (ідентифікації) дітей, постраждалих від торгівлі людьми, ви знаєте?
- Які характерні ознаки осіб, які отримали психотравму?
- Яка роль навчального закладу у допомозі особам, які постраждали від торгівлі людьми?
- Чому виявлення жертв торгівлі людьми є важливим?



2.2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРВИННОГО ОПИТУВАННЯ (ІНТЕРВ'Ю) ДИТИНИ, ЯКА ЙМОВІРНО ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

У щоденній роботі із вихованцями педагог у різній спосіб отримує інформацію про життя дітей не тільки у процесі навчання та виховання, а й за межами навчального закладу. Інформація про сумний досвід дитини, який вона отримала через ситуацію торгівлі людьми, може надійти до педагога у будь-який момент та способом. Але для повного розуміння ситуації варто організувати спеціальний захід у вигляді опитування (інтерв'ю). Якщо педагог не впевнений у своїх силах, але піклується про дитину, то краще звернутися до шкільного психолога та тримати інформацію у повній конфіденційності від інших дітей, батьків та дорослих. Не слід проводити «розслідування», залучаючи інших дітей, їхніх батьків. Це може викликати підозру до дитини та відсторонення дитячого колективу, що спрацює проти дитини, яка ймовірно постраждала. Окрему увагу потрібно звернути на статтю 35 «Опитування дитини» Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства:

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

- a) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;
- b) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- c) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- d) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- e) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
- f) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.¹⁶

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства.

3. Якщо вік жертви не встановлено та є підстави вважати, що жертва є дитиною, то заходи, передбачені в пунктах 1 та 2 цієї статті, застосовуються до неї доти, доки тривають перевірки її віку.

Під час підготовки та проведення інтерв'ю потрібно подбати про наступне:

- **Місце проведення та час.** Кімната, де відбудеться зустріч, має бути доступною тільки для інтерв'юера та респондента-постраждалої особи. За бажанням постраждалої особи та у випадках з дітьми можуть бути присутні близькі люди або родичі. Загальний час зустрічі не повинен перевищувати 90 хвилин для дорослої особи та 50 хвилин – для дитини. Інтерв'ю може перериватися для відпочинку або за вимогою імовірно постраждалої особи.
- **Індивідуальний підхід з урахуванням стану постраждалої особи.** Інтерв'юер має бути готовий до неочікуваних реакцій (плач, крик, відмова відповідати на запитання) та припинити розмову на будь-якому етапі.
- **Встановлення контакту та створення позитивної атмосфери.** Треба забезпечити комфорт та доброзичливу атмосферу, врахувати ґендерні аспекти. Для зняття напруги варто розповісти про свої обов'язки, можливості надання допомоги та умови конфіденційності, співпраці.

¹⁶ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства // zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927



- **Використання принципів активного слухання.** Тільки 20% часу мають використовуватися для запитань та уточнень, а 80% – на вислуховування співрозмовника. Під час слухання треба підтримувати контакт очима, заохочувати респондента словами «так-так», «розумію», «говоріть, я уважно слухаю». В жодному разі не можна відволікатися та перебивати.
- **Використання професійної етики** (педагога, психолога), рекомендації та керівні принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо етичного та безпечного проведення інтерв'ю з жінками, які постраждали внаслідок торгівлі людьми¹⁷).
- **Компетентність та відповідальність інтерв'юера.** Компетентність під час проведення інтерв'ю має діставати вияв не тільки у розумінні проблеми, а й у вмінні оцінювати контекст без упередженості та стереотипів, у вмінні ставити різного типу запитання. Закриті – такого типу запитання краще за все використовувати на початку розмови; вони часто починаються зі слова «чи». Наприклад: «Чи живете ви разом з батьками?». Відкриті – починаються зі слів: «Що?», «Чому?», «Яким чином?», «Чи могли б ви?». Наприклад: «Яким чином відбувалася ваша подорож?», «Як ви познайомилися з цією особою?». Із запитанням, яке починається зі слова «Чому?», варто бути обережним. Воно може примусити людину виправдовуватися та почуватися некомфортно, що може негативно вплинути на подальшу розмову. Особистісні – іноді доцільно задати пряме запитання. Наприклад: «Вас задовольняли умови перебування / проживання?». Уточнюючі запитання – спрямовані на узагальнення інформації та внесення коректив. Наприклад: «Чи правильно я зрозуміла та відтворила події, що відбувалися?».

Питання повинні йти від простих до складних, а основні з них – перевірятися контрольними. Якщо спостерігається втома, нервозність респондента, слід призупинити бесіду. Інтерв'юер не повинен переривати відповідь, висловлювати особисті міркування з приводу почутого.

У своїй роботі громадські організації, що працюють із особами, які постраждали від торгівлі людьми, використовують такі правила проведення інтерв'ю з дитиною:

- опитування (інтерв'ю) повинно тривати не більше 30–50 хвилин (залежно від віку);
- на початку роботи потрібно повідомити, що в будь-який момент дитина може за власним бажанням припинити розмову;
- при проведенні опитування (інтерв'ю) обов'язково мають бути присутні педагог або психолог (у випадку непричетності батьків до ситуації може бути хтось з батьків);
- треба попередити та спитати про дозвіл на фіксацію розмови на відео чи диктофон;
- велику роль відіграє стать інтерв'юера – краще, щоб він був однієї статі з дитиною;
- опитування (інтерв'ю) повинно проводитися тільки вдень;
- розмова з дитиною має відбуватися доступною їй мовою;
- слід бути дружнім з дитиною, не виявляти авторитарності;
- слід дивитися на дитину прямим поглядом не більше 20% часу спілкування, щоб не злякати її;
- під час проведення бесіди з дитиною потрібно звертати увагу на фізичні потреби, запитавши, чи не хоче вона їсти, пити, відвідати туалетну кімнату тощо;
- запитання до дитини повинні бути чіткими, простими та зрозумілими. Іноді дитині важко відповідати на поставлені запитання (можливо, в силу своїх вікових особливостей або пережитого стресу та травми). В таких випадках інтерв'юеру пропонується використовувати проєктивні або малюнкові методики. Вони дають змогу дитині відволіктися та малювати, а інтерв'юеру – ставити питання. За допомогою додаткових запитань до малюнка можна

¹⁷ Рекомендації ВОЗ стосовно дотримання етики та гарантування безпеки при проведенні інтерв'ю з жінками, які постраждали внаслідок торгівлі людьми // http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241546255_ukr.pdf



отримати потрібну інформацію. Крім малюнкових методик, існують ще ліплення з пластиліну, гра з ляльками, складання казок тощо. Всі ці методики використовуються з метою допомогти дитині розслабитися, виявити свої почуття, а відтак – установити і підтримувати контакт з дитиною;

- треба буди готовим до того, що під час роботи дитина може розплакатися, мовчати або навпаки – демонстративно себе вести, спробувати маніпулювати дорослими тощо;
- необхідно пам'ятати про те, що перед вами – дитина, яка пережила жахливі події, боїться і не знає, як себе захистити, для якої зустріч з вами – це також стрес.

БУДЬТЕ ТЕРПЛЯЧИМИ! ПОВАЖАЙТЕ ВИБІР ДИТИНИ!

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Чи існує нормативний документ, який зазначає вимоги до проведення опитування дитини, яка зазнала сексуальної експлуатації?
- Хто може проводити опитування дитини, яка постраждала від торгівлі людьми?
- Які основні вимоги до організації та проведення первинного опитування дитини, яка зазнала експлуатації?
- Хто має бути присутнім під час бесіди з дитиною щодо вчиненого злочину торгівлі людьми проти неї?

2.3. ОСНОВНІ ПОТРЕБИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ



Хоч кожен випадок роботи з постраждалими від торгівлі людьми є унікальним, а їхні індивідуальні потреби безпосередньо залежать від віку, статі, виду, умов та тривалості експлуатації, гендерних особливостей, тим не менш можна виділити ряд загальних базових людських потреб.

Ієрархічна піраміда потреб (за А. Маслоу)





До переліку потреб можна віднести й специфічні потреби у:

- вирішенні першочергових проблем (одяг, їжа, безпечне житло);
- відновленні фізичного здоров'я;
- розвитку та формуванні нових соціальних навичок, підвищенні рівня самостійності;
- корекції психологічного стану та поведінки в повсякденному житті;
- зміцненні / відновленні родинних, інших соціальних зв'язків;
- аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складанні плану виходу зі складної життєвої ситуації;
- отриманні інформації щодо своїх прав та можливостей їх забезпечення;
- відновленні та захисті своїх прав та інтересів;
- оформленні документів, отриманні реєстрації місця проживання / перебування;
- влаштуванні у безпечне місце для тимчасового перебування;
- здобутті загальної або професійної освіти для можливості подальшого влаштування в житті, отримання роботи;
- працевлаштуванні.

Враховуючи те, що досвід пережитого жінками, чоловіками та дітьми в умовах торгівлі людьми зазвичай різниться, при здійсненні роботи з ними необхідно враховувати особливості їхніх потреб та інтересів.

За чинним законодавством, у процесі надання статусу особі, яка постраждала від торгівлі людьми, Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно із службою у справах дітей проводить оцінку потреб дитини.

Потреби дітей, які постраждали від торгівлі людьми:

- потреба у наданні медичної допомоги;
- потреба у притулку;
- потреба у психологічній допомозі;
- потреба у правовому захисті;
- потреба у наданні соціальних послуг;
- потреба в отриманні освіти;
- потреба у матеріальній допомозі.

Як правило, діти, які перебували у ситуації торгівлі людьми, не отримують належної медичної допомоги. Під час обстеження та діагностики, крім тілесних ушкоджень, лікарі діагностують захворювання шкіри, інфекції, що передаються статевим шляхом, захворювання кишково-шлункового тракту, гепатит тощо.

Для дитини вкрай важливо відчувати себе захищеною. У неї повинен бути дах над головою і безпечне місце перебування. Потреба в притулку передбачає розміщення дитини у спеціалізованому закладі.

Якщо в силу різних обставин постраждала дитина не може бути влаштована до такого закладу, відповідальний підрозділ держадміністрації може залучити до співпраці громадські або міжнародні організації, які спроможні це зробити.

У статті 17 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» зазначено, що до закладів, що надають допомогу дітям, які постраждали від торгівлі людьми, належать центри соціально-психологічної реабілітації та притулки для дітей, умови перебування та надання послуг в яких регулюються положеннями про зазначені заклади.

Під час роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, слід брати до уваги те, в якому стані вони знаходяться.

Зазвичай у них:

- нестабільний емоційний стан; вони не спроможні контролювати свої емоції;
- ознаки реакцій на стрес (психологічні та психічні розлади, в тому числі посттравматичний стресовий розлад (ПТСР));
- відсутність віри в себе («чому це сталося саме зі мною»);
- злість, ворожість (до всіх, без причини);
- агресія (до всіх, за те, що не допомогли, не захистили);
- аутоагресія (агресія, спрямована на себе, за те, що сталося);
- страх, почуття тривоги (побоювання, що знайдуть експлуататори, що дізнаються родичі, друзі, знайомі, побоювання захворіти);
- відчуття безпорадності («не можу визначитись зі своїм життям, потребами»);
- шок (неможливість плакати, висловити емоції);
- розгубленість («я не знаю, що робити, як діяти»);
- провали в пам'яті (важко відтворити події минулого, пригадати час, місце, пору року, коли відбувалися певні події);
- виражене почуття провини («мені дуже шкода, у всьому винна(нен) я сама (сам)»);
- депресія (виявляється в почутті своєї малозначності і нездатності до дій. Притаманна бездіяльність, занурення у власний світ, апатія, байдужість, пригнічений настрій тощо);
- психосоматичні розлади («блукуючі болі», шлунково-кишкові розлади, головний біль, біль у спині, животі, здригання, тремтіння кінцівок);
- суїцидальні наміри (сигнал sos – «мені потрібна ваша увага, розуміння, підтримка, я не можу впоратися сам/а, мені потрібен вихід із ситуації...»).

Для того, щоб краще та ефективніше працювати з постраждалою дитиною та визначити, яку допомогу слід надавати першочергово, потрібно знайти індивідуальний підхід до неї. Це можливо тільки в тому випадку, коли відомо та зрозуміло, що саме відчуває та в якому стані знаходиться дитина, яка опинилась в такій ситуації. Треба пам'ятати, що у багатьох випадках батьки, рідні або близькі особи можуть бути причетними до ситуації торгівлі дитиною. Якщо дитина і надалі перебуває з ними, то НАСАМПЕРЕД варто подбати про її безпеку, а потім уже з'ясувати всі обставини.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Які базові потреби осіб, які постраждали від торгівлі людьми, повинні задовольнятися першочергово?
- У чому полягає особливість потреб дітей, які постраждали від торгівлі людьми?
- Яка роль закладів освіти у задоволенні потреб осіб, які постраждали від торгівлі людьми?



2.4. МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ



У роботі з дитиною, яка постраждала від торгівлі людьми, слід дотримуватись загальних засад роботи із дітьми.

- Діяти в інтересах дитини із дотриманням її прав відповідно до положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини.
- Враховувати якнайкраще інтереси дитини при вирішенні поставлених завдань.
- Не допускати дискримінації відносно дитини. Її статус постраждалої від торгівлі людьми у жодному разі не повинен ставати тавром і впливати на подальше життя та розвиток її особистості.
- Поважати думку дитини. Насамперед, думка дитини повинна враховуватися відповідно до її віку, а також ступеня її зрілості та інтересів. Кожна думка має обов'язково братися до уваги при вирішенні питань, які стосуються подальших умов життя дитини.
- Забезпечувати захист. Діти цієї категорії повинні знаходитись в безпечному місці й бути захищеними.

Разом із тим існують спеціальні морально-етичні принципи роботи із постраждалими від торгівлі людьми, рекомендовані ВООЗ стосовно дотримання етики та гарантування безпеки при проведенні інтерв'ю з жінками, які постраждали внаслідок торгівлі людьми, що можуть також використовуватися в роботі із дітьми:

1. НЕ ЗАШКОДЬ

У кожній ситуації поведіться з жінкою так, начебто їй можна завдати надзвичайної шкоди, поки не впевнитесь у протилежному. Не проводьте інтерв'ю, яке погіршить становище жінки в коротко- та довгостроковій перспективі.

2. ЗНАЙТЕ СВІЙ ПРЕДМЕТ ТА ПРАВИЛЬНО ОЦІНЮЙТЕ РИЗИКИ

Перед проведенням інтерв'ю дізнайтеся, з якими ризиками пов'язана торгівля людьми в кожному конкретному випадку.

3. ПІДГОТУЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ, НЕ ДАВАЙТЕ НЕЗДІЙСНЕНИХ ОБІЦЯНОК

Будьте готові надати інформацію рідною мовою жінки та місцевою мовою (якщо вони відрізняються) про відповідні юридичні, медичні служби, притулки, служби соціальної підтримки, безпеки та допомоги із направленням у відповідні служби в разі виникнення прохання.

4. ВИБЕРІТЬ ТА НАЛЕЖНО ПІДГОТУЙТЕ ПЕРЕКЛАДАЧІВ І КОЛЕГ

Зважте ризики та вигоди, пов'язані з найманням перекладачів, колег та інших працівників, і розробіть відповідні методи відсіювання та підготовки.



**5. ЗАБЕЗПЕЧТЕ АНОНІМНІСТЬ І
КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ**

Тримайте в таємниці особу респондента та дотримуйтеся конфіденційності протягом всього інтерв'ю: від моменту встановлення контакту до обнародування подробиць його випадку.

**6. ДОМОЖІТЬСЯ ЗГОДИ, ЯКА
ГРУНТУЄТЬСЯ НА РОЗУМІННІ
ПРАВ РЕСПОНДЕНТА**

Пересвідчіться в тому, що кожен респондент чітко розуміє зміст і мету інтерв'ю, те, як використовуватиметься інформація. Респондент має право не відповідати на запитання, право в будь-який момент припинити інтерв'ю і право накладити обмеження на використання інформації.

**7. ПОСТАВТЕСЯ З ПОВАГОЮ
ДО ТОГО, ЯК КОЖНА ЖІНКА
ОЦІНЮЄ СВОЄ СТАНОВИЩЕ
ТА РИЗИК ЩОДО ВЛАСНОЇ
БЕЗПЕКИ**

Визнайте, що кожна жінку турбуватимуть різні питання, й що її бачення може відрізнятися від того, як ці питання можуть оцінювати інші.

**8. СТЕРЕЖІТЬСЯ ПОВТОРНО
ТРАВМУВАТИ ЖІНКУ**

Не ставте запитання, спрямовані на отримання емоційних відповідей. Будьте готові відреагувати на страждання жінки та наголосити на її сильних сторонах.

**9. БУДЬТЕ ГОТОВІ ДО
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Будьте готові відреагувати на те, що жінка повідомить вам про небезпеку, яка їй загрожує.

**10. НАЛЕЖНО
ВИКОРИСТОВУЙТЕ ЗІБРАНУ
ІНФОРМАЦІЮ**

Використовуйте інформацію з користю для жінок та з метою сприяння розробленню відповідної політики й заходів втручання стосовно жінок, які постраждали внаслідок торгівлі людьми.



2.5. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Робота із дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, порівняно з дорослими особами за своєю специфікою є набагато складнішою через ряд особливостей.

- Життя та здоров'я дітей знаходиться у постійній небезпеці, оскільки їх організм ще перебуває на стадії росту та формування.
- Діти, які були змушені надавати сексуальні послуги, більше наражаються на небезпеку бути зараженими різними інфекційними захворюваннями, що передаються статевим шляхом, ніж дорослі.



- Вживання алкоголю, наркотичних засобів, одурманюючих або психотропних речовин може призвести до затримки психологічного та фізичного розвитку та до загострення різного роду захворювань.
- Діти, які постраждали від торгівлі людьми, були позбавлені можливості отримувати освіту, у тому числі таку, яка спрямована на розвиток життєвих навичок, що сприяють здоровому способу життя, відповідальному ставленню до нього, та уникнення ризикованих форм поведінки.
- Діти постійно залежать від дорослих, які надають їм їжу, місце перебування та інші можливості виживання. У них не сформовано розуміння відповідальності за свої слова та дії.

Практично всі діти (крім випадків продажу дітей у віці немовляти) переживають травму у процесі експлуатації та жорстокого поводження з ними. Термін «травма» прийшов з грецької й означає «розрив шкіри», «розлом тілесного покриву». З. Фрейд використав це поняття у метафоричному значенні для того, щоб наголосити, що свідомість теж може бути поранена певними подіями. Власне суть травми становить собою пригнічення, адже травма вражає звичне мислення та поведінку, обмежує здатність мислити раціонально та діяти розумно. Постраждала особа потребує допомоги з тим, щоб відновити втрачену рівновагу. Травматичні події є незвичайними не тому, що вони відбуваються зрідка, а скоріш тому, що вони порушують звичне пристосування людини до життя. Під ними розуміють загрозу життю людини або недоторканності її тіла, або ж близьке особисте зіткнення з насильством та смертю. Вони зіштовхують людину з крайнощами безсилля та страху і пробуджують катастрофічні реакції у відповідь.

Торгівля людьми, експлуатація – це травматичні події, які стають причиною психічної травми для особи і, як наслідок, призводять до виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Травматична подія – це екстремальна ситуація або повторення ситуації надзвичайної інтенсивності, якій людина не має сил або можливості чинити опір (наприклад, сексуальне насильство, сексуальна експлуатація).

Психотравма – це психічний стан, душевне потрясіння, викликане зовнішніми подіями.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це реакція на травматичний стрес, що може викликати психічні порушення у людини. Це – стан, коли людина не в змозі припинити болючі спогади про пережиті жахливі події. ПТСР може бути як у дорослих, так і у дітей. ПТСР є захворюванням психіки, та фахівці діагностують його за класифікаторами МКБ10 та DSMIVR. Серед багатьох описаних симптомів основними є:

- **«флешбек»** (flashback – погляд в минуле). В пам'яті людини несподівано з'являються жахливі сцени, пов'язані з травматичною подією. Ці спогади можуть відбуватися як в нічних жахах, так і наяву й можуть бути настільки потужними, що людина нібито продовжує перебувати в тій ситуації. Поведінка особи може бути схожою на ту, що мала місце під час екстремальної ситуації;
- **емоційна відчуженість**. Дуже часто люди з ПТСР віддаляються від інших, не мають бажання говорити про травматичні події. Вони позбавлені сил, емоційно виснажені. Вони уникають місць, подій, людей, які пов'язані з травмуючими подіями.

Також для такого стану притаманні труднощі з концентрацією уваги, неможливість зосередитися, проблеми зі сном тощо. У людей з ПТСР спостерігається більш високий ризик алкоголізму та наркоманії, більше проблем у спілкуванні та адаптації.

Приклад реакції на травматичні події наводиться нижче.

Ліні 15 років, вона проживала із матір'ю та своїм меншим братом. Батько дівчини помер. Матеріальне становище сім'ї було не з найкращих. Одного разу Ліна познайомилася з дівчиною, яка запропонувала



поїхати на літо до іншого міста попрацювати офіціанткою в барі. Дівчина погодилася на пропозицію, а мати не була проти додаткового доходу для їх бідної сім'ї на час канікул. Через кілька днів вони вирушили на автомобілі, але, як виявилось, не до обіцяного міста, а до іншого. По приїзді дівчині пояснили, що вона буде працювати на вулиці за містом – надавати сексуальні послуги. Кожної ночі Ліну та інших дівчат, яких утримували на приватній квартирі, примушували обслуговувати до десятка клієнтів. Весь заробіток забирала сутенерка, мотивуючи це тим, що Ліна має розрахуватися за одяг, житло та харчування. Дівчина могла залишити собі тільки «чайові». Якщо дівчата відмовлялися від роботи, їх жорстоко карали. Багато разів Ліну били, з неї знущалися. Незважаючи на численні погрози та побої, Ліна все одно думала про втечу. Допомога прийшла з боку водія, якому дівчина розповіла про свою ситуацію. Чоловік купив квиток на автобус до міста і організував втечу. Дівчина повернулася додому. Мати зустріла її сварками, коли дізналась, що грошей немає. Сутенерка їй постійно телефонувала та надсилала смс-повідомлення із погрозами вбити. Тривалий час Ліна перебувала в шоковому стані, нікуди не виходила, боялася, що її знайдуть. Вона постійно звинувачувала себе в тому, що сталося. Дівчина не хотіла ні з ким спілкуватися, їй було страшно, що люди дізнаються, що з нею було насправді. Ліні не давали спокою нічні жахіття, в яких їй життю знову загрожувала небезпека. Часто траплялися ситуації, коли в інших людях вона впізнавала кривдників. Її не полишало відчуття, що за нею постійно стежать та переслідують. 1 вересня Ліна не прийшла до школи. Тільки через кілька днів вона повернулася на навчання, але це вже була зовсім інша Ліна, яку не впізнавали ані вчителі, ані однокласники.

(З досвіду роботи української неурядової організації)

Спілкуючись із особами, які пережили події торгівлі людьми та внаслідок набутої психотравми не бажають співпрацювати ані з правоохоронними органами, ані з іншими організаціями, варто пам'ятати, що вони мають право та потребують допомоги інших фахівців, про що їм слід наголошувати.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Які особливості роботи із дітьми, які зазнали експлуатації, насильства?
- Які поведінкові реакції можуть виявляти діти, які постраждали від торгівлі людьми?
- Що таке психотравма?
- Які наслідки психотравми для дорослої особи, для дитини?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Протидія торгівлі людьми: збірник нормативно-правових актів. – К., 2016. – 196 с.
2. Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / І.Г. Дюміна, В.М. Касьяненко, О.В. Татаренкова. – Донецьк. – 98 с.
3. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства / Заг. ред. К.Б. Левченко. – К., 2006. – 48 с.
4. Протидія торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / Н. Гусак та ін.; за ред. Т. Семигіна. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 166 с.

ТЕМА 3

НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, В УКРАЇНІ

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Що становить собою Національний механізм взаємодії (НМВ) суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в Україні.

У чому полягає взаємодія суб'єктів НМВ відповідно до міжнародного та національного законодавства; які повноваження мають суб'єкти НМВ та в чому полягає алгоритм взаємодії установ освіти в НМВ.

Обмін інформацією щодо ідентифікації та перенаправлення осіб, які постраждали / потерпіли від торгівлі людьми, між закладами Міністерства освіти і науки та установами Міністерства соціальної політики України.

Роль, місце, повноваження закладів освіти в системі надання комплексної допомоги особам, зокрема дітям, які постраждали від торгівлі людьми.

3.1. ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ПРОЦЕДУРА ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ



З прийняттям Закону України «Про протидію торгівлі людьми» у чинному законодавстві України розмежовуються поняття «потерпіла особа від торгівлі людьми» та «особа, яка постраждала від торгівлі людьми». Поняття «потерпіла особа» використовують правоохоронні органи та суди в контексті визначення, наведеного у статті 55 КПК України. Поняття «особа, яка постраждала від торгівлі людьми» регулюється Законом України «Про протидію торгівлі людьми» та постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 417 «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми».

Незважаючи на те, що компетенція уповноважених органів та процедури щодо встановлення статусу «потерпіла особа» та «особа, яка постраждала від торгівлі людьми» є дещо різними, в обох випадках відповідні заходи спрямовуються на захист законних прав та інтересів людей, які потрапили в ситуацію торгівлі людьми. Обидва статуси не є взаємовиключними та можуть доповнювати один одного у випадку згоди особи на співпрацю з уповноваженими органами.

Незалежно від того, дала згоду особа на співпрацю із правоохоронними органами чи ні, необхідно надати їй інформацію про можливість отримання комплексної державної соціальної допомоги шляхом звернення до відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації.

Необхідність запровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми в Україні, зумовлювалася, насамперед, потребою у створенні ефективної системи надання комплексної допомоги постраждалим і захисту їх прав та інтересів із дотриманням вимог міжнародних та національних стандартів.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ҐРУНТУЄТЬСЯ НА ТАКИХ ЗАСАДАХ:

- мультидисциплінарний підхід до вирішення питань надання допомоги постраждалим;
- тісна співпраця державних органів, громадських та міжнародних неурядових організацій;
- взаємне інформування сторін із дотриманням принципу конфіденційності;
- чіткий розподіл відповідальності та повноважень;
- упорядкованість і узгодженість дій, координація роботи усіх суб'єктів з єдиного центру;
- обмін кращим досвідом.

ПРИ ЦЬОМУ В ОСНОВУ ДІЯЛЬНОСТІ, СПРЯМОВАНОЇ НА НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ПОКЛАДЕНО ТАКІ ПРИНЦИПИ:

- забезпечення основоположних прав і свобод людини;
- пріоритетність інтересів постраждалих осіб;



- неприпустимість їх дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;
- повага і неупереджене ставлення до постраждалих;
- гарантія конфіденційності персональної інформації постраждалих осіб;
- добровільність участі постраждалих у програмах допомоги;
- безоплатність допомоги.

НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ПЕРЕДБАЧАЄ СПІВПРАЦЮ ШИРОКОГО КОЛА СУБ'ЄКТІВ. СТАТТЕЮ 5 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОТИДІЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ» ТАКИМИ СУБ'ЄКТАМИ ВИЗНАНІ:

- центральні органи виконавчої влади;
- місцеві органи виконавчої влади;
- закордонні дипломатичні установи України;
- заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- органи місцевого самоврядування;
- підприємства, установи, організації незалежно від форми власності (за згодою);
- громадські організації (за згодою);
- окремі громадяни (за згодою).

Основними нормативно-правовими документами, що встановлюють Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми в Україні, є такі:

Міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною:

- Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.;
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р.

Нормативно-правові акти України у сфері протидії торгівлі людьми:

- Конституція України;
- Закон України від 20 вересня 2011 р. «Про протидію торгівлі людьми»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. № 29 «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми».

Структурний підрозділ місцевої державної адміністрації, відповідальний за проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, є координатором впровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, на місцевому рівні.

Зазначений структурний підрозділ забезпечує здійснення заходів щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та надання допомоги такій особі; відповідає за організацію та координацію роботи, пов'язаної з



проведенням заходів, спрямованих на попередження торгівлі людьми; забезпечує співпрацю з державними органами влади, а також неурядовими громадськими організаціями, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми.

Важливою формою міжвідомчої співпраці та взаємодії є утворення комісій, консультативно-дорадчих органів, робочих груп, укладання договорів та угод з питань протидії торгівлі людьми, зокрема забезпечення діяльності координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми.

Значну допомогу державним структурам надають громадські організації, що мають багаторічний досвід протидії торгівлі людьми в Україні. Вони сприяють місцевим органам виконавчої влади і місцевого самоврядування у наданні комплексної допомоги постраждалим від торгівлі людьми, безпосередньо надають психологічну, матеріальну, медичну, правову допомогу, сприяють у забезпеченні тимчасового притулку, а також ведуть інформаційно-роз'яснювальну роботу із населенням щодо ризиків торгівлі людьми та забезпечення власної безпеки тощо.

Алгоритм взаємодії суб'єктів Національного механізму взаємодії з протидії торгівлі людьми визначений в Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783.

Суб'єкт, якому внаслідок його діяльності стало відомо про постраждалу особу, за згодою такої особи або її законного представника направляє її до відповідного структурного підрозділу місцевої держадміністрації за місцем перебування особи (далі – відповідальний підрозділ).

ВАЖЛИВО!

Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місце перебування – це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік.

Отже, особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, до обласної, районної державної адміністрації за місцем свого перебування.

У разі, коли постраждалою особою є дитина, суб'єкт невідкладно повідомляє про неї відповідну службу у справах дітей та орган внутрішніх справ. Усі дії щодо такої дитини здійснюються відповідно до вимог нормативно-правових актів щодо захисту прав дитини.

Служба у справах дітей здійснює заходи щодо захисту прав дитини та направляє її у разі потреби до притулку для дітей служби у справах дітей або центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

У випадку, коли постраждала особа не в змозі самостійно пересуватися з будь-якої причини (є інвалідність, хвороба, поранення), або стан особи загрожує її життю чи безпеці оточуючих, суб'єкт, який виявив таку особу, зобов'язаний невідкладно забезпечити надання їй першочергової медичної допомоги та, у разі потреби, розміщення у відповідному закладі охорони здоров'я. Після надання необхідної медичної допомоги (лікування), заклад охорони здоров'я, за згодою постраждалої особи або її законного представника, направляє особу до відповідального підрозділу та подає йому медичні висновки щодо обстеження та лікування особи.

За зверненням постраждалої особи або її законного представника посадова особа інформує особу про можливість отримання допомоги, види такої допомоги, умови та порядок її надання.



Для отримання допомоги постраждала особа за місцем перебування подає до місцевої держадміністрації заяву про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в установленому законодавством порядку.

У разі коли постраждала особа не зверталася та не бажає співпрацювати з органами внутрішніх справ, відповідальний підрозділ подає до органу внутрішніх справ інформацію про вчинення злочину з поміткою про відмову особи співпрацювати з відповідними органами.

Орган внутрішніх справ розглядає зазначену інформацію та здійснює в установленому законодавством порядку відповідні заходи.

У разі відсутності у постраждалої особи документів, що посвідчують особу, відповідальний підрозділ звертається до територіального органу або підрозділу ДМС, який терміново здійснює заходи щодо відновлення або видачі таких документів.

У разі коли постраждалою особою є іноземець або особа без громадянства, відповідальний підрозділ протягом 2 робочих днів з дня звернення такої особи письмово повідомляє про неї територіальний орган або підрозділ ДМС.

Територіальний орган або підрозділ ДМС у разі відсутності у постраждалої особи, якою є іноземець або особа без громадянства, документів, що підтверджують її громадянство, підданство або країну постійного проживання чи право на постійне проживання на території відповідної країни, надсилає до країни походження такої особи запит щодо встановлення її особи та підтвердження громадянства або підданства, про результати розгляду якого інформує відповідальний підрозділ.

У разі, коли особа постраждала від торгівлі людьми за кордоном, вона може звернутися за допомогою до дипломатичного представництва України в державі, в якій вона перебуває. Дипломатичне представництво України за кордоном сприяє поверненню громадян України, постраждалих від торгівлі людьми, в Україну відповідно до законодавства.

Після отримання заяви про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, посадова особа направляє постраждалу особу до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем перебування для проведення оцінки її потреб та отримання юридичних, психологічних, медичних, медико-консультативних та інших послуг.

У разі, коли постраждала особа потребує тимчасового притулку, відповідальний підрозділ направляє таку особу до територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центру соціально-психологічної допомоги. Якщо постраждала особа не може бути розміщена в зазначеному закладі через відсутність вільних місць або з інших причин, а також у разі відсутності такого закладу в регіоні, відповідальний підрозділ залучає до співпраці громадські або міжнародні організації, які можуть надати такій особі послуги з розміщення.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводить протягом 5 робочих днів оцінку потреб постраждалої особи з урахуванням її віку, статі, стану здоров'я, забезпечує надання особі необхідних послуг, зокрема юридичних, психологічних, медичних та медико-консультативних, а також сприяє реалізації прав постраждалої особи на отримання соціальних виплат, працевлаштування, повернення до країни походження тощо.

У разі коли постраждалою особою є іноземець або особа без громадянства, оцінка потреб такої особи та надання їй необхідних послуг здійснюється за участю перекладача, наявність якого забезпечує місцева держадміністрація.

Після встановлення постраждалій особі статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді складає протягом 10 робочих днів план реабілітації постраждалої особи (далі – план реабілітації) за формою, затвердженою Мінсоцполітики.



У плані реабілітації зазначається перелік послуг, що надаються суб'єктами відповідно до їх компетенції з метою відновлення фізичного та психологічного стану постраждалої особи та її соціальної адаптації.

План реабілітації складається на строк, що необхідний для його виконання, з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи, і не може перевищувати строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Після складення плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді ініціює протягом 7 робочих днів проведення спільного засідання суб'єктів, на якому план реабілітації узгоджується суб'єктами та затверджується керівником центру.

Суб'єкти забезпечують виконання плану реабілітації, в тому числі із залученням підприємств, установ та організацій, які належать до сфери їх управління.

У разі, коли постраждалою особою є дитина, відповідно до законодавства складається індивідуальний план соціального захисту дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування (далі – індивідуальний план). Індивідуальний план розглядається та затверджується на засіданні комісії з питань захисту прав дитини відповідно до законодавства.

Виконання плану реабілітації або індивідуального плану припиняється у разі:

- 1) завершення строку його виконання;
- 2) його дострокового виконання;
- 3) письмової відмови постраждалої особи або її законного представника або законного представника дитини від отримання необхідної допомоги;
- 4) систематичного (понад два випадки) невиконання постраждалою особою без поважних причин заходів, передбачених відповідним планом;
- 5) смерті постраждалої особи.

У разі, коли постраждала особа змінила місце проживання, відповідальний підрозділ за згодою такої особи або її законного представника повідомляє протягом 5 днів про неї відповідну місцеву держадміністрацію за місцем проживання або перебування (якщо воно відоме) та передає план реабілітації для завершення його виконання.

Якщо постраждалою особою є дитина, служба у справах дітей передає індивідуальний план відповідній службі у справах дітей за місцем перебування дитини в установленому законодавством порядку.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає щокварталу до відповідального підрозділу інформацію про стан виконання плану реабілітації, а служба у справах дітей – індивідуального плану з метою проведення її аналізу та внесення у разі потреби змін до відповідного плану.

У разі завершення виконання або припинення виконання плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає до відповідального підрозділу повідомлення про виконання плану реабілітації або припинення його виконання із зазначенням причин такого припинення.

Служба у справах дітей у письмовій формі повідомляє відповідальний підрозділ про виконання індивідуального плану. Відповідальний підрозділ проводить аналіз стану виконання плану реабілітації або індивідуального плану і повідомляє Мінсоцполітики про стан його виконання.



Розголошення відомостей про особисте життя постраждалої особи та іншої інформації про особу, яка стала відома суб'єктам під час роботи з такою особою, забороняється.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Де на законодавчому рівні закріплено поняття «Національний механізм співпраці»?
- Чому є важливою розбудова та поширення НМВ в регіонах?
- Як здійснюється процедура виявлення та ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми (ПТЛ)?
- Як здійснюється процедура встановлення статусу ПТЛ? Якою в цій процедурі є роль закладів освіти?
- Які основні ознаки особи, яка стала жертвою торгівлі людьми?

3.2. РОЛЬ, МІСЦЕ І ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В СИСТЕМІ НАДАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЗОКРЕМА ДІТЯМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ



Під час проведення **профілактичної роботи** слід пам'ятати, що недостатня або викривлена поінформованість дітей та їх батьків про причини торгівлі людьми та про те, яким чином убезпечити себе від потрапляння до тенет торгівців людьми, є одним з важливих чинників поширення цього явища. Шляхом підвищення поінформованості населення про можливі небезпеки та шляхи їх уникнення працівники навчальних закладів можуть здійснити істотний вплив на зменшення ризиків, наприклад, стосовно тих осіб, які займаються пошуком іншої роботи – навіть якщо для цього вони не планують виїжджати за кордон. Відповідна роз'яснювальна робота може проводитися в індивідуальному порядку під час проведення навчально-виховних заходів з учнями та зустрічей з батьками.

Як метод виявлення ситуацій торгівлі людьми може розглядатися робота з дітьми, їх батьками та представниками відповідної територіальної громади (безпосередні звернення громадян, отримання інформації з інших джерел). До методів виявлення також належать перевірка місць, де може використовуватися примусова праця або здійснюватися сексуальна експлуатація (систематичне заняття проституцією), виявлення осіб, які займаються жебрацтвом, зокрема організаторів такої діяльності, фіксування інформації, отриманої за допомогою «гарячих ліній», «телефонів довіри» тощо. В умовах сьогодення особливу увагу слід приділяти відслідковуванню фактів вербування серед внутрішньо переміщених осіб, зокрема в місцях їх компактного перебування. Адже вразливим станом таких осіб можуть скористатися як для їх вивозу за кордон, так і для трудової та іншої експлуатації в межах України.

Ефективній роботі щодо виявлення фактів торгівлі людьми сприяє належна взаємодія педагогічних працівників з активом громадськості, керівниками підприємств, закладами культури та охорони здоров'я. Співтовариства, як правило, виявляють пильність і помічають підозрілу діяльність новоприбулих, випадки вербування людей з обіцянками робочих місць тощо. Громада також володіє інформацією про безробітних осіб, які бажають знайти роботу, особливо про випускників навчальних закладів, які шукають першу роботу, і є групою найвищого ризику. Розташування місць неформальної зайнятості або об'єктів, де використовується праця незареєстрованих осіб, також не є таємницею для місцевих мешканців. Громада, як правило, інформована і про спілкування з іноземцями, інтимні стосунки та заплановані шлюби з громадянами інших держав. Наявність достатньої інформації щодо офіційних і неофіційних агентств, що



розташовані на території обслуговування, та окремих осіб, які пропонують або організують працевлаштування, теж допоможе у виявленні фактів торгівлі людьми.

Правильно реалізована концепція роботи освітніх закладів з населенням за місцем проживання, що передбачає ефективний обмін інформацією про події в суспільстві, може допомогти зупинити випадки торгівлі людьми на ранній стадії.

Інформація про можливі факти торгівлі людьми, яка надходить у розпорядження працівників освітніх закладів, має оперативно надаватися підрозділу / відділу боротьби з торгівлею людьми.

ВИЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ може відбуватися шляхом отримання інформації безпосередньо від жертви, від інших осіб, її соціального оточення, які володіють певною інформацією, або шляхом особистого спостереження.

Особами, які потребують посиленої уваги на предмет виявлення постраждалих від торгівлі людьми, є трудові мігранти, особливо ті, хто повертається додому без грошей, з боргами, знервованими, у стані депресії та/або уникають контакту з родичами і друзями, різко змінили свої звички й поведінку, зловживають алкоголем тощо.

Для запобігання повторному потраплянню у ситуацію торгівлі людьми необхідно звертати увагу на людей, які займаються поновленням своїх документів замість тих, що, за їхніми твердженнями, були загублені. Деякі з цих людей можуть знаходитися у процесі повторного вербування, а відтак – знову стати жертвами торгівлі людьми.

Своєчасне виявлення вищезазначених категорій осіб та надання їм інформаційних, консультаційних, правових, соціально-психологічних послуг, перенаправлення жертв до відповідних служб і допомога їм позитивно відбивається на громадській безпеці та запобігає повторним випадкам торгівлі цими людьми.

До окремої категорії потенційних або ймовірних жертв торгівлі людьми, які потребують посиленої уваги, належать діти з неблагополучних сімей та діти вулиць.

Нижче наводяться методи виявлення потенційних жертв серед дітей групи ризику, які перебувають у різних ситуаціях.

ДІТИ НА ВУЛИЦЯХ

Ознаки дітей групи ризику:

- діти, які живуть у неблагополучних сім'ях;
- діти, які пропускають або кидають школу;
- діти, які працюють на вулицях: продають товари (цигарки, газети, жувальну гумку, напої, іграшки, квіти), миють скло машин на світлофорах, займаються жебрацтвом (нерідко вони супроводжуються дорослими / батьками, які за ними спостерігають, забезпечують їх товаром для продажу і забирають у них гроші);
- діти, які вживають алкоголь або токсичні речовини;
- діти, втягнені у нелегальну діяльність (зокрема жебрацтво, крадіжки, розповсюдження наркотиків, проституція) або мають контакт з відомими злочинцями;
- діти, які зникли безвісти (втікачі, діти, відправлені батьками / опікунами працювати на вулиці, й діти, які були завербовані, викрадені або продані батьками / опікунами торговцям людьми).



ДІТИ У СІМ'ЯХ

Ознаки дітей групи ризику:

- діти, які живуть у неблагополучних сім'ях;
- діти, які піддавалися жорсткому поводженню;
- діти, близькі родичі яких працюють за кордоном або в інших регіонах країни.

ДІТИ У ШКОЛІ

Ознаки дітей групи ризику:

- невідвідування школи;
- асоціальна конфліктна поведінка стосовно вчителів та учнів.

При виявленні особи, яка постраждала від торгівлі людьми, за згодою такої особи або її законного представника працівники освіти у співпраці з дільничним офіцером поліції направляють постраждалу особу до відповідального підрозділу місцевої держадміністрації або до громадської організації, яка займається проблемою попередження торгівлі людьми.

У разі, коли постраждала особа не в змозі самостійно пересуватися з будь-якої причини (має інвалідність, захворювання, поранення), або стан особи загрожує її життю чи безпеці оточуючих, суб'єкти Національного механізму взаємодії зобов'язані невідкладно забезпечити надання їй першочергової медичної допомоги та повідомити відповідний заклад охорони здоров'я.

За зверненням постраждалої особи або її законного представника працівники навчальних закладів надають інформацію про можливість отримання допомоги, види такої допомоги, умови та порядок її надання (в тому числі щодо її прав та можливостей; медичної, психологічної, правової та іншої допомоги, тимчасового розміщення у закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, безоплатного отримання послуг перекладача; про тимчасове перебування в Україні в порядку, встановленому законодавством, можливість звернення до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, вжиття правових заходів для захисту особи, якщо вона є свідком; щодо репатріації або залишення в Україні іноземців та осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми).

Особа, яка визнає себе такою, що зазнала щодо себе дій за ознаками злочину торгівлі людьми, може самостійно написати заяву до територіального підрозділу Національної поліції.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У РОБОТІ З ПОСТРАЖДАЛИМИ

- Пріоритетом у своїй роботі з жертвами торгівлі людьми працівники освітніх закладів повинні визнавати необхідність забезпечити дотримання прав людини стосовно цих осіб.
- У спілкуванні з такими особами необхідно дотримуватись морально-етичних принципів з тим, щоб викликати довіру у ймовірної жертви торгівлі людьми до працівника освітнього закладу та максимально використати можливості надання їй допомоги.



МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ РОБОТИ З ПОСТРАЖДАЛИМИ	
Професійний підхід	<p>Під час бесіди в жодному разі не слід засуджувати дії постраждалої особи або застосовувати стиль допиту. Намагайтеся встановити контакт, який свідчить про те, що ви поважаєте постраждалу людину, вірите в те, що вона говорить. Водночас, співробітник поліції має розповісти їй про можливість отримання допомоги від держави, а також щодо можливостей звернення до громадських організацій. Надання контактної інформації стосовно особи, відповідальної за встановлення статусу постраждалого/ої, Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції в області, а також громадських організацій є обов'язковим при спілкуванні з ймовірними постраждалими.</p>
Конфіденційність	<p>Постраждалі зазвичай соромляться того, що з ними трапилося; вони побоюються осуду, зневаги суспільства, соціальної ізоляції. З іншого боку, вони володіють інформацією про кримінальний світ, що робить їх украй вразливими, адже вербувальники / торгівці багато знають про жертв. Ось чому постраждалі мають бути абсолютно впевнені, що все розказане ними залишиться у повній таємниці.</p> <p>Розголошення відомостей про особисте життя постраждалих від торгівлі людьми не допускається. Службові особи, винні у використанні й поширенні такої інформації без згоди на те постраждалих, несуть відповідальність згідно із законодавством України.</p>
Добровільність участі постраждалих у програмах допомоги	<p>Працівник освітнього закладу має надати ймовірній жертві торгівлі людьми повний обсяг інформації стосовно її/його прав та можливостей. При цьому жертви вільні у виборі приймати допомогу або відмовлятися від послуг, що надаються.</p>
Пріоритетність інтересів постраждалих	<p>Постраждалий/а є найбільш компетентною особою у власній ситуації, тому треба поважати і приймати усі його/її рішення. Не слід робити якісь кроки, якщо на це немає його/її згоди.</p>
Неупереджене ставлення	<p>До постраждалих потрібно ставитися з повагою, визнаючи їхню гідність. Чим би не займалися постраждалі, ніколи не треба їх засуджувати, оскільки вони діяли під впливом обману та насильства і не винні в тому, що з ними трапилося.</p>
Довіра	<p>Під час бесіди ймовірна жертва має переконатися, що їй вірять, інакше відчуття провини у неї підсилиться, й вона «закриється». Іноді постраждалі, свідомо чи несвідомо, приховують деякі факти або змінюють певну інформацію, обманюють, щоб зняти з себе певну напругу або виглядати в чужих очах краще. Слід ставитися до цього з розумінням.</p>
Прихильне ставлення за будь-яких обставин	<p>Цілком природно, що жертви можуть почуватися ображеними, поводитися агресивно, знаходитися у депресії або відчувати страх. Вони стали учасниками екстремальних ситуацій, піддавалися жорстокому фізичному і психологічному насильству. Кожний день був для них боротьбою за виживання. Тому постраждалі нерідко ставляться з підозрою до допомоги, що надається, а тих, хто намагається їм допомогти, зустрічають зі злістю і агресією.</p>



Заохочення постраждалих до прийняття власних рішень	<i>У процесі прийняття рішення дільничний офіцер поліції має обрати для себе роль учасника, але у жодному випадку не лідера. Постраждалі мають відновити віру в себе через здатність самостійно приймати рішення, висловлювати власну думку.</i>
Позитивне налаштування постраждалих	<p><i>Життя у ситуації торгівлі людьми руйнує власне ідею про особисту цінність. Постраждалому/-ій треба допомогти розкрити в собі сильні сторони і якості. На нього/неї необхідно дивитися як на людину, здатну вижити в складних умовах. Мета – допомогти тим, хто пережив торгівлю людьми, повірити у власні сили й відновити їх.</i></p> <p><i>Структурний підрозділ місцевої держадміністрації, відповідальний за проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служба у справах дітей та підрозділ Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, у разі виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, інформують з підписом про ознайомлення таку особу або її законного представника про можливість отримання допомоги, види такої допомоги, умови та порядок її надання, відповідно до чинного законодавства із врученням «Пам'ятки для особи, яка постраждала від торгівлі людьми».</i></p>

УВАГА!

Відповідно до законодавства інформація про види та порядок надання допомоги має бути подана постраждалій особі **мовою, яку вона розуміє**. Тому у разі, якщо особа не володіє українською мовою, текст пам'ятки має бути перекладений мовою, якою зазначена особа володіє. Для забезпечення перекладу тексту пам'ятки варто залучати **перекладачів, представників посольств або консульських установ іноземних держав, що діють на території України, студентів або викладачів філологічних факультетів навчальних закладів тощо**.

СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ МІСЦЕВОЇ ДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ, ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

(далі – відповідальний підрозділ):

- здійснює процедуру встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, з урахуванням результатів оцінки потреб, що здійснюється центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- веде облік осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- направляє постраждалу особу до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для здійснення оцінки потреб та надання соціальних послуг;
- залучає у разі необхідності до організації надання допомоги постраждалій особі інших суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, ініціює проведення спільних засідань за участю таких суб'єктів;
- забезпечує взаємодію суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;
- в робочому порядку за потреби надає підрозділу Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, консультації щодо проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, для перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми;



- роз'яснює особі, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, про її право звернутись до підрозділу Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, для надання інформації або подання заяви про вчинений щодо неї злочин торгівлі людьми;
- надає особі, яка постраждала від торгівлі людьми, в письмовому вигляді контактну інформацію підрозділу Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, з врученням пам'ятки;
- негайно в телефонному режимі та протягом 5 робочих днів письмово інформує підрозділ Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, про виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (за згодою постраждалої особи або її законного представника);
- негайно в телефонному режимі та протягом доби письмово інформує підрозділ Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та службу у справах дітей про виявлення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми;
- інформує постраждалу особу про види та порядок отримання допомоги, порядок отримання компенсації за моральну та/або матеріальну шкоду, заподіяну внаслідок експлуатації особами, які вчинили правопорушення, відповідно до законодавства;
- у разі, коли постраждала особа не зверталася та не бажає співпрацювати з Національною поліцією, протягом 5 робочих днів подає до підрозділу Національної поліції інформацію про вчинення злочину торгівлі людьми та докладний опис обставин справи без зазначення анкетних даних постраждалої особи, з поміткою про відмову особи співпрацювати з відповідними органами;
- контролює та аналізує стан виконання плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, складеного для дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми.

СЛУЖБА У СПРАВАХ ДІТЕЙ:

виявляє дітей, які постраждали від торгівлі людьми, та організовує надання їм допомоги;

- невідкладно інформує в телефонному режимі та письмово відповідальний підрозділ, підрозділ Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, про виявлену дитину, яка постраждала від торгівлі людьми;
- невідкладно інформує законного представника дитини про можливість та порядок встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, а також види допомоги з врученням пам'ятки;
- в разі наявності підозр про причетність батьків або осіб, які їх замінюють, до втягнення дитини у торгівлю людьми, спільно з підрозділом Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, здійснює оцінку рівня безпеки дитини та вживає передбачених законом заходів відповідно до Порядку провадження органами опіки і піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866;
- надає відповідальному підрозділу інформацію щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми, з метою моніторингу та аналізу ситуації з торгівлею людьми, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб, та організації надання допомоги всім виявленими особам;
- розробляє відповідно до Порядку провадження органами опіки і піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866, індивідуальний план соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, яка постраждала від торгівлі людьми;



- інформує відповідальний підрозділ про стан виконання та завершення виконання індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, складеного для дитини, яка постраждала від торгівлі людьми;
- у разі виникнення безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини вживає невідкладних заходів відповідно до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.

УВАГА!

ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Незалежно від форми експлуатації практично всі діти, які потрапляють у ситуацію торгівлі людьми, мають серйозні проблеми зі здоров'ям і потребують як медичної, так і психологічної (а в деяких випадках – і психіатричної) допомоги. Водночас, соціальна робота з такою дитиною можлива лише тоді, коли відновлено її фізичне здоров'я, а вона психологічно готова до отримання допомоги.

Враховуючи особливі потреби дітей, украй важливо, щоб як медична, так і психологічна допомога були надані їм одразу після отриманої травми.

Велике значення для підвищення ефективності реабілітаційних програм має оцінка ризиків та кроків власне дитиною, можливість влаштування в сім'ю (рідну чи прийомну) або іншу інституцію, яка буде сприйматися нею позитивно.

Необхідно також враховувати, що дитина, яка довгий час перебувала в ситуації торгівлі людьми (довгий час жила на вулиці або в закритому приміщенні), має розлади активності, низький рівень запам'ятовування (зокрема внаслідок неповноцінного харчування, вживання алкоголю чи наркотиків), розлади когнітивної функції (проблеми у прийнятті рішень), дефіцит мовлення.

Важливим також є формування позитивної моделі сімейного життя і стосунків між чоловіком та жінкою у юнаків та дівчат, які постраждали від сексуальної експлуатації. Потрібно навчити їх вірити не лише в себе, а й в інших людей, будувати позитивні взаємини, уникати маніпуляцій.

ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ:

- виявляє осіб, постраждалих від торгівлі людьми;
- приймає інформацію про осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- протягом 3 робочих днів з дня отримання інформації про випадки торгівлі людьми або реальної загрози її вчинення повідомляє відповідальний підрозділ, підрозділ Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми (у разі згоди постраждалої особи або її законного представника), а у випадку вчинення торгівлі людьми стосовно дитини – протягом доби інформує також службу у справах дітей;
- здійснює оцінку потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та протягом 3 днів передає результати цієї оцінки структурному підрозділу місцевої держадміністрації, відповідальному за проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, для врахування при заповненні опитувального листа щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- складає та забезпечує виконання плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- організовує засідання суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, для затвердження плану реабілітації, моніторингу його виконання та, за потреби, внесення змін;



- надає відповідальному підрозділу інформацію щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми, з метою моніторингу та аналізу ситуації з торгівлею людьми, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб, та організації надання допомоги всім виявленими особам;
- інформує відповідальний підрозділ про стан виконання та завершення виконання плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- в разі участі особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в кримінальному судочинстві, сприяє пріоритетному забезпеченню такої особи юридичною допомогою та психологічною підтримкою на весь період участі такої особи у кримінальному судочинстві.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ:

- приймає, розглядає заяви та повідомлення щодо випадків торгівлі людьми, здійснює оперативні та слідчі дії відповідно до законодавства України;
- постійно здійснює обмін інформацією із відповідальним підрозділом, зокрема шляхом щоквартальної звірки статистичних даних щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми, з метою моніторингу та аналізу ситуації щодо торгівлі людьми та організації надання допомоги всім виявленими особам;
- в робочому порядку постійно надає відповідальному підрозділу консультації щодо діяльності підрозділу Національної поліції з питань боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, для перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- інформує за згодою постраждалої особи або її законного представника про виявлення такої особи у триденний термін відповідальний підрозділ, а у випадку виявлення дитини – протягом доби інформує також службу у справах дітей;
- інформує постраждалу особу або її законного представника про можливість встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, види та порядок отримання допомоги, порядок отримання компенсації за моральну та/або матеріальну шкоду, заподіяну внаслідок експлуатації особами, які вчинили правопорушення, відповідно до законодавства;
- надає особі, яка постраждала від торгівлі людьми, у письмовому вигляді контактну інформацію відповідального підрозділу з врученням пам'ятки;
- направляє (за згодою постраждалої особи або її законного представника) постраждалих осіб до відповідального підрозділу для встановлення такого статусу та отримання необхідної допомоги у порядку, встановленому чинним законодавством;
- у випадку виявлення дитини спільно зі службою у справах дітей терміново з'ясовує причетність батьків або осіб, які їх замінюють, до втягнення дитини у торгівлю людьми;
- в разі наявності підозр про причетність батьків або осіб, які їх замінюють, до втягнення дитини у торгівлю людьми, спільно зі службою у справах дітей здійснює оцінку рівня безпеки дитини та вживає передбачених законом заходів;
- надає відповідальному підрозділу інформацію щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми, з метою моніторингу та аналізу ситуації з торгівлею людьми, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб, та організації надання допомоги всім виявленим особам;
- у разі участі особи, яка постраждала від торгівлі людьми, у кримінальному судочинстві, за згодою особи або її законного представника протягом 3 робочих днів подає до відповідального підрозділу інформацію, необхідну для пріоритетного забезпечення такої особи юридичною допомогою та психологічною підтримкою на весь період участі такої особи у кримінальному судочинстві.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- Яким шляхом може відбуватися виявлення особи, постраждалої від торгівлі людьми?
- Які категорії дітей становлять найбільші групи ризику в злочині торгівлі людьми?
- Які основні ознаки дітей груп ризику у торгівлі людьми?
- Як відбувається процедура спілкування з дітьми, які стали жертвами торгівлі людьми?
- Які суб'єкти НМВ задіяні у встановленні статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми, та у проведенні реабілітаційної роботи з нею?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Протидія торгівлі людьми: збірник нормативно-правових актів. – К., 2016. – 196 с.
2. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: Посіб. для журналістів / А.О. Топчій, Т.С. Шевченко. – К.: Купріянова, 2007. – 157 с.
3. Ковальчук Л.Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: Дис. ... канд. пед. наук. – К.: ІПВ НАПН України, 2009. – 255 с.
4. Методичні рекомендації щодо обміну інформацією та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, між регіональними підрозділами Міністерства соціальної політики та Національної поліції України. – К., 2015. – 56 с.
5. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ. – К., 2008. – 399 с.

ТЕМА 4

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Основні засади організації превентивної навчально-виховної роботи освітнього закладу щодо протидії торгівлі людьми.

Планування заходів та проведення занять з попередження торгівлі людьми.

Світова спільнота визначила основні концептуальні компоненти протидії торгівлі людьми:

- попередження
- боротьба
- захист (надання допомоги)
- взаємодія

Роль закладів освіти – найважливіша у сфері попередження торгівлі людьми, оскільки своєю місією вони покликані професійно здійснювати просвітницьку роботу. Цільовими групами у заходах із попередження торгівлі людьми можуть бути батьки учнів (в рамках річних планів роботи педагогів навчальних закладів). Організаторами такої роботи у школі є класні керівники, вихователі, інші педагоги, які обирають найбільш ефективні (інноваційні) форми підвищення обізнаності батьків про ризики і небезпеки торгівлі людьми. У рамках роботи з батьками можна не тільки переглянути та обговорити тематичний фільм (наприклад «Станція призначення – життя», «Життя на продаж»), а й запросити фахівців з місцевої неурядової організації, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми (див. додаток 5).

Тема попередження торгівлі людьми є складовою превентивного виховання молоді та може бути здійснена як в процесі навчальної діяльності, так і у виховній роботі школи. Ризик та небезпека втягнення дитини у ситуацію торгівлі людьми залишаються актуальними впродовж тривалого часу. Як засвідчує аналіз статистичних даних міжнародних та громадських організацій, а також конкретних ситуацій торгівлі дітьми, злочинці використовують необізнаність дітей, пасивність дорослих у вихованні дітей, яка виникла внаслідок надмірної зайнятості батьків/ опікунів, пріоритету матеріальних благ.

Актуальним є інформування молоді та формування свідомих форм поведінки. Міністерством освіти і науки України розроблено План заходів щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, в якому саме превентивній роботі приділено значної уваги.

Які форми та методи навчально-виховної роботи є найефективнішими, виходячи з існуючого досвіду?

За кількістю учасників-вихованців серед таких можуть бути як групові, так і масові, а в окремих випадках – й індивідуальні форми роботи. Групові мають перевагу через одночасний вплив та взаємодію з великою кількістю учасників. Насамперед, це – група активно-пізнавальних форм.

Групова робота може включати (але не обмежуватися) такі форми як тренінги, дискусії, кіно-, відеоперегляди з обговоренням, креативні лабораторії, шкільні флешмоби тощо. Тренінг дає можливість залучити до обговорення та вироблення усвідомлених форм поведінки практично всю групу учасників, оскільки є інтерактивною формою роботи (див. теоретичні основи проведення тренінгів у додатку 3).

Нижче пропонуємо тренінгові вправи для використання педагогами у позакласній превентивній виховній роботі з учнями.



ВПРАВА «ПОНЯТТЯ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»	
Мета	<ul style="list-style-type: none">– виявити рівень поінформованості учасників щодо сутності торгівлі людьми;– навчити учасників тренінгу чітко визначати, у яких випадках ситуацію слід розглядати як торгівлю людьми.
Час проведення	15 хв.
Методи	«мозковий штурм», міні-лекція, зворотній зв'язок
Опис проведення вправи	<ol style="list-style-type: none">1. З'ясуйте методом «мозкового штурму», що саме учасники розуміють під торгівлею людьми, та узагальніть цю інформацію.2. Роз'ясніть учасникам зміст поняття «торгівля людьми» згідно із Законом України «Про протидію торгівлі людьми».3. Підведіть підсумки: у законодавстві поняття «торгівля людьми» розглядається як комбінація трьох груп елементів – дії, способи та мета – експлуатація людини. Наведіть приклади можливих комбінацій елементів торгівлі людьми.4. Розтлумачте деякі терміни, що застосовуються у розглянутих визначеннях торгівлі людьми, а саме: вербування, переміщення, переховування, передача-одержання людини, експлуатація. Перед розглядом кожного терміна запитуйте у групи, як вони його розуміють.
Методичні застереження та підказки	<ol style="list-style-type: none">1. Оскільки визначення торгівлі людьми є досить складним для сприйняття, пересвідчіться, що група правильно його зрозуміла. Наведіть приклади ситуацій та запитайте у групи, чи можна їх вважати торгівлею людьми.2. Скористайтеся відповідними слайдами презентації.
Очікуваний результат вправи	формування в учасників чіткого уявлення про сутність торгівлі людьми

ВПРАВА «ПРИЧИНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ»	
Мета	з'ясувати фактори, що сприяють торгівлі людьми
Час проведення	30 хв.
Методи	робота в малих групах
Опис проведення вправи	<ol style="list-style-type: none">1. Зробіть короткий вступ, в якому наголосіть на таких моментах: незважаючи на багаторічні зусилля міжнародної спільноти, ситуація з торгівлею людьми не тільки не поліпшується, а навпаки – загострюється.2. Об'єднайте учасників у 3 групи, кожна з яких має з'ясувати причини потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Попросіть їх також обговорити гендерні аспекти. Відведіть на виконання цього завдання 5 хвилин. По завершенні кожна з груп має презентувати результати своєї роботи.



	<p>3. Запитайте учасників, навіщо, на їхню думку, вони виконували цю вправу.</p> <p>4. Підведіть підсумки: основою проблеми торгівлі людьми є широкий спектр взаємопов'язаних чинників, серед яких поінформованість та свідомо поведінка є дуже важливими.</p>
Методичні застереження та підказки	1. Якщо доповіді груп виявляться неповними, можете скористатися відповідними слайдами презентації.
Очікуваний результат вправи	розуміння учасниками основних причин потрапляння у відповідну ситуацію

ВПРАВА «ЯК ЦЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ? ЗМІНЮЄМО СЦЕНАРІЙ»

Мета	на прикладі реальних історій (коміксів та ін.) проілюструвати ймовірні сценарії подій, пов'язаних із ситуацією торгівлі людьми
Час проведення	45 хв.
Методи	робота в малих групах
Опис проведення вправи	<p>1. Перегляньте з вихованцями фільм «Життя на продаж»</p> <p>2. Об'єднайте учасників в малі групи та попросіть визначити лідерів груп.</p> <p>3. Нехай кожна група обере одну історію з фільму «Життя на продаж» та визначить етапи торгівлі людьми та форму експлуатації.</p> <p>4. Лідери груп презентують результати в колі учасників.</p> <p>5. Обговоріть з учасниками можливі сценарії виважених дій (використовуючи історії постраждалих з фільму) на кожному етапі з метою попередження ситуації торгівлі людьми, на випадок втечі тощо.</p> <p>6. Зробіть висновки з групою щодо того, як можна було уникнути такого розвитку подій. До кого можна звернутись за допомогою, інформацією у разі потреби та на етапі прийняття рішень?</p>
Очікуваний результат вправи	поглиблення знань учасників стосовно можливих сценаріїв торгівлі людьми та шляхів вирішення відповідних ситуацій, форм та тенденцій торгівлі людьми

ВПРАВА «СВІДОМИЙ ВИБІР СЬОГОДНІ – УСПІХ ЗАВТРА!»

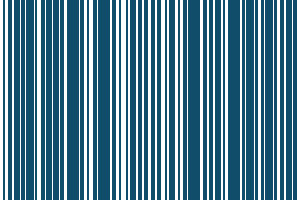
Мета	розвиток навичок свідомого, виваженого прийняття рішень дітей на прикладі формулювання 10 правил безпечної поведінки
Час проведення	15 хв.



Методи	<i>робота в малих групах</i>
Опис проведення вправи	<ol style="list-style-type: none">1. Об'єднайте учасників в малі групи та попросіть визначити лідерів груп.2. Попросіть кожну групу сформулювати по 10 правил: 1 група – безпечних подорожей, 2 група – безпечного працевлаштування, 3 група – безпечної поведінки в Інтернеті, 4 група – безпечного навчання за кордоном.3. Нехай кожна група презентує результати у колі учасників.4. Обговоріть з учасниками ресурси та шляхи перевірки інформації на етапі обмірковування та прийняття рішень.
Очікуваний результат вправи	<i>підвищення обізнаності учасників щодо джерел та необхідності перевірки інформації, необхідності виваженої поведінки у випадку прийняття рішення.</i>

ВПРАВА «ПАКУЄМО ВАЛІЗУ»

Мета	<i>підбиття підсумків та позитивне завершення тренінгу у динамічній атмосфері</i>
Час проведення	<i>10 хв.</i>
Методи	<i>робота в колі</i>
Опис проведення вправи	<ol style="list-style-type: none">1. На аркуші (з використанням фліпчарту), де намальована валіза, тренер записує промовлені по черзі враження учасників, їхні ідеї, які виникли під час тренінгу.2. Тренер висловлюється також, але робить це останнім.
Очікуваний результат вправи	<i>емоційне завершення роботи, візуалізація думок, натхнення до подальшої роботи.</i>



ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. УКРАЇНА ПОЗИЦІОНУЄТЬСЯ У СВІТІ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) як країна, з якої постачають «живий товар»
- 2) як країна, до якої ввозять жертв торгівлі людьми
- 3) як країна призначення, постачання та транзиту «живого товару»

2. СТАТИСТИКА ЩОДО ПОСТРАЖДАЛИХ / ПОТЕРПІЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ, ЗА ДАНИМИ ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР ТА НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, РІЗНИТЬСЯ ТОМУ, ЩО:

- 1) вони працюють в різному правовому полі
- 2) вони мають різні критерії виявлення та рівень довіри населення
- 3) вони мають різні повноваження
- 4) вони діють на різних територіях

3. ЯКІ Є ГРУПИ РИЗИКУ ЩОДО ПОТРАПЛЯННЯ В СИТУАЦІЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) особи, які багато подорожують
- 2) безробітні, діти без належного догляду, особи в уразливому стані, ВПО
- 3) довірливі та наївні особи

4. ПОЗНАЧТЕ ВІДПОВІДЬ, ДЕ ЗАЗНАЧЕНО ТІЛЬКИ ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ:

- 1) сексуальна, вербування, трудова, вилучення органів, примусова вагітність
- 2) сексуальна, трудова, примусова вагітність, вилучення органів, жебракування
- 3) обман, шантаж, погрози, насильство, залякування, обмеження свободи пересування
- 4) вербування, переміщення, передача / одержання, насильство

5. ЯКА ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

- 1) вербування, переміщення, передача / одержання людини, експлуатація
- 2) переміщення, вербування, передача / одержання, експлуатація
- 3) передача / одержання, переміщення, вербування, експлуатація

6. ВИЯВЛЕННЯМ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЗАЙМАЮТЬСЯ В УКРАЇНІ:

- 1) абсолютно всі юридичні структури будь-якої форми власності
- 2) тільки спеціалізовані структурні підрозділи поліції



- 3) суб'єкти взаємодії, які визначені законодавством України
- 4) тільки служби у справах дітей

7. ЧИ ІСНУЄ В УКРАЇНІ ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

- 1) ні, кожна організація веде свою статистику
- 2) так, її веде Міністерство соціальної політики України
- 3) так, її веде Національна поліція України
- 4) ні, це не передбачено законодавством

8. ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ, ЯКЕ ТЛУМАЧИТЬ ТЕРМІН «ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ», – ЦЕ:

- 1) Кримінальний кодекс України
- 2) Закон України «Про протидію торгівлі людьми», Кримінальний кодекс України
- 3) Закон України «Про протидію торгівлі людьми»
- 4) такого не існує

9. В УКРАЇНІ НАЙБІЛЬШЕ ВІЯВЛЕНО ПОСТРАЖДАЛИХ / ПОТЕРПІЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) жінок
- 2) показники постійно змінюються
- 3) чоловіків
- 4) дітей

10. ПРЯМИМИ ОЗНАКАМИ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, Є:

- 1) її вік, стать, місце походження, стан здоров'я, ознаки насильства
- 2) ті, що визначені законодавством в тлумаченні терміна «торгівля людьми»
- 3) не визначені законодавством
- 4) будь-які ознаки, які вказують на ознаки насильства

11. НЕПРЯМИМИ ОЗНАКАМИ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, Є:

- 1) її вік, стать, місце походження, стан здоров'я, ознаки насильства
- 2) ті, що визначені законодавством в тлумаченні терміна «торгівля людьми»
- 3) не визначені законодавством
- 4) будь-які ознаки, які вказують на ознаки насильства

**12. ПРИЧИНОЮ НИЗЬКОГО ПОКАЗНИКА ВИЯВЛЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, В УКРАЇНІ Є:**

- 1) всі постраждали особи виявляються за межами країни
- 2) низька взаємодія суб'єктів; побоювання постраждалих / потерпілих; відсутність проактивності та мотивації у діях суб'єктів НМВ
- 3) недосконале законодавство

13. ЯКА СТРУКТУРА ЗДІЙСНЮЄ ПРОЦЕДУРУ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ОСОБИ / ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) спеціальний підрозділ Національної поліції
- 2) відповідальний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації
- 3) служба у справах дітей
- 4) місцеві неурядові та міжнародні організації

14. У ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ВИЯВЛЕННЯ УРАЗЛИВОГО СТАНУ:

- 1) є необхідним в усіх випадках
- 2) є необхідним в окремих випадках
- 3) не є необхідним, адже діти апріорі є в уразливому стані
- 4) не передбачено законодавством

15. ОДНІЄЮ ІЗ ВАЖЛИВИХ ОЗНАК ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА / ПОТЕРПІЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ІНОЗЕМЦЯ АБО ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА Є:

- 1) перетин кордону
- 2) вилучення документів у особи експлуататорами
- 3) всі дії, їх способи та мета, спрямовані проти особи
- 4) ознаки насильства

16. МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ҐРУНТУЄТЬСЯ НА:

- 1) добровільній участі
- 2) чіткому виконанні суб'єктами в межах своєї компетенції заходів з протидії торгівлі людьми
- 3) тісній співпраці державних органів, громадських та міжнародних організацій
- 4) забезпеченні спільного фінансування заходів з протидії торгівлі людьми



17. НА ЯКИЙ ПЕРІОД НАДАЄТЬСЯ СТАТУС ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ІНОЗЕМЦЯМ АБО ОСОБАМ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА:

- 1) на 1 рік
- 2) на 2 роки з можливістю продовження терміну
- 3) довічно
- 4) не врегульовано законодавством

18. ДОКУМЕНТ, ЯКИЙ ЗАЗНАЧАЄ ОСОБЛИВІ УМОВИ ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) Закон України «Про протидію торгівлі людьми»
- 2) Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства
- 3) Кримінальний процесуальний кодекс України
- 4) не врегульовано законодавством

19. ДЛЯ ОТРИМАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ОСОБА ЗВЕРТАЄТЬСЯ ДО:

- 1) місцевої державної адміністрації
- 2) центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
- 3) відділу боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми
- 4) громадської організації, яка здійснює заходи з протидії торгівлі людьми
- 5) усі вище перераховані відповіді правильні

20. ЯКЩО ОСОБА, ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗА КОРДОНОМ, МАЄ НА МЕТІ ПОВЕРНУТИСЯ ДОДОМУ, ВОНА МОЖЕ ЗВЕРНУТИСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ДО:

- 1) дипломатичного представництва України
- 2) представництва міжнародної організації, яка здійснює заходи з протидії торгівлі людьми
- 3) відділу поліції
- 4) усі вищеперераховані відповіді правильні

21. ЯКИЙ СУБ'ЄКТ ПРОВОДИТЬ ОЦІНКУ ПОТРЕБ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
- 2) структурний підрозділ місцевої державної адміністрації



- 3) відділ боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми
- 4) громадська організація, яка здійснює заходи з протидії торгівлі людьми

22. ЯКИЙ СУБ'ЄКТ СКЛАДАЄ РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПЛАН ДЛЯ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
- 2) структурний підрозділ місцевої державної адміністрації
- 3) відділ боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми
- 4) громадська організація, яка здійснює заходи з протидії торгівлі людьми

23. ДОПУСКАЄТЬСЯ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ПОСТРАЖДАЛОЇ ОСОБИ:

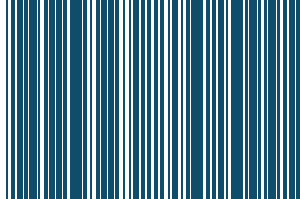
- 1) для ефективного виконання реабілітаційного плану
- 2) для викриття злочинців
- 3) для отримання особою невідкладної допомоги за оцінкою потреб
- 4) не допускається в жодному разі

24. У РАЗІ, КОЛИ ПОСТРАЖДАЛА ОСОБА ЗМІНИЛА МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ:

- 1) реалізація реабілітаційного плану достроково припиняється
- 2) його виконання продовжується
- 3) повідомляється відповідна структура місцевої держадміністрації за місцем проживання або перебування, та їй передається план реабілітації
- 4) виконання реабілітаційного плану припиняється з подальшим повідомленням Мінсоцполітики

25. ЗАКЛАДИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ЗАХОДАХ З РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:

- 1) не беруть участі
- 2) беруть участь в межах своєї компетенції
- 3) тільки виявляють та перенаправляють постраждалу особу для отримання нею кваліфікованої допомоги



ГЛОСАРІЙ

АУТОАГРЕСІЯ

агресія, що спрямована на себе.

БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, а також виявлення осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних / юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності (*Закон України Про протидію торгівлі людьми від 20.09.2011 № 3739-VI, Ст. 1: http://kodeksy.com.ua/pro_protidiyu_torgivli_lyud_mi.htm*)

ВЕРБУВАННЯ ЛЮДИНИ

це досягнення домовленості шляхом безпосереднього наймання, тобто запрошування і набору добровольців ніби для участі у певній діяльності (*Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 342.*)

ВИЯВЛЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми. (*Закон України Про протидію торгівлі людьми від 20.09.2011 № 3739-VI, Ст. 1: http://kodeksy.com.ua/pro_protidiyu_torgivli_lyud_mi.htm*)

ГРУПА РИЗИКУ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

це група, що об'єднує особливо вразливих людей, щодо яких існує висока ймовірність того, що вони можуть стати об'єктами торгівлі людьми.

ДИТИНА

особа віком до 18 років (повноліття), якщо за законом, який застосовується до цієї особи, вона не набуває повної дієздатності раніше.

ДИТЯЧА ПРАЦЯ

оплачувана і неоплачувана робота та діяльність (в тому числі послуги), що в психологічному, фізичному, соціальному або моральному аспектах пов'язана з небезпекою чи заподіянням шкоди дитині. Дитяча праця – це праця, яка є шкідливою та небезпечною для дітей і заборонена міжнародним і національним законодавством.

ДИТЯЧА ПРОСТИТУЦІЯ

використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування; втягнення чи пропонування дитині надання послуг щодо здійснення сексуальних дій за гроші чи іншого використання цієї чи іншої особи.

**ДИТЯЧА
ПОРНОГРАФІЯ**

будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, в основному в сексуальних цілях. Вона складається з візуального зображення дитини, яка втягнена в безпосередні сексуальні контакти, реальні чи змодельовані, чи непристойний показ геніталій з метою надання користувачеві сексуального задоволення, і охоплює виробництво, розповсюдження чи використання таких матеріалів.

**ЗВИЧАЇ, ПОДІБНІ
ДО РАБСТВА**

- боргова кабала – стан чи становище, що виникає внаслідок передачі боржником у заставу в забезпечення боргу особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо обумовлена цінність виконуваної роботи належним чином не зараховується в погашення боргу та/або якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений;
- кріпацький стан – це такий стан, коли користувач зобов'язаний жити і працювати на землі, що належить іншій особі, й виконувати для неї визначену роботу за винагороду або без такої й не може змінити цей свій стан;
- будь-який інститут чи звичай, коли жінку обіцяють за винагороду видати (чи видають) заміж її батьки, опікун, родина або будь-яка інша особа або група осіб без права відмови з її боку; чоловік жінки, його родина або його клан за винагороду і без такої мають право передати її іншій особі; жінка після смерті чоловіка передається у спадщину іншій особі;
- будь-який інститут чи звичай, в силу яких дитина передається одним або обома її батьками чи опікуном іншій особі за винагороду або без такої з метою експлуатації цієї дитини чи її праці. (Див.: *Стаття 1 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, східних з рабством, від 7 вересня 1956 р.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_160*)

**ЗДІЙСНЕННЯ ІНШОЇ
НЕЗАКОННОЇ УГОДИ,
ОБ'ЄКТОМ ЯКОЇ Є
ЛЮДИНА**

передбачає здійснення таких угод, як дарування, міна, надання у безоплатне користування, передача в рахунок погашення боргу та будь-яких інших, за якими особа передається для експлуатації (*Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 342.*)

**ЕКСПЛУАТАЦІЯ
ДІТЕЙ ВКЛЮЧАЄ**

втягнення дитини в протиправну або злочинну діяльність (в тому числі в торгівлю чи виробництво наркотиків та жебракування); використання дітей у збройних конфліктах; роботу, яка за своїм характером чи умовами праці може завдати шкоди здоров'ю чи безпеці дітей відповідно до визначення національного законодавства; найм або залучення до роботи дитини, яка не досягла відповідного мінімального віку для прийому на таку роботу, інші форми експлуатації і незаконне усиновлення (*European Commission – DG Justice, Freedom and Security (JLS). Recommendations on Identification and Referral to Services of Victims of Trafficking in Human Beings [Європейська комісія – ГД з питань правосуддя, свободи та безпеки (ПСБ). Рекомендації з ідентифікації жертв торгівлі людьми і направлення їх для отримання послуг із захисту та допомоги]. – Брюссель, 2007. – С. 5.*)

**ЕКСПЛУАТАЦІЯ
ЛЮДИНИ**

це всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусова праця або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. (Стаття 149 Кримінального кодексу України: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>)

**КРАЇНА
ПОХОДЖЕННЯ**

країна, де особа проживала до того, як мігрувала чи потрапила в ситуацію торгівлі людьми.

**КРАЇНА
ПРИЗНАЧЕННЯ**

країна, в якій проживає особа після міграції чи після того, як потрапила в ситуацію торгівлі людьми.

КРАЇНА ТРАНЗИТУ

країна, через яку пролягає маршрут з країни постачання до країни призначення; дуже часто це робиться для того, щоб отримати документи для в'їзду чи перебування в країні, документи на одруження чи для отримання віз.

**НЕЗАКОННИЙ ВВІЗ
МІГРАНТІВ**

забезпечення з метою одержання, прямо або опосередковано, будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду до будь-якої Держави-учасниці будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території (Стаття 3 Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_790)

**ОСОБА, ЯКА
ПОСТРАЖДАЛА ВІД
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень Закону України «Про протидію торгівлі людьми» (Стаття 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»)

**ОСОБА, ЯКА
ПЕРЕБУВАЄ У
ПІДНЕВІЛЬНОМУ
СТАНІ**

це особа, яка перебуває у стані чи становищі, створеному в результаті дії інститутів чи звичаїв, подібних до рабства (Стаття 7 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, східних з рабством).

**ПЕРЕМІЩЕННЯ
ЛЮДИНИ**

це зміна її місця перебування шляхом перевезення та іншого переміщення її як через державний кордон України, так і в межах території України (Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 342.)



ПЕРЕХОВУВАННЯ ЛЮДИНИ	передбачає розміщення людини у певному приміщенні, у транспортному засобі, у певній місцевості тощо, надання їй підроблених документів, зміну зовнішності тощо (<i>Там само.</i> – С. 343).
ПЕРЕДАЧА АБО ОДЕРЖАННЯ ЛЮДИНИ	це вчинення дій, пов'язаних із переходом контролю над людиною від однієї особи до іншої (<i>Там само.</i> – С. 343).
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми (<i>Стаття 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»</i>).
ПОРНОБІЗНЕС	це частково чи повністю дозволений у тій чи іншій країні чи незаконний вид підприємництва, пов'язаний з проституцією, утриманням будинків розпусти, виготовленням, збутом і розповсюдженням предметів порнографічного характеру, тощо. Використання у порнобізнесі означає використання особи як сутенера, утримувача будинку розпусти, актора при зйомках порнографічних фільмів, статиста при виготовленні порнографічних журналів тощо (<i>Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 345</i>).
ПОТЕРПИЛИМ	у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (<i>Стаття 55 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р.: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page2</i>)
ПРИМУСОВА ВАГІТНІСТЬ	означає посягання на волю жінки, пов'язане з тим, що вона завагітніла, у т.ч. шляхом штучного запліднення, у примусовому порядку (<i>Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 346</i>).
ПРИМУСОВА ПРАЦЯ	означає будь-яку роботу або службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання, і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг (<i>Стаття 2.1 Конвенції про примусову чи обов'язкову працю від 28 червня 1930 р. № 29: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136</i>)
ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми (<i>Стаття 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»</i>).

**ПОСТ-ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД (ПТСР)**

реакція на травматичний стрес, що може викликати психічні порушення практично в кожній людині.

СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ

це використання особою іншої людини з метою отримання прибутку для задоволення сексуальних потреб третіх осіб, а також для примусового задоволення власних сексуальних потреб (*Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 344).*

СТИГМАТИЗАЦІЯ

соціально-психологічне явище «таврування», навішування ярликів (*Тушинцева Л.П. До проблеми вивчення феномену стигматизації: <http://vuzlib.com/content/view/707/94/>*)

ОБМАН

як засіб впливу полягає у повідомленні людині неправдивих відомостей (наприклад відомостей про те, що вона буде брати участь у конкурсі або отримає широкі можливості працевлаштування за кордоном) або приховуванні певних відомостей, повідомлення яких мало б суттєве значення для її поведінки (*Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 343).*

РАБСТВО

становище або стан людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності або деякі з них (*Стаття 1(а) Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, східних з рабством).*

РЕАБІЛІТАЦІЯ

вид соціальної роботи, спрямований на здійснення системи заходів з метою відновлення морального, психічного і фізичного стану жертв насильства, постраждалих від торгівлі людьми, їхніх соціальних функцій, корекції індивідуальної чи колективної поведінки відповідно до загальноновизнаних суспільних правил і норм.

РЕІНТЕГРАЦІЯ

система заходів, що спрямовані на повернення дітей до самостійного повноцінного життя.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином (*Стаття 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»*)

**ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ**

здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, переховування або одержання дитини шляхом погрози силою чи її застосування або інших форм зловживання владою чи уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

ТРАВМАТИЧНА СИТУАЦІЯ

такі екстремальні критичні дії, які справляють сильний негативний вплив у випадках загрози життю (фізичному та психологічному здоров'ю) та вимагають надлюдських зусиль з їх опанування.

УРАЗЛИВИЙ СТАН ОСОБИ

це зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин (*Стаття 149 Кримінального кодексу України: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>*).

УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ) З МЕТОЮ НАЖИВИ

це дії, які досягаються шляхом отримання завдяки усиновленню (удочерінню) будь-якої матеріальної вигоди чи уникнення певних витрат, або втягнення усиновленої дитини з метою наживи у зайняття жебрацтвом, азартними іграми, злочинну діяльність (*Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 343*).



РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНШІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

1. Протидія торгівлі людьми: збірник нормативно-правових актів. – К., 2016. – 196 с.
2. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: Посібник для журналістів / А. О. Топчій, Т. С. Шевченко. – К.: Купріянова, 2007. – 157 с.
3. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін.; заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової. – К.: Міленіум, 2005. – 210 с.
4. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми: Метод. рекомендації. / Н. Гусак, І. Романова. – К.: Києво-Могилянська академія, 2011. – 159 с.
5. Ковальчук Л.Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: Дис. ... канд. пед. наук. – К.: ІПВ НАПН України, 2009. – 255 с.
6. Культура життєвого самовизначення: інтегративний курс для учнів загальноосв. навч. закладів: Метод. посіб.: У 3 ч. – Ч. III. Старша школа / О. В. Безпалько, М. І. Босенко, Р. Х. Вайнола та ін.; наук. кер. та ред. І. Д. Зверева. – К.: Златограф, 2004. – 536 с.
7. Методичні рекомендації до проведення в загальноосвітніх навчальних закладах Уроку щодо попередження торгівлі людьми / Т. Бакка. – К.: К.І.С., 2010. – 52 с.
8. Методичні рекомендації щодо обміну інформацією та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, між регіональними підрозділами Міністерства соціальної політики та Національної поліції України. – К., 2015. – 56 с.
9. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 7 клас / Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. – К.: Основа, 2012. – 188 с.
10. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 8 клас / Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. – К.: Основа, 2012. – 168 с.
11. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 9 клас / Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. – К.: Основа, 2012. – 164 с.
12. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 10 клас / Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. – К.: Основа, 2012. – 140 с.
13. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 11 клас / Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. – К.: Основа, 2012. – 132 с.
14. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми / Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. – К.: Основа, 2012. – 88 с.
15. Петрочко Ж.В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав: Монографія. – Рівне: Видавець О. Зень, 2010. – 368 с.



16. Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / І. Г. Дюміна, В. М. Касьяненко, О. В. Татаренкова. – Донецьк. – 98 с.

17. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства / Заг. ред. К. Б. Левченко. – К., 2006. – 48 с.

18. Протидія торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / Н. Гусак та ін.; за ред. Т. Семигіна. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 166 с.

19. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. – М.: Просвещение, 2001. – 640 с.

20. Соціальна профілактика торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна. – К.: Агентство «Україна», 2007. – 352 с.

21. Соціальна профілактика торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К.: Держсоцслужба, 2005. – 344 с.

22. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання: Зб. наук. пр. / А. В. Алексєєва, Ю. М. Галустьян, К. Б. Левченко та ін. – К.: Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2003. – 91 с.

23. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: Навч.-метод. посіб. / За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушко. – К.: Чальцев, 2008. – 384 с.

24. Творимо разом світ, безпечний для дитини: Інформ.-метод. матеріали / Автори-упоряд.: Т. І. Мирошніченко, О. В. Руда, О. М. Рума; наук. кер. та ред. І. Д. Зверєва. – К., 2012. – 268 с.

25. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 334 с.

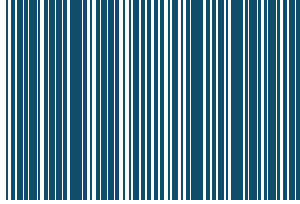
26. Топчій А. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: Посібник для журналістів. – К., 2007. – 436 с.

27. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ. – К., 2008. – 399 с.

28. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность. – М.: Генезис, 2008. – 208 с.

29. Цюман Т. П. Формування культури життєвого самовизначення старшокласників засобами освітнього тренінгу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. – К., 2008. – 185 с.

30. Чернякова А. В. Партнерська взаємодія волонтерів вищого навчального закладу і громадських організацій у сфері протидії торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. – 92 с.



ДОДАТОК 1

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДО СПЕЦКУРСУ

Тема	Зміст	Лекційні заняття	Семінари, конференції	Практичні заняття	Самостійна робота	Загальна кількість годин
1. Поняття «торгівля людьми»: масштаби, основні причини та наслідки. Ситуація з торгівлею людьми в Україні і світі. Групи ризику. Нормативно-правова база з протидії торгівлі людьми в Україні	Визначення поняття «торгівля людьми», масштаби та групи ризику. Причини та наслідки потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Етапи торгівлі людьми. Порушення основоположних прав та свобод людини в контексті торгівлі людьми. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» та інша нормативно-правова база з протидії торгівлі людьми в Україні	1	-	-	3	4
2. Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, зокрема дітей, та особливості роботи з ними	Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, основні індикатори. Особливості проведення первинного опитування (інтерв'ю) дитини, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми. Основні потреби та проблеми постраждалих від торгівлі людьми. Морально-етичні принципи роботи з постраждалими від торгівлі людьми. Особливості роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми	1	-	2	2	5
3. Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в Україні	Визначення Національного механізму взаємодії суб'єктів, процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Роль, місце, повноваження закладів освіти в системі надання комплексної допомоги особам, зокрема дітям, які постраждали від торгівлі людьми	1	-	-	2	3
4. Методичні основи організації роботи щодо попередження торгівлі людьми	Попередження торгівлі людьми як складова превентивного виховання. Методичні основи організації навчально-виховної роботи щодо попередження торгівлі людьми	1	-	1	1	3
Всього:		4	-	3	8	15

ДОДАТОК 2

КРИТЕРІЇ (ІНДИКАТОРИ) ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Ця таблиця відображає характеристику злочину торгівлі людьми згідно з Законом України «Про протидію торгівлі людьми» та статтею 149 КК України, що виявляється у таких формах:

1) купівля-продаж людини; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування; 4) переміщення; 5) переховування; 6) передача; 7) одержання людини.

Торгівля людьми у формі купівлі-продажу людини та інша незаконна угода щодо людини утворюють склад закінченого злочину, незалежно від способів.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

КУПІВЛЯ-ПРОДАЖ ЛЮДИНИ АБО ЗДІЙСНЕННЯ НЕЗАКОННОЇ УГОДИ, ОБ'ЄКТОМ ЯКОЇ Є ЛЮДИНА (експлуатація не є обов'язковою)

Купівля-продаж людини	<p>Полягає у безповоротній передачі (отриманні) людини за грошову винагороду. У зазначеній формі злочин є закінченим з моменту передачі (отримання) людини та отримання (передачі) хоча б частини грошової винагороди (або досягнення домовленості про її отримання). При здійсненні акту купівлі-продажу до постраждалого може бути застосовано фізичне чи психічне насильство, обман, а також використано його безпорадний стан (внаслідок малолітства, психічного захворювання, стану алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо).</p> <p><i>На практиці здебільшого акти купівлі-продажу фіксуються стосовно дітей. Продавцями або посередниками зазвичай виступають батьки, близькі родичі, піклувальники, посадові особи (директори дитячих будинків, інтернатів, представники відділів освіти та медичних установ).</i></p> <p>У випадку купівлі-продажу експлуатація не є обов'язковою.</p>
Інша незаконна угода, об'єктом якої є людина	<p>Передбачає вчинення інших незаконних угод, не пов'язаних з купівлею-продажем людини, зокрема передачу людини як погашення боргу, в обмін на інші (крім грошей) цінності або послуги матеріального характеру, дарування, обміну, надання у безоплатне користування, оренду тощо. Така передача може бути як безповоротною, так і здійснюватися на певний термін. Ця форма торгівлі людьми вважається закінченою з моменту передачі (отримання) людини.</p>

Для інших форм злочину (вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини) обов'язковими є «Дії», «СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ДІЙ», «МЕТА – ЕКСПЛУАТАЦІЯ» – основні складові ознаки злочину торгівлі людьми.

У свою чергу кожна з цих складових включає цілий ряд ознак злочину (вказані у першому стовпчику), які в реальних ситуаціях можуть мати різні прояви (зазначені у другому стовпчику таблиці). Для зручності користування у стовпчику «Тлумачення / коментарі» надано докладний опис кожної ознаки та її проявів. Четвертий стовпчик – для вашої позначки у разі, коли відповідне явище мало місце.

Якщо за результатами роботи ви маєте хоча б одну позначку у кожній з трьох частин таблиці (навпроти будь-якого прояву), є усі підстави вважати такий випадок ситуацією торгівлі людьми, а особу, яка до неї потрапила, – постраждалою від цього злочину.

Ознаки форм злочину	Прояви	Тлумачення / коментарі	Місце для позначки
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ			
Дії			
Вербування		<p>Досягнення з особою добровільної (шляхом запрошування або умовляння) або вимушеної (шляхом шантажу, погрози застосування насильства) домовленості на вчинення певних дій щодо неї, таких як переміщення, переховування, передача іншій особі з метою експлуатації.</p> <p>Вербування є закінченим з моменту вчинення конкретних дій, спрямованих на досягнення домовленості із особою, яку вербують для експлуатації.</p> <p>УВАГА! Згода на отримання пропозиції не є дійсною через приховування інформації щодо кінцевої мети – експлуатації.</p>	
	а) вербування шляхом повного обману	У процесі вербування особі надають інформацію (обіцяють) щодо працевлаштування (навчання, іншого) у певній сфері на певних умовах оплати, перебування, а потім примушують займатися зовсім іншою діяльністю, без дотримання домовленостей щодо умов перебування та оплати праці (надання послуг).	
	б) вербування шляхом часткового обману	<p>Вербування включає випадки, коли домовленість із особою містить заздалегідь відому вербувальнику частково неправдиву інформацію щодо умов оплати праці, умов проживання тощо.</p> <p><i>Наприклад, під час вербування – пропозиції займатись певним видом діяльності (надавати послуги) на умовах певної оплати праці з відповідними умовами перебування, після переміщення та передачі / одержання – примушування до занять обіцяним видом діяльності (надання послуг) без оплати праці та без дотримання обіцяних умов перебування.</i></p>	
	в) примусове вербування	Така форма вербування охоплює собою такі випадки, коли особа не має змоги виявити свою волю або чинити опір (насильство, викрадення, загроза власному життю або безпеці близьких, шантаж тощо).	
Переміщення		<p>Дії, спрямовані на зміну місця її перебування (з перетином або без перетину кордону).</p> <p>Переміщення може відбуватися відкрито чи таємно, примусово чи добровільно.</p> <p>Аби унеможливити ситуацію, коли особа може з якихось причин не прибути до місця призначення, та зменшити коло її контактів переміщення зазвичай відбувається із явним або прихованим супроводом. Переміщення є закінченим злочиним з моменту зміни місця перебування людини.</p>	
	а) переміщення всередині країни (внутрішня торгівля людьми)	Переміщення з будь-якого місця постійного перебування до іншого в межах країни, де особа була завербована.	



	б) переміщення, пов'язане з перетином кордону (транснаціональна торгівля людьми)	Може здійснюватися як у легальний, так і у незаконний спосіб (за підробленими чи викраденими документами, незаконний перетин кордону, контрабандне ввезення до іншої країни тощо).	
Переховування		Передбачає усілякі дії, що ускладнюють або унеможливають виявлення людини: обмеження фізичних контактів людини з іншими особами (в тому числі представниками правоохоронних органів, силових структур). Переховування є закінченим злочином з моменту заволодіння особою і фактичного початку обмеження її волі.	
	а) фізичне переховування	Розміщення особи у закритому приміщенні чи місцевості, повна заборона або обмеження її зовнішніх контактів, обмеження пересування, перевезення з місця на місце тощо.	
	б) інші дії, що ускладнюють або унеможливають виявлення людини	Зміна зовнішності, медикаментозний вплив (в тому числі психотропний – алкоголь, наркотики) тощо.	
Передача / одержання людини		Вчинення дій, пов'язаних із переходом контролю над людиною від однієї особи до іншої. Наприклад, вербувальник або перевізник передає людину особі, яка її експлуатуватиме.	
СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ДІЙ *			
Способи, що використовуються для втягнення людини у ситуацію торгівлі людьми	Обман	Полягає у наданні особі неправдивої інформації (<i>наприклад, про варіанти працевлаштування, умови праці, суму заробітку та можливості у будь-який час повернутися додому тощо</i>) або замовчуванні різних фактів, речей, повідомлення яких мало б суттєве значення для її поведінки.	
	Зловживання довірою	Полягає у використанні особистих (інших) стосунків, що існують між вербувальником та майбутньою жертвою.	
	Використання уразливого стану особи	Під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними (психічне захворювання, тяжкий психологічний стан, фізичні вади тощо) властивостями або зовнішніми обставинами (відсутність житла, роботи, перебування на утриманні в інших осіб, попередній досвід насильства або торгівлі людьми тощо) стан особи, що позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії / бездіяльність, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а також збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин (<i>наприклад, тяжка хвороба рідних чи близьких, наявність великого боргу, котрий терміново потрібно віддати, тощо</i>).	
	Шантаж	Полягає у погрозі розголосити відомості, які особа або її близькі прагнуть зберегти в таємниці (будь-які факти з минулого або нинішнього життя, оприлюднення яких може спричинити шкоду їхній честі та гідності).	

	Викрадення	Дістає вияв у таємному або відкритому заволодінні людиною з подальшим обмеженням її фізичної свободи на будь-який термін. Може бути здійснене шляхом застосування фізичного або психічного насильства (наприклад, із загрозою застосування зброї), а також шляхом обману (наприклад, заманювання у певне місце під якимось приводом).	
Способи, що використовуються для контролю над людиною під час експлуатації	Залучення у боргову кабалу	Як правило, розпочинається на етапі вербування, коли торговці пропонують позичити гроші на транспортні та інші витрати, а вже в місці призначення жертві повідомляється про те, що вона насамперед має відпрацювати свій «борг». Потім починає застосовуватися система різних штрафів, в результаті чого «борг» тільки зростає.	
	Вилучення документів, що посвідчують особу / проїзних документів	Зазвичай торговці людьми вилучають документи відразу після прибуття у місце призначення або під час переміщення.	
	Погрози видати представникам влади, зокрема правоохоронних органів	Торговці людьми культивують у постраждалих страх перед представниками влади. Особу переконують, що той факт, що вона знаходиться на нелегальному становищі, тягне багато неприємних наслідків (ув'язнення, депортацію, штраф).	
	Насильство або погрози його застосування	Може бути як фізичним (побиття, катування, з'валтування, виснаження голодом тощо), так і психологічним (приниження, залякування, образи тощо).	
	Погрози розправи з близьким оточенням	У численних випадках торговці людьми спеціально добувають інформацію про близьке оточення жертви, щоб потім залякувати її.	
	Мовна і соціальна ізоляція	Обмеження контактів, свободи пересування тощо.	
	Використання службового становища	Діяльність (або бездіяльність) службових осіб (в т.ч. представників органів влади), які внаслідок змови із злочинцями забезпечують відсутність реагування на наявність злочину торгівлі людьми; виступають як клієнти постраждалих (наприклад, в сексуальних формах експлуатації); переховують документи постраждалих; використовують їх в трудовому рабстві; залякують штрафами, позбавленням волі, депортацією постраждалих; здійснюють «кришування» злочинців тощо.	
МЕТА – ЕКСПЛУАТАЦІЯ			
Примусова праця / трудова експлуатація		Означає будь-яку роботу або службу, що вимагається від будь-якої особи під загрозою якогось покарання, і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг, в т.ч. використання у домашній роботі.	
	а) недобровільний характер праці	Застосування до особи психічного чи фізичного насильства. Примушування виконувати роботу та/або надавати послуги, погрожуючи та/або здійснюючи покарання, погрози видати органам влади (нелегальне перебування / робота в країні, надання послуг в країнах, де за це передбачено покарання).	



КРИТЕРІЙ (ІНДИКАТОРИ) ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

	б) відсутність дійсної трудової угоди та/або утримання частини заробітної плати або не виплата її взагалі	Матеріальні результати та дохід або повністю привласнюються «хазяїном», або плата взагалі не відповідає характеру та інтенсивності праці, надмірні вирахування та штрафи тощо.	
	в) робота в умовах, що не сумісні з поняттям гідної / безпечної праці	Небезпечні, екстремальні умови праці, шкідливе виробництво, грубі порушення техніки безпеки праці, занадто тривалий робочий день, робота без вихідних та часу відпочинку тощо.	
	г) надзвичайно погані умови проживання	Проживання у непридатних для проживання приміщеннях, бараках, сараях, занедбаних / аварійних будинках, відсутність можливості задоволення базових життєвих потреб.	
	д) повна залежність від «хазяїна»	Відсутність можливості вільно розпоряджатися своєю зарплатою («хазяїн» видає гроші лише на кишенькові витрати), вільно пересуватися, спілкуватися; відібрання в особи паспорта, інших документів, що посвідчують особу, тощо.	
	е) примусова консумація	Консумація – форма трудової експлуатації, яка полягає в примушуванні постраждалих від торгівлі людьми працювати в барах, ресторанах, розважальних закладах, створюючи умови або ситуації, коли клієнти закладів замовляють найбільш коштовні напої / їжу чи іншим чином витрачають великі суми грошей (без надання клієнтам послуг сексуального характеру).	
Рабство		Становище чи стан людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності або деякі з них.	
Звичаї, подібні до рабства чи підневільного стану		Боргова кабала; кріпацький стан; будь-який інститут чи звичай, через які: жінку обіцяють за винагороду видати або видають заміж (без права відмови з її боку) її батьки, опікун, родина або будь-яка інша особа чи група осіб; чоловік жінки, його родина або його клан за винагороду чи без такої мають право передати її іншій особі; жінка після смерті чоловіка передається у спадщину іншій особі; будь-який інститут чи звичай, за якого дитина передається одним або обома своїми батьками чи своїм опікуном іншій особі за винагороду або без такої з метою експлуатації цієї дитини чи дитячої праці. **	
Сексуальна експлуатація		Використання особою іншої людини з метою отримання прибутку для задоволення сексуальних потреб третіх осіб (експлуатація у будинках розпусти, вуличній проституції, саунах та масажних салонах, приватних будинках і квартирах або в агентствах дівчат за викликом), а також для примусового задоволення власних сексуальних потреб.	
	а) недобровільний характер праці	Примушування до надання сексуальних послуг шляхом здійснення та/або погрозу жорстокого фізичного та психічного насильства, залякування та/або мордування голодом, погрози видати органам влади (нелегальне перебування / нелегальна робота в країні, надання сексуальних послуг в країнах, де за це передбачено покарання) тощо.	

	б) неоплачувана / неправомірно низькооплачувана робота	Робота тальки за дах та їжу або неправомірно низька оплата послуг, надмірні вирахування, неправомірні штрафи тощо.	
	в) небезпечні умови праці	Примушування до надання сексуальних послуг, що можуть призвести до завдання школи життю та здоров'ю постраждалої особи (без презервативів, обслуговування збоченців, надмірна кількість «клієнтів» в день, робота без вихідних і відпочинку тощо).	
	г) неконтрольована сексуальна практика	Надмірна кількість «клієнтів» в день, робота без вихідних і відпочинку тощо.	
	д) неможливість розпоряджатися прибутками, отриманими від надання своїх послуг		
Використання у порнобізнесі		Під порнобізнесом слід розуміти діяльність юридичних чи фізичних осіб, пов'язану із залученням особи як актора, статиста, робітника тощо, для виготовлення, збуту і розповсюдження предметів порнографічного характеру.	
Примусова вагітність		Означає посягання на волю, життя та здоров'я жінки, пов'язане із здатністю народжувати, проведення протиправних дій щодо запліднення у примусовому порядку, в тому числі штучного, зокрема з використанням згвалтування, інших форм насильства. Під нею слід розуміти використання репродуктивної функції організму жінки шляхом природнього або штучного запліднення без її згоди та подальше примушування жінки до виношування дитини.	
Вилучення органів		Передбачає видалення з організму людини її складової частини, що має певну будову і спеціальне призначення без згоди постраждалої особи або за її згодою, досягнутою шляхом використання злочинних засобів впливу на неї.	
	а) обіцяна винагорода не сплачується в повному обсязі або не сплачується взагалі		
	б) відсутність належного медичного нагляду після трансплантації	Зазвичай донори отримують лише мінімальний післяопераційний догляд або не отримують його взагалі. Їх можуть швидко виписати з клініки після операції, інколи в той самий день (у деяких випадках це може призвести до тяжких середньої тривалості і тривалих наслідків для їхнього здоров'я).	
Досліди над людиною без її згоди		Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, що створювало небезпеку для її життя чи здоров'я.	

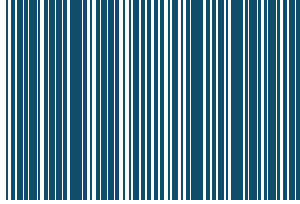


Використання у жебрацтві	а) жорстоке поведження	Жорстоке поведження – це поведінка стосовно особи, яка знаходиться за межами загальноприйнятих норм і становить значний ризик заподіяння фізичної чи емоційної шкоди. Зазвичай виділяють 4 типи жорстокого поведження: фізичне, сексуальне, емоційне (психологічне) та зневага.	
	б) неналежні умови проживання		
	в) жебрацтво під пильним наглядом та контролем	Організація та примушування осіб до заняття жебрацтвом та/або з використанням побиття, зґвалтування, умисного заподіяння каліцтва, фізичних травм та інших видів насильства.	
	г) весь дохід відбирається		
Втягнення в злочинну діяльність		Передбачає дії, пов'язані з безпосереднім психічним або фізичним впливом на особу, вчинені з метою викликати в неї прагнення взяти участь в одному чи кількох злочинах (<i>примушування до здійснення крадіжок, виготовлення та/або перевезення та/або розповсюдження наркотиків, інших заборонених товарів (контрабанди), торгівлі зброєю, викрадення та/або збуту автотранспортних засобів або вчинення інших злочинів</i>).	
Використання у збройних конфліктах		Передбачає використання особи для виконання нею бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або порушенням суверенітету і територіальної цілісності держави або інших держав тощо. Ключовим у цьому тлумаченні є «використання особи», що визначає її підневільний стан та/або вигоду, наживу експлуататора, інших учасників злочинної групи.	
Усиновлення (удочеріння) з метою наживи		Одержання на виховання в сім'ю дитини на правах сина чи доньки, оформлене спеціальним юридичним актом, вчинене з метою отримання будь-якої матеріальної вигоди або уникнення певних витрат завдяки усиновленню (удочерінню). <i>Наприклад, усиновлену дитину можуть використовувати з метою наживи у зайнятті жебрацтвом, догляді за іншими особами, в азартних іграх, проституції тощо.</i>	

* У випадку вчинення злочину торгівлі людьми щодо дитини наявність як доказів ознак способів вчинення дії щодо неї не беруться до уваги (достатньою вважається наявність будь-якого елемента в частинах «ДІІ» та «МЕТА – ЕКСПЛУАТАЦІЯ»).

** Термін «дитяча праця», за визначенням Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про найгірші форми дитячої праці, застосовується до всіх осіб віком до 18 років та означає:

- оплачувану чи неоплачувану роботу чи діяльність дитини, що в психологічному, фізичному, соціальному або моральному аспектах пов'язана із небезпекою для дитини чи заподіянням їй будь-якої шкоди;
- роботу, що позбавляє дітей можливості навчання у школі або змушує їх, крім шкільних занять і домашніх обов'язків, завантажувати себе додатковою роботою, що виконується в інших місцях;
- роботу, що закріпачує дитину та відриває її від сім'ї;
- роботу, виконання якої небезпечно та шкідливе для дитини і заборонене міжнародним і національним законодавством.



ДОДАТОК 3

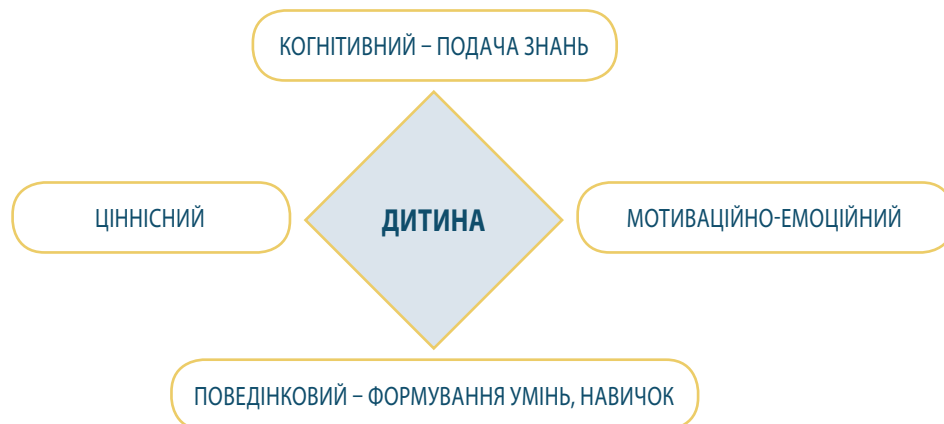
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ

Тренінг

Тренінг – це форма активного навчання, спрямована на підвищення обізнаності з відповідної проблеми та формування навичок і вмінь, соціально-позитивної поведінки.

Тренінги бувають різних видів, але у випадку превентивної роботи щодо попередження торгівлі людьми використовуються інформаційно-просвітницькі тренінги, які може проводити будь-хто з підготовлених педагогів. Тренінги можна проводити як в системі, так і одноразово планово. Все залежить від потреб групи та бачення педагога. Діти із задоволенням беруть участь в такій формі роботи, оскільки вони повністю задовольняють їх потреби у спілкуванні, грі та активних діях.

Ставлячи амбітніші цілі у превентивній діяльності, педагоги можуть діяти за схемою «підготовка юних тренерів» з числа лідерів закладу, а потім проводити тренінги за принципом «рівний – рівному». Такий підхід виправдав себе у багатьох напрямках превентивної роботи в школі та має переваги одночасного залучення великої кількості вихованців до процесу й створення освітньо-виховного простору. Тренінг – ефективна превентивна форма, що містить такі концептуальні компоненти:



ПРИНЦИПИ ТРЕНІНГОВОГО НАВЧАННЯ

- принцип активності;
- принцип дослідницької (творчої) позиції;
- принцип усвідомлення поведінки.

ПРИНЦИП АКТИВНОСТІ

Активність учасників тренінгу має особливий характер, відмінний від активності вихованця, який слухає лекцію чи читає книгу. Власне тому така форма навчання носить **інтерактивний** характер.

Під час тренінгу учасники залучаються до спеціально запланованих дій. Це може бути програвання тієї чи іншої ситуації, виконання вправ, спостереження за поведінкою інших людей за спеціальною схемою, участь у «мозковому штурмі» чи в іншому творчому процесі активного пошуку розв’язання проблеми та виходу з ситуації.

Важливо зазначити, що активність учасників зростає, коли вихователі-тренери дають учасникам установку на готовність включатися в дії в будь-який момент.

НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНО МАТЕРІАЛ ЗАСВОЮЄТЬСЯ ЗАВДЯКИ ТАКИМ ФОРМАМ РОБОТИ, ЯК:

- усвідомлення;
- апробування;
- тренування прийомів, видів поведінки, ідей, що пропонуться.

При цьому створюються ситуації, що дозволяють активно діяти всім членам групи одночасно.

КОНУС НАВЧАННЯ

ЧЕРЕЗ 2 ТИЖНІ В ПАМ'ЯТІ ЛЮДИНИ ЗАЛИШАЄТЬСЯ:		Ступінь залучення в навчальний процес
90% того, що вона робить	Практична робота	АКТИВНЕ ЗАЛУЧЕННЯ
	Імітація реального досвіду	
	Рольова гра	
70% того, що вона говорить	Проведення бесід	
	Участь у дискусіях	
50% того, що вона чує і бачить	Спостереження за реальним процесом	
	Спостереження за демонстраційним процесом	
	Перегляд кінофільму	
30% того, що вона бачить	Перегляд ілюстрацій	
10–20% того, що вона чує	Заслуховування виступів	

ПРИНЦИП ДОСЛІДНИЦЬКОЇ (ТВОРЧОЇ) ПОЗИЦІЇ

Відповідно до цього принципу учасники тренінгу усвідомлюють, знаходять, відкривають:

- ідеї;
- закономірності, вже відомі в психології, але невідомі пересічній особі, й, що особливо важливо, – свої: особисті ресурси; можливості; особливості.

Завдання тренера, виходячи з цього принципу, полягає у створенні умов для реального усвідомлення членами групи проблем і шляхів їх розв'язання, апробації та тренування нових видів поведінки, експериментування з ними.

ПРИНЦИП УСВІДОМЛЕННЯ ПОВЕДІНКИ

У процесі тренінгу поведінка учасників переводиться з імпульсивного на об'єктивований рівень, що дозволяє вносити зміни у процес тренінгу. Універсальним засобом об'єктивізації поведінки є зворотній зв'язок.

Важливе завдання педагога – створення умов для ефективного зворотного зв'язку у групі.

Зважаючи на названі вище принципи будується програма тренінгу, готуються роздаткові матеріали, розробляються рольові ігри, вправи, використовуються евристичні методи розв'язання проблем, методика «мозкового штурму», матеріали до міні-лекцій, методики групових обговорень тощо.



Кожен тренінг – це новий досвід не тільки для учасників, а й для власне педагогів-тренерів. Найціннішим в такому досвіді є те, що відбувається рух спіраллю від несвідомої некомпетентності до свідомої компетентності, а відтак – виникає розуміння необхідності подальшого розвитку і формування навичок нового рівня.

ЗНАЙТЕ ВІДПОВІДЬ, ЯКУ ХОЧЕТЕ ОТРИМАТИ
СТАВТЕ ВІДКРИТІ ПИТАННЯ
ПЕРЕФРАЗОВУЙТЕ ВІДПОВІДІ УЧАСНИКІВ
РЕЗЮМУЙТЕ СКАЗАНЕ ГРУПОЮ
ДОДАВАЙТЕ ВЛАСНІ АРГУМЕНТИ.

КІЛЬКА ПОРАД ДЛЯ ПЕДАГОГА-ТРЕНЕРА, ЯКІ СТАНУТЬ У ПРИГОДІ:

- Використовуйте мову тіла – повертайтеся обличчям до того, хто говорить, підтримуйте контакт очима, стимулюйте розмову словами «так-так», «розумію» тощо.
- Уникайте зайвих звуків та рухів: не дзвеніть ключами, вимкніть мобільний телефон, не крутіть ручкою.
- У разі необхідності ставте питання, уточнюйте інформацію або повторіть сказане своїми словами, щоб уникнути непорозуміння.
- Надавайте перевагу відкритим запитанням.
- Не дивіться постійно у свої записи. Намагайтеся зачитувати тільки цитати або дуже складну інформацію.
- Робіть паузи – тиша дає можливість привернути увагу учасників тренінгу, заспокоїти їх.
- Застосовуйте гумор – за доречністю та в міру.

СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ

Важливо зрозуміти, що тренінг як форма навчання є гнучким і водночас структурованим та діє ефективно у разі його проведення за певними правилами й на певних засадах. Їх важливо враховувати як при підготовці програми тренінгу, так і під час його проведення.

Схема тренінгу є дуже простою, проте важливою. Його складові повинні мати оптимальну тривалість, яка залежить від змісту і структурних вправ.

Тренінгове заняття складається з трьох основних частин:

- Вступна частина
- Основна частина
- Заключна частина

1. ВСТУПНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГУ

ВСТУП (5% ЧАСУ)

Коротке повідомлення про мету і завдання тренінгу.

СТРУКТУРНІ ВПРАВИ

Перевіреними помічниками тренера є структурні вправи. Це – вправи, спрямовані на створення відповідної атмосфери в групі, знайомство учасників та вироблення правил життєдіяльності групи.

У вступній частині виконуються такі вправи:

- Знайомство
- Правила
- Очікування

ВПРАВА «ЗНАЙОМСТВО» (5% ЧАСУ)

Мета цієї вправи:

- познайомити незнайомих між собою людей та створити позитивний настрій у групі;
- подивитися на знайомих людей новими очима.

Форма знайомства може пропонуватися залежно від теми тренінгу, складу учасників, від того, наскільки група налаштована на роботу та готова до відкритості.

Часто вправа «Знайомство» стає тим «криголамом», що розколює кригу настороженості та закритості в групі; вона допомагає розкритися індивідуальності учасників і учасниць.

ВПРАВА «ПРАВИЛА» (5% ЧАСУ)

Метою вправи «Правила» є створення правил та принципів поведінки у групі.

Під час прийняття правил важливо, щоб з ними погоджувалися всі учасники групи, а вони у свою чергу були оптимальними для роботи саме цієї групи. Тому в різних групах можуть бути різні організаційні підходи до їх формування. Важливо, щоб прийняті правила забезпечували можливість реалізації методики тренінгового навчання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ТРЕНЕРАМ:

- кожне правило важливо погодити з усією групою, записати на великому аркуші паперу і прикріпити на видноті;
- при порушенні одного чи кількох правил можна апелювати до правил як контракту, погодженого з групою;
- якщо тренінг кількаденний, варто кожен тренінговий день розпочинати з правил.



ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ» (3% ЧАСУ)

Структурна вправа «Очікування» допомагає учасникам і учасницям сформулювати та усвідомити, що саме вони хочуть отримати від тренінгу, а тренерам – врахувати очікування від тренінгу під час реалізації тренінгової програми.

Вправа «Очікування» може проводитися:

- у формі «мозкового штурму», результати якого записуються на великому аркуші паперу;
- як індивідуальна робота – на маленьких аркушах, що потім будуть наклеєні на великий формат (з попередньо нанесеним малюнком: золота рибка, яка здійснює бажання; грядка, на яку висаджуються зернятка; дерево, до якого прикріплюються листочки, тощо – методом опитування учасників по колу.

УВАГА!

Якщо учасники висловили побажання, які не можуть бути задоволені під час тренінгу з тих чи інших причин, потрібно на це звернути увагу і запропонувати сформулювати інші побажання. Очікування учасників є фундаментом для дій педагога-тренера.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГУ

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНOSTІ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ (ДО 40% ЧАСУ)

На цьому етапі ведучий та учасники з'ясовують рівень знань і поінформованості стосовно теми. Для цього тренер може ставити запитання, проводити «мозкові штурми», використовувати анкети.

НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ (20–40% ЧАСУ)

Під час проведення заняття інформація надається на різних етапах і в різних формах. Це можуть бути інформаційні повідомлення, роздаткові матеріали, результати напрацювань учасників в малих групах тощо.

НАБУТТЯ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК (20–60% ЧАСУ)

Беручи участь в різноманітних формах роботи під час тренінгових занять, учасники набувають практичних умінь і навичок.

3. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГУ

ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ (5% ЧАСУ)

На цьому етапі тренер разом з учасниками обговорюють результати роботи, діляться думками і враженнями, з'ясовують, чи реалізували вони свої очікування, закріплюють отримані знання. Заключна частина, так само, як і вступна, є обов'язковим елементом кожного тренінгу.

Основні методи та техніки тренінгової роботи

1. МЕТОД «МОЗКОВОГО ШТУРМУ»

Цей метод найчастіше використовується у разі необхідності виявлення різних підходів до проблеми та з'ясування різних точок зору.

Техніка проведення:

- Формулюється певна проблема.
- Групі пропонується за короткий фіксований проміжок часу (найчастіше – 5 хв.) висловити свої коментарі стосовно цієї проблеми, навести фрази чи слова, пов'язані з нею.
- Усі пропозиції тренер записує на папері в порядку їх висловлювання учасниками.
- Підтримуються всі ідеї (навіть фантастичні). Вони не коментуються, не обговорюються, не оцінюються, не перебиваються питаннями і уточненнями.
- При повтореннях на аркуші ставиться знак повторення * (зірочка).
- Важливо акцентувати, що важливо не те, хороші чи погані пропозиції, реалістичні вони чи фантастичні, а їх кількість. Це дасть можливість учасникам почувати себе вільно й розкуто.
- При підбитті підсумків узагальніть отримані результати, за потреби прокоментувавши і доповнивши їх. Важливо при формулюванні висновку спиратися на результати роботи групи.

2. ГРУПОВЕ ОБГОВОРЕННЯ

2.1. ОБГОВОРЕННЯ ВЕЛИКОЮ ГРУПОЮ

Така техніка використовується при обговоренні конкретних питань з певної тематики. Успіх залежить від того, наскільки вдало тренеру вдається сформулювати запитання, поставлені перед групою. Важливо, щоб усі учасники мали змогу висловитися; не повинно бути критики та негативних висловлювань.

Цю вправу можна рекомендувати після виконання вправ чи представлення роботи в малих групах для отримання зворотного зв'язку або для кращого засвоєння теоретичного матеріалу, перед відпрацюванням конкретних навичок у вправах.

2.2. ОБГОВОРЕННЯ В МАЛИХ ГРУПАХ

Обговорення в малих групах дає можливість кожному учаснику й учасниці відчувати себе членом команди. Тут немає тренера, котрий виступає лідером: роль лідера, як і всі інші ролі членів команди, кожен може приміряти на себе. При роботі в таких групах люди відчують себе більш розкуто, часто готові обговорювати проблеми, які не змогли б обговорити у великій групі, вчать формулювати й обстоювати свою точку зору.

2.3. РОБОТА В ПАРАХ

Робота в парах відрізняється від роботи в малих групах можливістю відпрацювати конкретні навички, такі як захист від маніпуляцій та нападу, вміння обстоювати свою точку зору, вміння протистояти чужому впливу та ін.

3. ТЕХНІКА «НАВЧАЮЧИ – НАВЧАЮСЯ»

- Учасники отримують невеликі картки з потрібною інформацією (наприклад, правила проведення первинного інтерв'ю).
- Дається певний час (5–10 хв.) для вивчення цієї інформації.



- Після цього кожен з учасників має поспілкуватися по черзі з усіма і поділитися з ними засвоєною інформацією.
- Таким чином, інформація засвоюється значно швидше і ефективніше.

При обговоренні результатів важливо ставити конкретні питання: яка інформація була найважливішою, що було новим, що здивувало, на що варто звернути увагу.

Ця техніка корисна тоді, коли необхідно швидко засвоїти структурований теоретичний матеріал: певні правила, законодавчу інформацію, рекомендації щодо певних дій тощо.

4. РОЛЬОВА ГРА

Рольова гра – це техніка, яка дає можливість програвати різні життєві ситуації (в тому числі соціально небезпечні) в безпечному тренінговому просторі, у доброзичливій атмосфері.

Рольові ігри є одним із найбільш успішних методів визначення ставлення та розвитку практичних навичок учасників. Ролі можуть розподілятися тренером, обиратися випадково чи за бажанням учасників. У рольовій грі з розподіленими ролями учасники отримують інструкції щодо виконання своєї ролі, або «сценарій» гри. У грі, що не пов'язана з розподілом ролей, учасники грають самі себе та демонструють свої власні реакції на певні ситуації.

Успіх цієї техніки багато в чому залежить від того, наскільки вдало тренеру вдасться підібрати ситуації для кожної конкретної групи та сформулювати питання для подальшого групового обговорення результатів вправи.

5. МІНІ-ЛЕКЦІЇ

Міні-лекції (5–10 хв.) спрямовані на надання групі нової інформації, необхідної для подальшої роботи.

Під час міні-лекції з метою кращого засвоєння інформації та розуміння групою її важливості для кожного тренер може використовувати інтерактивні методи роботи: звертатися до групи із запитаннями, узагальнювати, апелювати до досвіду її учасників.

Зазвичай після міні-лекції варто провести групове обговорення або запропонувати групі виконати вправи з використанням інформації, наданої в міні-лекції.

ПАМ'ЯТАЙТЕ!
**Тренерами не народжуються – ними стають
у процесі проведення тренінгів!**



ДОДАТОК 4

Ситуації для обговорення

КЕЙС № 1

Семирічний М. – молодша дитина в сім'ї. Крім нього, у матері-одиначки О. ще є дві доньки віком 8 та 10 років. Хлопчик, матір та сестри проживали разом з бабусею К., тіткою Б. та її п'ятирічною донькою (дитиною, хворою на дитячий церебральний параліч) у селі. Матір офіційно не працювала. Бабуся та тітка не працювали, займалися господарством та доглядали хвору двоюрідну сестру та дітей О., яка нерідко зникала на тривалий час. Хлопчик до школи не ходив. Обидві сім'ї проживали в маленькому двокімнатному будинку. Матеріальне становище їх відзначалося як дуже бідне. У березні N-го року з тим, щоб поліпшити власне матеріальне становище та зробити ремонт в будинку, тітка Б. разом з бабусею К. вирішили «продати» хлопчика М. і почали підшукувати «покупців». Їм вдалося знайти «пристойну» бездітну сім'ю, яка виявила бажання «купити» хлопчика, заплативши за нього 10 тис. євро. Оскільки сума була більшою, ніж та, на яку вони розраховували, тітка Б. відразу погодилась, навіть не поцікавившись, навіщо «покупцям» хлопець. За домовленістю угода мала відбуватися у приміщенні районної дитячої поліклініки. «Покупці» вимагали, щоб перед здійсненням оборудки хлопчика оглянув лікар. Б. вирушила із дитиною до дитячої поліклініки, де хлопчик був оглянутий спеціалістами, та отримавши інформацію, що дитина здорова, «продала» хлопчика «покупцям».

КЕЙС № 2

Ольга проживала разом зі своєю восьмирічною донькою. Вона мала роботу, проте зарплата її була надто низькою. Знайома Ольги порекомендувала своїх друзів, які у свою чергу запропонували їй роботу в Польщі. Один з них сказав, що вона буде збирати там пожертви для благодійної діяльності, і що у Польщі це – легально. Він запропонував зарплату у 550 доларів, безкоштовне житло, їжу та одяг, а також пообіцяв, що робота буде нескладною, а відтак – вона може взяти доньку із собою. Скрутне матеріальне становище та відсутність підтримки з боку близьких змусили жінку прийняти складне рішення. Їй підготували усі документи, оформили візи та оплатили проїзд до Польщі. По приїзді «роботодавець» пояснив Ользі, яка приїхала туди зі своєю донькою, що насправді вона буде робити – жебракувати зі своєю дитиною для того, щоб виплачувати борг та відшкодовувати гроші за житло та їжу.

Ольга була змушена працювати з донькою. Хазяїн перевозив жінку з міста до міста. Коли вона відмовилася працювати, їх обох побили, а доньку забрала дружина хазяїна. Після цього Ользі не дозволяли бачитися з дитиною. Експлуататори вжили таких заходів для того, щоб Ольга не змогла втекти. Жінка була змушена працювати по 12–14 годин на день без відпочинку, незважаючи на погоду або фізичний стан. Експлуататори нічого їй не платили. Ольга вимагала зустрічі зі своєю донькою, але їй відмовляли. Хазяї віддали дівчинку іншій жінці, яка використовувала її для жебракування. Одного разу їх зупинила поліція для перевірки документів, після чого дитину забрали поліцейські та влаштували її до дитячого притулку. Ольга дізналася, що її донька більше не знаходиться в руках експлуататорів. За допомогою польської жінки Ользі вдалося втекти і звернутися до поліції, яка перенаправила жінку до громадської організації. За 2 місяці вона змогла забрати дитину з дитячого будинку. За підтримки польської неурядової організації вони повернулися до України.

КЕЙС № 3

ІДЕНТИФІКАЦІЯ. Г. проживав в одному із сіл З. області з дружиною та двома дітьми і працював конюхом у місцевому фермерському господарстві. Протягом трьох років у сім'ї було дуже скрутне фінансове становище. Дружина не працювала – через хворобу вона змушена була звільнитися з роботи. Повінь завдала чималих збитків господарству Г. Перебуваючи на заробітках в Росії, помер брат Г., й останньому довелося позичити близько 7 тис. доларів на те, щоб перевезти тіло брата з метою поховання на батьківщині. Г. мав великі борги, відсотки щодня зростали, позикодавці вимагали повернення коштів. Г. був за крок від самогубства. Один із тих, хто позичив Г. гроші, К., став дуже агресивним. Г. був готовий на будь-що, щоб розрахуватися з боргами. Тоді К. запропонував йому стати донором органів і виставив на продаж в інтернеті його нирку. Через кілька місяців Г. зателефонував чоловік Ж. і запропонував ціну за нирку – 10 тис. доларів. Г. спочатку відмовився, адже цієї суми було замало, але згодом, перебуваючи в уразливому стані, погодився на пропозицію.

Відповідно до інструкцій, наданих Ж., Г. прибув до однієї зі столичних клінік із тим, щоб пройти обстеження (зробити аналіз крові та рентгенівські знімки), після чого повернувся додому. Під час перебування у столиці Г. мав зустріч із громадянином А., який погрожував розправою сім'ї Г. у разі, якщо чоловік повідомить правоохоронців про операцію.

Згодом Ж. зателефонував Г. і наказав йому їхати до столиці, маючи при собі закордонний паспорт. Коли Г. прибув до столиці, його разом із жінкою М. із іншої області поселили у квартирі, а наступного дня вони вилетіли до міста А. Разом із Г. та М. летіли хірург та анестезіолог із клініки, в якій вони напередодні обстежувалися. У місті А. Г. зробили операцію, під час якої видалили нирку. Через тиждень Г. повернувся в Україну. Його ніхто не зустрів. Г. зателефонував А. і запитав про гроші. А. наказав йому приїхати на відому квартиру. Згодом туди приїхав А. і привіз 6 тис. доларів. Г. повернувся додому, віддав частину боргу К. Згодом фізичний стан Г. значно погіршився, й він звернувся до місцевої лікарні по допомогу.

КЕЙС № 4

Оксані 19 років, вона – сирота, спеціальної освіти не має. Після закінчення інтернатного закладу неофіційно працювала різноробочою на приватних будівництвах. Жила у цивільному шлюбі з чоловіком, від котрого народила дитину. Незважаючи на те, що сімейні стосунки були досить складними, Оксана терпіла, сподіваючись, що врешті-решт усе владнається. Весь тягар сімейних турбот дівчина намагалася нести на собі.

Коли чоловік втратив роботу, Оксана не стала йому дошкуляти й зайнялася пошуками приробітку. Якось подруга познайомила її з жінкою на ім'я Юлія. Нова знайома запропонувала їхати на заробітки до Москви. Буцімто вона сама так робить протягом кількох років, працює на ринку реалізатором і вже навіть спромоглася заробити на власну квартиру. Оксану така пропозиція дуже зацікавила, відтак, порадившись із чоловіком, вона вирушила разом із новою подругою до Москви.

На вокзалі до них долучилася ще одна дівчина, Тетяна. Коли вони вже перетнули кордон, Юлія повідомила, що ситуація дещо змінилася – ринок закрили. Проте, запевнила вона, турбуватися не варто, адже є краща робота – працювати в ескорті й супроводжувати багатих клієнтів на різні заходи. Така пропозиція Оксану дуже засмутила, але відмовитися вона не наважилася, оскільки грошей на зворотний квиток не було, ба більше – вона вже встигла заборгувати Юлії – взяла у неї 1000 гривень, щоб залишити чоловікові з дитиною.

У Москві дівчат зустрів приятель Юлії Дмитро, який відвіз їх на квартиру, після чого поїхав, замкнувши на ключ. Ввечері з'явилася дівчина, яка назвалася Барбі. Вона розповіла, що усім тут заправляє якийсь Андрій, котрий утримує кілька квартир для повій, і що Юлія вже одержала від нього за дівчат по сімсот доларів і поїхала за новенькими. Оксана і Тетяна обурились – вони домовлялися про зовсім іншу роботу і працювати повіями не будуть. Тоді Барбі комусь зателефонувала. Невдовзі приїхали двоє чоловіків, побили дівчат та пригрозили, щоб ті й не думали втікати.

Через кілька днів Оксана наважилася запитати про гроші. На це їй відповіли, що спочатку вона повинна відпрацювати 1000 доларів, а вже потім буде отримувати 40 відсотків з кожного клієнта.

Минув місяць. Тепер вже Тетяна запитала Андрія про гроші. За це дівчину жорстоко побили, а через кілька днів вона зникла. Барбі сказала, що її викупив хтось із клієнтів. Тоді Оксана зовсім занепала духом. Вона дуже сумувала за донькою, багато плакала, втратила сон, погано виглядала.

Коли в квартирі з'явилися дві інші дівчини, Оксана насмілилася просити відпустити її додому, запевняючи що буде мовчати й не вимагатиме ніяких грошей, тільки на квиток. Оскільки клієнти почали відмовлятися від неї, Барбі вдалося вмовити сутенера відпустити Оксану.

Цивільний чоловік приїзду Оксани не зрадив, відразу почав вимагати зароблені гроші, звинувачував в тому, що вона їх сховала, докоряв тим, що доки вона розважалася, він доглядав дитину. Оксана намагалася виправдатися та розповіла, як все було насправді. Проте чоловік не тільки не повірив їй, а ще й звинуватив у тому, що вона сама все влаштувала, побив і вигнав разом із дитиною з дому. Нещасну, перелякану дівчину пожаліла сусідка і пустила її до себе. Саме вона і порадила Оксані звернутися по допомогу.

ДОДАТОК 5

РЕГІОНАЛЬНІ НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

№ п/н	Назва організації	Контактна особа від організації (посада)	Засоби зв'язку
01	ГО «Велес+»	Вальчук Віктор Юрійович (голова правління)	Роб.: 0332-76-76-66. Моб.: +38-063-030-70-11 e-mail: veles051206@gmail.com
02	ЧОГМО «Сучасник»	Мручковська Ельвіра Миколаївна (голова правління)	Роб.: 0372-58-55-96. Моб.: +38-050-736-87-18 e-mail: elya@utel.net.ua
03	ТМЖК «Відродження нації»	Кравець Галина Омелянівна (голова правління)	Роб.: 0352-52-39-52. Факс: 0352-52-57-05 Моб.: +38-067-391-48-16 e-mail: galina_kravets@ukr.net pasechnik.marina11@gmail.com
04	ГО «Херсонський обласний центр «Успішна жінка»	Литвиненко Анжела Вікторівна (заступник голови правління)	Роб./факс: 0552-42-35-66. Моб.: +38-099-349-36-47 e-mail: alytyvnenko.sw@gmail.com
05	ГО «Промінь Дніпро»	Моргун Олена Леонідівна (голова правління)	Моб.: +38-056-789-80-18, +38-066-407-20-38 e-mail: promindnipro@gmail.com morgunolena@gmail.com
06	ГО «Професійна Ліга соціальних працівників Сумщини»	Глоба Едуард Володимирович (голова правління)	Моб.: +38-095-926-85-04, +38-063-149-49-03 e-mail: ligasoc.sumy@gmail.com Globa2774@gmail.com сайт: www.ligasocsumy.com
07	ГО «Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка»	Гулько Лариса Петрівна (голова правління)	Роб./факс: 0362-46-09-67. Моб.: + 38-096-126-52-58 e-mail: centerchaika@gmail.com chaika@rivne.com
08	Чернігівський громадський комітет захисту прав людини	Тарасов Віктор Володимирович (виконавчий директор)	Роб./факс: 0462-61-25-32 / 62-53-81. Моб.: +38-063-140-63-47 e-mail: protection.ua@gmail.com natali.pidubna@gmail.com
09	ГО «Обласна інформаційна служба з актуальних питань жіноцтва»	Гаращенко Олена Миколаївна (голова правління)	Роб./факс: 0522-22-65-79. Моб.: +38-050-704-41-99 e-mail: alina.veriz@gmail.com
10	ГО «Обласна інформаційна служба з актуальних питань жіноцтва»	Сабодос Інна Василівна (голова правління)	Роб.: 0312-61-62-91. Моб.: +38-050-693-95-13 e-mail: vestainna@gmail.com inna.sabadosh@gmail.com
11	ЗГЖО «Веста»	Козлова Наталія Борисівна (президентка)	Роб.: 0432-60-20-20. Моб.: +38-067-236-44-47 e-mail: Progress.women@gmail.com
12	ГО «Волинські перспективи»	Пахом'юк Ніна Володимирівна (голова правління)	Роб./факс: 0332-76-76-66. Моб.: +38-050-690-48-29 e-mail: vperspectives@gmail.com extrim@lt.ukrtel.net
13	ГО «Есперо»	Яцишен Вадим (голова правління)	Моб.: +38-067-249-02-66 e-mail: ngo_espero@ukr.net
14	НГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр»	Бабенко Ірина Германівна (голова правління)	Роб./факс: 0412-40-07-32. Моб.: +38-096-456-55-56 e-mail: wicc.shelter@gmail.com
15	Черкаська благодійна організація ЛЖВ «Від серця до серця»	Несват Наталія Андріївна (голова правління)	Тел./факс: 0472-71-22-54. Моб.: +38-093-525-93-58 e-mail: natasha30n78@gmail.com
16	ГО «Шлях до життя»	Шарун Яна Олександрівна (голова правління)	Моб.: +38-050-567-90-81 e-mail: Sharun1979Yana@gmail.com

17	БО «Благодійний фонд «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ»	Козакевич Наталія Дмитрівна (виконавчий директор)	Роб.: 0342-77-99-89. Факс: 0342-77-86-89 e-mail: caritas-ivano-frankivsk@ukr.net nkozakevych@ukr.net
18	БО «Світло надії»	Дрозд Роман Антонович (заступник виконавчого директора)	Роб./факс: 0532-60-60-81 / 69-42-50 Моб.: +38-094-869-42-50, +38-050-527-87-55 e-mail: romdrozd@gmail.com
19	ВОПО «Джерело надії»	Студілко Алла Вячеславівна (голова правління)	Роб.: 0432-26-31-82. Моб.: +38-067-135-57-61 e-mail: astudilko@gmail.com
20	ГР «Віра, Надія, Любов»	Семікоп Тетяна Євгенівна (голова руху)	Роб./факс: 048-777-25-17. Моб.: +38-067-483-77-19 e-mail: Semikop@te.net.ua
21	ГПО «Егіда-Запоріжжя»	Шостак Антоніна Петрівна (голова правління)	Роб./факс: 061-220-74-03. Моб.: +38-095-245-30-88, +38-097-435-17-64 e-mail: egidazp@ukr.net
22	ГО «Донецька обласна Ліга ділових і професійних жінок»	Горова Людмила Олександрівна (голова правління)	Моб.: +38-050-960-04-80, +38-067-620-67-19 e-mail: postmaster@liga.donetsk.ua
23	Миколаївський фонд «Любисток»	Пархоменко Маргарита Петрівна (директор)	Тел./факс: 0512-37-07-77. Моб.: +38-097-210-64-49 +38-093-835-88-62, +38-099-632-52-00 e-mail: margaritap@ukr.net lyubistok.mk@gmail.com
24	БФ «Ксена»	Устинова Оксана Анатоліївна (голова Фонду)	Моб.: +38-067-223-41-85, +38-066-826-70-17 e-mail: ksenaustynova@gmail.com
25	Харківська обласна громадська організація «Твоє право»	Полянський Олександр (заступник голови правління)	Моб.: +38-095-134-46-24 e-mail: tvoepravo06@gmail.com
26	Харківська міська організація Міжнародної організації «Жіноча громада»	Білецька Ольга Володимирівна (голова правління)	Роб./факс: 057-714-38-50. Моб.: +38-050-083-90-13 e-mail: obiletska@gmail.com
27	ГО «Центр «Жіночі перспективи»	Максимович Любов Володимирівна (голова правління)	Роб.: 0322-95-50-60. Моб.: +38-067-671-25-57 e-mail: Luba@women.lviv.ua women@women.lviv.ua
28	РПСОЦ «Жінки Донбасу»	Ковешнікова Лілія Володимирівна (голова правління)	Моб.: +38-050-900-71-70
29	ГО «Родинний дім»	Стучилова Антоніна Леонідівна (заступник голови правління)	Моб.: +38-050-305-31-05, +38-097-228-02-00 e-mail: porada_2002@ua.fm
30	ГО «Об'єднання психологів та психоаналітиків «ВЗАЄМОДІЯ»	Куратченко Ірина Євгенівна (голова правління)	Моб.: +38-067-617-60-17, +38-067-393-80-65 e-mail: aisedora14@gmail.com ukrnetzp@ukr.net www.vzayemodiya.net
31	ГО «Фундація «Гармонізоване суспільство»	Грищенко Наталія Степанівна (голова правління)	Роб.: 044-383-50-71. Моб.: +38-067-962-50-30 e-mail: gryschenko.ns@gmail.com

